

OUTOKUMMUN VANHA KAIVOS

rakennustutkimus

katri kivivasara

JOHDANTO

Outokummun Kuparikaupunki muodostui 1900-luvun alkupuolella kuparikaivoksen ympärille. Kaupunki rakentui verrattain lyhyessä ajassa, vaikka aluksi ajateltiin kaivostoiminnan lyhytaikaisuuden vuoksi, ettei varsinaista kaivosyhdyskuntaa rakennettaisi. Kaivostoiminta kuitenkin jatkui ja kaivoskylä rakentui.

Tutkielmassa on selvitetty kaivoksen rakennushistoriaa. Mukaan on otettu varsinaisten kaivosrakennusten lisäksi kaivoksen aiheuttama muu rakennustoiminta. Työväen asuinalueiden yksityiskohtainen rakennustutkimus on jätetty tässä yhteydessä pois, mutta virkailija-asunnot ovat tutkielmassa mukana.

Tarkoituksena on ollut jo aikaisemmin kerätyn aineiston ja uuden tutkimustyön tulosten kokoaminen yhtenäiseksi esitykseksi. Tästä esityksestä on ajan puutteen vuoksi jäänyt pois yhtiön maatala ja työväestön asunnot. Aikarajauksena on ollut sota-aika.

Tämä esitys on osittain luettelomainen. Pyrkimyksenä on ollut kaiken rakennuksiin liittyvän merkittävän tiedon kirjaaminen ja rakennusten arkkitehtuurin kuvailu ja analysointi. Tutkimusta on siten helppo käyttää lähdeaineistona myöhemmin mahdollisesti koottavaan julkaisuun.

1. KUPARITEHTAAN AIKA 1910–1928

Outokummun kuparimalmi löydettiin v.1910 ja kaivostoiminta saatiin käyntiin vuonna 1913. Kaivostoiminta aiheutti aivan uuden rakennuskannan syntymisen Kuusjärven maatalouspitäjään. Kuusjärven kirkonkylä sijaitsi noin viiden kilometrin päässä Outokummun kylästä, joka ei aikaisemmin ollut huonojen viljelysmaiden vuoksi houkutellut asukkaita.

KUPARITEHTAAN RAKENTAMINEN

Hybinette-menetelmää käyttävä kuparitehdas suunniteltiin väliaikaiseksi koetehtaaksi, joten se oli tuotantokapasiteetiltaan jo uutenakin pieni. Rakennustyöt saatiin alulle talvella 1913. Suunnitelmien mukaisesti kuparitehdas käsitti seuraavat rakennukset: malmin murskaamo, uutoslaitos, sulatto, höyryvoimakeskus ja katodikuparin puhdistuslaitos. Vuoden 1913 valokuvassa on kummulla seuraavat kuparitehtaaseen kuuluvat rakennukset: köysiradan purkausasema, malmin kuljetusrata, murskaamo, malmivarasto, höyrypannun savupiippu, pasutusuuni, lämpökeskus, liuotusosasto, laboratorio, liuososasto ja kuparielektroanalyysi.¹ Kaikkia toimintoja varten oli oma rakennuksensa tai rakennusosansa Outokummun vaaran rinteellä.

Vanha kuparitehdas purettiin vuoteen 1934 mennessä, ja rakennusmateriaalit huuto-kaupattiin Outokummun asukkaille omien talojensa rakentamiseen.

Kaivoksen alueella toimi sirkkelisahalaitos, jossa sahattiin puutavaraa kotitarpeisiin kummun pohjoispuolella, sekä vaatimaton tiilitehdas Partalanmäen kupeella.² Saha purettiin vuonna 1954. Tiilitehtaan rakennuksia ei myöskään enää ole.

Jyrin-Lietukan rannalla sijaitsi pumppuasema ja Outolammilla voima-asema, johon liittyi myös varastorakennus. Kaivoksen alueella oli myös puutyöpaja ja korjauspaja, materiaallivarasto ja konehuoneet Kumpu A:lla ja Kumpu B:llä.³

Vuonna 1918 rakennettiin kapearaiteinen rata Outokummusta Pitkälähteen. Radan rakentaminen aiheutti myös muuta rakennustoimintaa. Kapearaiteinen rata purettiin vuonna 1955. Vuonna 1926–27 rakennettiin Outokumpuun kapearaiteisen radan veturitalli, joka on säilynyt ja suojeltu rakennus.⁴ Vasta 1928 valmistui leveäraiteinen rata Outokummusta Joensuuhun.

KONTTORI- JA JULKINEN RAKENTAMINEN

Heti kaivostoiminnan alettua tuli tarve rakentaa varsinaisten tehdasrakennusten lisäksi paitsi asuntoja sekä työläisille että virkailijoille myös julkisia rakennuksia ja konttori kaivoksen virkailijoille. Yhtiön ensimmäinen konttori rakennettiinkin jo vuonna 1913 Alatorin laitaan.

Toinen julkiseen käyttöön heti kaivostoiminnan alkuvuosina rakennettu rakennus oli työpajan työläisille tarkoitettu ruokala, joka sijaitsi vanhan konttorin läheisyydessä nykyisessä Kellomäen puistossa. Ruokala oli kolme huonetta käsittävä, yksikerroksinen, satulakattoinen rakennus. Vuonna 1935 rakennusta laajennettiin symmetrisesti molempiin päätyihin rakennetuilla pulpettikattoisilla lisäosilla, joihin sijoitettiin eteis- ja varastotilat. Kuppila toimi lastenneuvolana vuodesta 1938, jolloin ruokala muutti 1937 valmistuneeseen Lottalaan Alatorille. Kuppila purettiin 1991.⁵ Kumpu B:n ja Kaasilan kaivoksen välissä sijaitsi lautarakenteinen kaivostyöläisten ruokatupa, joka on myös purettu.

Sauna oli tärkeä puolijulkainen rakennus niin kaivostyöläisille kuin kaivoksen virkailijoillekin. Virkailijoiden sauna- ja pesutupa sijaitsi Kumpulan ja Tuulensuun välimaastossa, missä oli myös talli ja vaunuvaja. Kaivoksen työläisilleen rakennuttama sauna sijaitsi Kyykerinmäellä, Imatran saunarakennus valmistui 1926.⁶

Myös sairashuoneen rakentaminen sisältyi tuolloiseen kaivosyhtiön uudisrakennusohjelmaan 1910-luvun alkupuolella.⁷ Sairashuone eli Kalmisto rakennettiin Räsälänmäelle Uno Ullbergin suunnitelmien mukaisesti vuonna 1913.

Muusta julkisesta rakentamisesta mainittakoon koulu, kirkko ja kunnalliskoti. Kuusjärven kuntaan rakennettiin kunnalliskoti vuosina 1905 ja 1906 Alaviin.⁸ Outokummun kansakoulu aloitti toimintansa Jokipohjan tuvassa vuonna 1914. Outokummun oma koulurakennus valmistui 1915.⁹ Outokumpulaiset kuuluivat Kuusjärven seurakuntaan ja jumalanpalveluksia alettiin pitää Outokummussa vasta 1920-luvulla yhtiön kokoushuoneessa. Kirkon rakennussuunnitelmia lykättiin 40-luvulla, yhtiön tarjottua kerhotaloa seurakunnan käyttöön.¹⁰ W.G. Palmqvistilta oli jo tilattu kirkon suunnitelma. Nämä suunnitelmat jäivät kuitenkin toteutumatta. Kirkko rakennettiin Outokumpuun vasta vuosina 1954 ja -55.

Vanha konttori

Kaivosyhtiön ensimmäinen varsinainen konttorirakennus oli tähän päivään saakka säilynyt kaksikerroksinen hirsirakennus Alatorin laidalla. Konttori rakennettiin vuonna 1913 ja sen suunnittelijana toimi todennäköisesti Uno Ullberg.¹¹

Rakennuksessa on yksi täysi kerros ja korkean satulakaton alla kaksi ullakkokerrosta. Ikkunoiden muoto on iso neliö, joka on jaettu postipuilla kolmeen osaan ja edelleen välipuitteilla yhteensä yhdeksään ruutuun. Julkisivujäsennöinti on symmetrinen ja sisäänkäynti on keskellä julkisivua. Kuistia ei ole ollut, vaan sisäänkäynnin päällä on alunperin ollut vain pieni katos.¹² Katos ja portaat olivat samanlaiset kuin työläisasunoiksi rakennetuissa Kyykeri 1:ssä ja 2:ssa. Huoneita konttorirakennuksessa on ollut kahdeksan. Alkuperäisessä asussaan konttori oli vuoraamaton ja maalattu punamultamaalilla.

Alkuperäinen konttorin pohjakaava on kokenut vuosien varrella monia muutoksi. Neljä huonetta sekä ala- että yläkerrassa käsittäneen rakennuksen on halkaissut rakennuksen poikkisuunnassa eteishalli, jonka on alakerrassa vielä halkaissut toisessa suunnassa portaikko. Rakennukseen on ollut sisäänkäynnit molemmilta puolilta. Pohjoispäädyssä sijaitsi paksuseinäinen säiliö, joka tuli osittain ulos rakennusmassasta.

Konttorirakennukseen teki Uno Ullberg vuonna 1926 muutospiirustukset.¹³ Sisäänkäynnin kaksikerroksinen kuisti on tällöin rakennettu. Kuisti ei kuitenkaan toimi perinteisesti tuulikaappina, vaan on ikäänkuin ulonne rakennuksen kyljessä, pieni tuulikaappi on vielä erikseen kuistin kyljessä. Kuistissa on pieniruutuiset, vinopuitteiset ikkunat ja jugend-tyylinen tornimainen kattomuoto. Kuistin ikkunoissa on vinopuitteet nykyään ainoastaan sisäikkunoissa, mutta ne on alunperin ollut molemmissa ikkunoissa. Ulompi ikkunaruutu on jaettu nykyään vaakasuorilla välipuitteilla kolmeen ruutuun. Samaa vinopuitteista ikkunaa Ullberg on käyttänyt tarkastajan asunnon Koivikon (rak. 1918) sisäänkäynnissä, Tuulensuun ulko-ovien laseissa ja Sänkivaaran vilpolassa.¹⁴ Muutostöiden yhteydessä on taloon rakennettu sisä-wc, kääntyvät portaat oikaistu suoriksi siten, että hallista muodostui yhtenäinen. Rakennuksen päädyssä olevaa säiliötilaa on suurennettu ja sen päälle on rakennettu parveke. Konttori on vasta vuonna 1926 vuorattu peiterimoitetulla pystylaudoituksella.

Ullberg on käyttänyt konttorin muutospiirustuksissa kansallisromanttisia muotoja. Hän oli perehtynyt karelianismiin ja kirjoitti aiheesta Alarik Tavastjernan ja Jalmari Kekkosen

perehtynyt karelianismiin ja kirjoitti aiheesta Alarik Tavastjernan ja Jalmari Kekkosen kanssa teoksen "Kansanomaisia rakennustapoja ja koristemuotoja Karjalasta kahden puolen rajaa".

Vanha konttori on uuden pääkonttorin valmistuttua vuodesta 1937 toiminut majoitustiloina.¹⁵ Ullberg suunnitteli myös nämä muutostyöt. Konttoriin rakennettiin uusi sisäänkäynti ja porrashuone rakennuksen pohjoispäättyyn korottamalla entistä ulonnetta kaksikerroksiseksi. Pieni puistelu-parveke rakennettiin uuden sisäänkäynnin katoksen päälle.¹⁶ Uusi kuisti on tyyliiltään huomattavasti pelkistetympi kuin vuonna -26 rakennettu ja siinä on nähtävissä funktionalismin tyylipiirteitä.

Samassa pihapiirissä vanhan konttorin kanssa sijaitsi kemistin asunto eli Ponkala, jota myös kutsuttiin nimellä "Kulaus" 1930-luvulla, jolloin se toimi poikamiesasuntolana.¹⁷ Ponkala rakennettiin 1915 ja on jo purettu.

Sairastupa eli Kalmisto

Ilmainen sairaanhoito kuului alusta lähtien työväestön sosiaalisiin etuihin. Myös työläisten perheenjäsenet saivat käyttää hyväkseen yhtiön lääkäri- ja sairaanhoitopalveluja, tosin pientä korvausta vastaan.¹⁸ Vanha sairastupa eli Kalmisto sijaitsee Räsälänmäellä aivan vanhan kaivoksen tuntumassa. Sen rakentaminen sisältyi yhtiön uudisrakennusohjelmaan 1910-luvun alkupuolella, ja se valmistui vuonna 1914. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Uno Ullberg.¹⁹

Kalmisto on hirsirakennus, joka on ulkopuolelta vuorattu lomalaudoituksella. Siinä on massiivinen luonnonkiviperustus ja sementtitiilikatto, joka on vuodelta 1948.²⁰ Alkuperäinen kattomateriaali on ollut huopa.²¹

Kalmiston ulkomuoto on kuutio, jonka kiinteyttä korostaa vielä korkea aumakatto. Mistään suuresta rakennuksesta ei ole kysymys, sillä ulkomitat ovat 13m x 16m. Massasta työntyy ulos umpikuisti, josta on rakennukseen pääsisäänkäynti, sekä parveke, joka on samalla on myös syvennys rakennuksen eteläseinustalla. Keittiön sisäänkäynnin avokuisti ja portaat sijaitsevat pohjoisseinustalla. Rakennus sijaitsee rinteessä ja takaa, alarinteen puolelta on käynti kellariin, missä on sijainnut ruumishuone. Alkuperäisestä suunnitelmasta puuttuu ruumishuoneen ovi.²²

Tyylipiirteiltään Kalmisto on jugendia, mutta klassismin vaikutukset ovat myös ilmeiset. Perusmuoto on symmetrinen. Lomalaudoitettuun seinään on ikkunoiden alle suunniteltu peilikoriste, mitä ilmeisesti ei kuitenkaan sellaisenaan toteutettu. 1910-luvulta peräisin olevien valokuvien mukaan ikkunoiden alla on sen sijaan ollut valkoiseksi maalattu pysty-laudoitus. Avokuistissa, joka on oikeastaan parveke, koska siitä ei ole käyntiä maan pinnalle, on jugendtyylinen puolipyöreä umpikaide. Tämän lisäksi jugendille ominaista plastisuutta on saatu aikaan yksityiskohtien muotoilulla.

Ikkunat ovat jugendtyylille tyypilliset pieniruutuiset ja ristikarmilliset. Sivuvuorilaudat ovat leveämmät kuin vaakalaudat, mikä on puolestaan klassistinen tyylipiirre. Pääsisäänkäynnin oven päällä on puolipyöreä ikkuna, jonka vuorilauta on koottu laudanpätkestä jäljitellen kiviarkkitehtuurin holvilimitystä. Myös ulko-ovessa on ollut soikea ikkuna, jossa on ollut lasimaalaustekniikalla tehty risti. Puolipyöreän kama-naikkunan koristeaiheena on ollut kansallisromanttinen käärme, joka on symbolisoinut kalmistoa. Kuistin räystäslaudassa on koristeleikkaus. Kuistin sisäovi, jossa on soikea ikkuna, on vielä alkuperäinen. Oven ulkopuoli on vinopaneloitu ja sisäpinnassa on pystyponttilaudoitus. Nykyinen ulko-ovi on vuodelta 1957, jolloin myös ulkoportaat uusittiin.²³

Ristiteema on viety myös kalmiston pohjakaavaan. Rakennuksen halkaisee molempiin suuntiin aputilavyöhykkeet. Sisäänkäynnin ja vastaanottohuoneen akselissa on pihan puolella sairaanhoitajan huone. Toisessa suunnassa on käytävä ja sen päissä puoli-
pyöreä parveke sekä toisessa päässä vannahuone ja wc. Rakennuksen kulmissa on siten ikäänkuin erillisinä kuutioina lääkärin vastaanottohuone, kaksi sairashuonetta ja keittiö. Keittiöstä johtaa portaat ullakolle, missä ei ole huoneita.

Uno Ullberg on piirtänyt kalmiston kaikkiin huoneisiin pönttöuunit. Uuneista on kuitenkin vain kaksi pönttöuunetta. Sairashuoneissa ja lääkärin vastaanottohuoneessa on klassistiset valkoiset kaakeliuunit. Odotushuoneessa on myöhemmin tehty punatiilinen uuni. Rakennuksen kaikki uunit ovat säilyneet. Tuuletusikkunat on ylöspäin aukeavat ns. terveysikkunat. Ikkunoiden puitejako on vain ulkoikkunoissa, kuten oli tapana liian kalterimaisen vaikutelman välttämiseksi, ja lasit on kiinnitetty kitillä. Parvekkeen ikkunoissa ei ole lainkaan saranoita, vaan ikkunat on kiinnitetty molemmista reunoistaan salvoilla.

Sairastupa on säilynyt lähes alkuperäisessä asussaan. Rakennus toimi yhtiön sairaalana vuoteen 1938, jolloin valmistui uusi sairaalarakennus. Aluksi oli aikomuksena laajentaa Kalmistoa röntgenlaitteita varten ja laajennussuunnitelmat laadittiin. Suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu, kun katsottiin uuden sairaalan rakentaminen paremmaksi vaihtoehdoksi.²⁴ Sitten Kalmisto on toiminut hammaslääkärin vastaanottona, KTR:n toimistotiloina ja kotiteollisuusneuvonta-asemana.²⁵ Huonejako on säilynyt alkuperäisenä, entisessä vannahuoneessa on nyt keittokomero. Seinissä on maalattu pinkopahvi ja lattiassa linoleum.

Kalmiston pihapiiriin ei kuulu muita rakennuksia, ja se sijaitsee melko kaukana Kummunkadusta.

Vanha konttori

Kalmisto

ASUINRAKENNUKSET

Outokummun teollisuustaaajaman asuinrakennukset on typologisoitava sekä rakennusten iän että asukkaiden aseman mukaan. Jako kaivoksen johdon ja työväestön välillä on selvä.

Työläisasunnot

Outokumpu Kopperverk rakennutti työväestölle aluksi suhteellisen vähän asuinrakennuksia. Asuinkasarmeja rakennettiin Outokumpuun kaikkiaan kuusi: Kyykerit 0–5 sekä Imatralta tulleille työläisille rakennettu, Imatraksi nimetty kaksikerroksinen asuinkasarmi, joka sijaitsi nykyisessä Hovilan kaupunginosassa.

Kyykereistä rakennettiin vuonna 1912 Kyykeri 1 ja 2.²⁶ Ne ovat massaltaan yhtenäisiä ja kuutiomaisia rakennuksia. Näitä mansardikattoisia rakennuksia kutsuttiin norjalaistyyppisiksi, vaikka niiden suunnittelija Gustaf Wickmann oli ruotsalainen arkkitehti. Molemmissa Kyykereissä oli kaksi huoneen ja keittiön asuntoa alakerrassa sekä kaksi yhden huoneen asuntoa mansardikaton alla yläkerrassa.²⁷ Näistä hyvässä kunnossa säilyneistä rakennuksista kerrotaan yksityiskohtaisemmin arkkitehti Gustaf Wickmannia käsittelevässä luvussa.

Kyykeri 3, nyt jo purettu rakennus, sijaitsi noin 150 metriä Kyykeri 2:sta länteen. Rakennuksessa oli alakerrassa viisi huoneen ja keittiön asuntoa ja ylhäällä neljä hellahuonetta, vuonna 1917 talossa asui yhdeksän perhettä. Hirsirakennuksen koko oli 21m x 10m.²⁸

Asuinkasarmeista isoin rakennusalaltaan oli Kyykeri 4 (31,4m x 9m), jossa oli alakerrassa kuusi huoneen ja keittiön käsittävää asuntoa ja yläkerrassa neljä hellahuonetta.²⁹

Kyykeri 5, joka on säilynyt ja on edelleenkin asuinkäytössä, ja Kyykeri 0, joka rakennettiin Kyykeri 1:n itäpuolelle ovat pohjaratkaisultaan varsin samanlaisia, kaksikerroksissa rakennuksia. Kyykeri 5 on jonkin verran isompi kuin Kyykeri 0. Kyykeri 5:ssä oli yhteensä 16 hellahuonetta, joista kaksi oli yhdistetty alakerrassa isommaksi asunnoksi. Tässä asunnossa oli myös leivinuuni. Vuoteen –29 mennessä oli myös yläkerran kaksi huonetta yhdistetty oviaukolla. Kyykeri 0:ssä oli kaikkiaan 12 hellahuonetta. Vuonna 1929 oli asunto 7 liitetty asunto 1:een.³⁰

Imatraksi kutsuttu asuinkasarmi rakennettiin vuonna 1926 ehkä Armas Lindgrenin ja Bertel Liljequistin suunnitelmaa Outokumpuun vuodelta 1919 mukailleen.³¹ Arkkitehtuuriltaan rakennus oli tyypillinen koristelultaan niukka klassistinen työväenasuntola. Rakennuksessa oli kaksi kerrosta ja aumakatto. Perustuksena oli vielä luonnonkivijalka. Hirsirakennus oli vuorattu pystyrimavuorilla ja nurkkia korostettu levein, valkoisin nurkkalaudoin. Arkkitehtien suunnitelmassa olivat yläkerran ikkunat neliruutuiset, mutta Imatrassa on yläkerrassa ollut kuitenkin samanlaiset kuusiruutuiset ristikarmilla varustetut ikkunat kuin alakerrassa ja sisäänkäynnit sijaitsivat pihan puolella. Muuten on rakennus ollut Lindgrenin ja Liljequistin suunnitelman kaltainen.³²

Imatrassa oli neljä huoneen ja keittiön asuntoa ja niiden pinta-ala oli 31 m². Aluksi siinä asui työnjohtajia ja virkailijoita, mutta lopulta siihen muutti myös työläisiä.³³ Imatra on purettu.

Kasarmeissa asui vain pieni osa kaivoksen työläisistä. Osa työmiehistä asui omissa mökeissään Outokummun lähetyvillä, mutta osa jouduttiin sijoittamaan paikkakunnalla ennestään oleviin mökkeihin. Maanlunastuksen yhteydessä nämä mökit lunastettiin kaivosyhtiön työntekijöiden asunnoiksi.³⁴

Kaasilassa sijaitsi kaksi taloa, jotka lunastettiin työntekijöiden asunnoiksi. Kaasila 1 käsitti kaksi hirrestä rakennettua asuintaloa piharakennuksineen. Kaasila 2:ssa oli jopa kolme asuinrakennusta. Räsälänmäellä sijainneessa maalaistalossa oli kolme asuntoa, joissa asui vuonna 1917 yhteensä seitsemän perhettä. Mökkivaaralla oli neljä asuntoa kymmenelelle perheelle. Mustikkakorvessa ja Hartikkalassa sijaitsi molemmissa kaksi asuntoa, joissa asui kussakin vain yksi perhe.

Näiden työläisasuntojen lisäksi kaivoksen tiluksilla sijaitsi 10-luvulla Kaasilan ruokatupa, jossa asui yksi perhe, koneenhoitajan asunto ja voima-aseman lämmittäjän asunto.³⁵

Virkailijoiden asunnot

Heti kaivostoiminnan alkuvuosina rakennettiin kaivoksen välittömään läheisyyteen virkailijoille ja työnjohtajille asunnot. Näistä taloista on huomattava osa säilynyt meidän päiviimme saakka. Virkailijoiden asuntoihin kuului ennen vuotta 1926 Sänkivaara, Tuulensuu ja Koivikko, jotka ovat Ullbergin suunnittelemia, sekä Gustaf Wickmanin suunnittelemat Hollola ja Kumpula. Kallela on Outokummun rakennustekninen erikoisuus, sillä se on Suomessa harvoin esiintyvä pystyhirsitalo. Vanha Sänkivaara paloi vuonna 1938 ja Kumpula purettiin 1995, mutta muut näistä taloista ovat edelleen olemassa.³⁶

Kallela

Kallela on rakennettu todennäköisesti jo vuonna 1915 Outokumpu Kopperverkin sulattomestarin asunnoksi. Rakennusta on laajennettu vuonna 1919, jota on yleisesti pidetty rakennusvuotena.³⁷ Muutospirustuksessa, joka on päivätty 19.5.1919 on teksti "Tohtorinasunto". Muutoksen oli suunnitellut W. Inkilä.³⁸

Rakennuksessa on yhdistelty ja muunneltu eri arkkitehtuurityylien piirteitä, ja nykyisen muotonsa se on saavuttanut monien rakennusvaiheiden jälkeen. Alkuperäisessä asussa Kallela oli perusmuodoltaan vinkkelirakennus, jossa pääsisäänkäynti oli rakennuksen päädyssä.³⁹ Vuoden 1919 laajennuksen jälkeen Kallelassa oli pitkänomainen uvolyymi, jossa oli itäpuolella aivan rakennuksen kulmista lähtevät kaksi risaliittia, jotka muodostavat sisäänkäynneille syvennyksen. Nykyään, kun syvennykseen on rakennettu sisätiloja on rakennuksen muoto suorakaide. Pyöreätä perusmuotoa pitkään rakennukseen antaa mansardikatto. Poikkipäädyissä on satulakatto. Räystäät on laudoitettu umpeen ja mansardikattoista päätyä on korotettu alalappeiden alaspäin levenevällä räystäslaudoituksella päädyissä. Uudemmassa laajennusosassa sisäänkäynnin puolella on ohut laudoittamaton räystääs. Eteläpäädyssä on vuonna 1919 rakennettu iso avokuisti, jonka kulmat on viistetty siten, että kattomuodoksi on saatu pyöreä viisilapainen mansardikatto muodinmukaiseen Jugend-tyyliin.

Rakennustekniikaltaan Kallela on erikoinen, siinä on nimittäin hirret pystyssä Suomessa perinteisen vaakahirsisen lamasalvostekniikan sijasta.⁴⁰ Kallelassa on luonnonkivijalka ja sen päällä vesilauta sekä neljä vaakahirttä ennen pystyhirsä.⁴¹ Mansardikatto on katettu tiilillä ja aluskatteena on päre. Kuistin katteena on konesaumattu pelti. Lämmöneristeenä ala- ja yläpohjassa on sahanpuru.

Vuorauslaudoituksen suunta vaihtelee ja rajapinnoissa on uusrenessanssille ominaisen listan sijasta käytetty reunan leikkaamista sulkakuvioksi. Alakerran ulkovuorauksena on vaakaponttilaudoitus, päätykolmioissa ja poikkipäätyjen välisessä laajennuksessa on lomalaudoitus. Rakennuksen nurkissa on leveämmät nurkkalaudat. Kuistin seinä on vuorattu pystypteiterimalaudoituksella käyttäen hyvin kapeita rimoja.

Pieniruutuisten ikkunoiden kehys on ollut ns. aedikulakehys, jossa on kolmiopääty ikkunan päällä. Ikkunoissa on ollut markiisit. Nämä ikkunat on myöhemmin vaihdettu uusiin. Ulko-ovet ovat kaikki erilaisia, yhteisenä nimittäjänä on kuitenkin yläosan ikkunat, joissa niissäkin on kaikissa ollut erilainen puutejako. Vuoden 1919 muutospirustuksissakin ovet ovat erilaiset. Ilmeisesti uuden yläkerran sisäänkäynnin oveksi on siirretty vanha ulko-ovi rakennuksen päädyssä. Yläkerran sisäänkäynnin edustalla on ollut erilliset portaat ja avokuisti.⁴²

Alkuperäisessä pohjakaavassa oli rakennuksen pääsisäänkäynti pohjoispäädyssä. Tuulikaappi oli rakennusrungon sisäpuolella ja sen jälkeen avautui halli, jonka länsipuolella sijaitsivat makuuhuone ja olohuone sekä itäpuolella portaikot yläkertaan ja kellariin. Poikkipäädyssä sijaitsi keittiö. Olohuone oli iso yhtenäinen tila ja siitä oli myös etelään ikkuna, jonka paikalla nyt on kuistin ovi.⁴³

Vuonna 1919 rakennettiin pohjoispäätyyn kaksi lisähuonetta joista toinen muodostaa uuden pöykkipäädyn rakennuksen itäpuolelle. Sisäänkäynti siirrettiin itäsivulle. Tämän jälkeen on Kallelaa laajennettu vielä siten, että sisäänkäynnin syvennykseen on rakennettu eteistiloja. Rakennuksen volyymi on nykyään siis suorakaide. Vanhat tuulikaapit on jätetty komeroiksi. Keittiöön oli erillinen sisäänkäynti, mutta 90-luvulla on seinä keittiön tuulikaapin ja eteisen väliltä purettu.⁴⁴

Nykyisessä muodossaan rakennuksen alakerrassa on neljä huonetta ja keittiö, yläkerrassa hallin eteläpuolella kaksi makuuhuonetta ja pohjoispuolella yksi isompi huone ja kylpyhuone. Yläkertaan on entisen kattoikkunan tilalle rakennettu tuuletusparveke, jonka lasiovesta tulee valoa yläkerran halliin. Katon taitteen kohtalla länsilappeella on pieni puolipyöreä korvaikkuna, joka antaa valoa yläkerran halliin kylmän ullakkotilan ja sisäseinässä samalla kohdalla olevan ikkunan kautta.

Kiinteästä sisustuksesta mainittakoon tavanomaisten kaakeliuunien sijasta kahden vuonna 1919 rakennetun huoneen välillä olleen uunin seinään upotettuna lämmitäen molempia huoneita. Alakerrassa on ollut kaakeliuunit ja yläkerrassa pönttöuunit.⁴⁵

Kallelan kaikki ikkunat on vaihdettu kaksijakoisiksi isoruutuisiksi ikkunoiksi. Entiset ulko-ovet on siirretty laajennuksen yhteydessä uuteen paikkaan. Sisäovet ovat alkuperäiset peiliovet. Olohuone ja rakennusrungon keskellä ollut huone on yhdistetty isolla aukolla yhdeksi tilaksi. Yläkerran kylpyhuoneeseen on ollut käynti hallin lisäksi makuuhuoneesta.

Kallelasta on kaikki vanhat kaakeliuunit purettu. Olohuoneessa on vuonna 1946 rakennettu avotakka, kuten myös alakerran toisessa makuuhuoneessa.⁴⁶ Alakerran makuuhuoneiden välillä on ollut ovi, joka on myöhemmin peitetty. Sisäseinät on peitetty lastulevyillä, jotka on alakerrassa tapetoitu viimeksi 90-luvulla.⁴⁷ Sisäkattoja peittää kuitulevyt, jotka on asennettu todennäköisesti 1953, ja lattioissa on joko parketti tai korkkimatto.⁴⁸

Kallela sijaitsee Mustikkakorvessa kuuluen samaan virkailija-asuntomiljööseen vuosina 1935–36 rakennettujen Abessiinian ja Italian kanssa. Kallelan pihapiiriin kuuluu lisäksi maakellari ja autotallirakennus. Pihapiiri on avoin ja puistomainen, tie kulkee melko kaukana talosta.

GUSTAF WICKMANN

Gustaf Wickmann oli tukholmalainen arkkitehti, jolta kaivosyhtiö tilasi joitakin asuinrakennuksien suunnitelmia. Vuonna 1912 Wickmann suunnitteli virkailijoiden asuinrakennuksen. Näiden suunnitelmien mukaisesti rakennettiin sekä Kumpula että Hollola. Samana vuonna Wickmann laati myös toisen asuinrakennussuunnitelman Outokumpua varten. Tämän paritalosuunnitelman mukaan rakennettiin myös kaksi taloa: Kyykeri 1 ja Kyykeri 2.

Gustaf Wickmannin arkkitehtuuri edustaa jugendia tai 10-luvun romantiikkaa. 1910-luvulla oli yleisenä suuntauksena klassiseen tyyliin mukautunut jugend ja tämä piirre on havaittavissa myös Wickmannin suunnitelmissa. Mansardikatto koki uuden kukoistuskauden 1910- ja 20-lukujen pientaloarkkitehtuurissamme, ja tähän suuntaukseen voidaan liittää Kyykereiden mansardikatot. Samoin oli korkea aumakatto suosiossa ja rakennusmuotoina käytettiin kiinteätä, yksinkertaista kuutiota.

Puhdas jugendin tyylipiirre Kumpulassa ja Hollolassa, jotka olivat keskenään täysin samanlaisia rakennuksia on ikkunoiden yläosien jako pieniin koristeruutuihin. Samantyyppisiä ikkunoita on Wickmann käyttänyt myös Kyykereissä. Kyykereissä jugendia on myös kapea helmiprofiloitu ponttilauta vuorauksena ja plastinen listoitus päädyssä. Myös korkeat kattomuodot ovat romanttisia, vaikka kivijugendille tyypillisiä monimuotoisia kattoja ei olekaan käytetty. Klassistinen tyylipiirre sekä Hollolassa että Kyykereissä on symmetrisyys, joka paritaloiksi rakennetuissa Kyykereissä on aivan ehdotonta. Hollolassa symmetrisyys jää julkisivutasolle.

Kumpula ja Hollola

Aivan kaivostoiminnan alkuvaiheissa rakennettiin kaivoksen välittömään läheisyyteen kaivosvoudin asunnoksi Kumpula ja virkailijan asunnoksi Hollola. Kumpulan ja Hollolan suunnittelijana on toiminut arkkitehti Gustaf Wickmann, joka laati v. 1912 taloille yhtenevät piirustukset.⁴⁹

Arkkitehtuuriltaan rakennukset edustavat jugendin myöhempää suuntausta, mutta rakennuksissa on jo nähtävissä 1910- ja 1920-lukujen paluu rauhalliseen klassismiin. Symmetria, aksiaalisuus ja ehjät räystäslinjat, jotka kaikki ovat Hollolan ja Kumpulan piirteitä, palasivat 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Rakennuksissa on ajalleen tyypillinen massiivinen, jyrkkä aumakatto. Alkuperäinen katemateriaali on ollut huopa, mutta nykyään Hollolan katemateriaalina on tiili. Rakennusten pohjamuoto on lähes neliö (13,2x9,6m). Molemmissa rakennuksissa on kaksi sisäänkäyntiä, joista toisessa on umpikuisti. Vaikka Wickmann ei suunnitellut sivusisäänkäynnin päälle min-käänlaista katosta, on molemmissa rakennuksissa sellainen käytännön sanelemana ollut. Kumpulasta oli katos purettu vuonna 1958.⁵⁰

Massiivisen luonnonkiviperustuksen päälle vanhojen hyväksi todettujen rakennustapojen mukaisesti rakennetut hirsitalot vuorattiin peiterimalaudoituksella. Taloissa on käytetty perinteistä lamasalvostekniikkaa. Hirren ja vuorauksen välissä on tervapahvi ja tuuletusrako. Vielä vuonna 1916 Hollolassa on ollut punamullalla maalattu hirsipinta ja valkeat nurkkalaudat.⁵¹ Myös Kumpulan hirret on sivelty punamullalla ennen talon vuoraamista. Tämä ei kuitenkaan välttämättä merkitse sitä, ettei rakennusta ole ollut tarkoitus alunperinkin vuorata, sillä yleisesti on ollut tapana suojata hirret punamullalla odoteltaessa niiden painumista.⁵²

Kapeiden räystäiden aluset on laudoitettu umpeen, mikä on ollut tyypillinen jugendin ja 20-luvun klassismin tyylipiirre. Ikkunoiden puitejaossa on selvästi nähtävissä jugendin

tyylipiirteet: T-karmi-ikkunan alaosa on yhtenä näköalaruutuna ja yläosa sen kontrastiksi jaettuna aivan pieniin neliömäisiin tunnelmaruutuihin. Näissä rakennuksissa on kivijalan yläreunassa jalkalista, joka myöhemmin 1920-luvulla jätettiin jo pois.

Hollola ja Kumpula ovat vielä tyyplitään yksikerroksisia ullakkohuoneellisia rakennuksia, vasta 1920-luvulla toinen kerros yleistyi. Pohjakaava on molemmissa rakennuksissa ollut samanlainen. Alakerrassa on ollut eteinen, keittiö, sali, työhuone ja yksi kamari. Eteisestä menee portaat yläkertaan ja sisäsisäänkäynnin porstuasta kellariin. Pohjaratkaisu ei sinänsä ole uuden tyyppinen, sillä pääpiirteiltään samanlainen löytyy jo sotilaspuustellien rakentamiseen tarkoitetuista mallipiirustuksista ajanjaksolta 1687–1730.⁵³ Pohjaratkaisu heijastuu myös julkisivujen jäsentelyyn pieninä yläikkunoina sisäsisäänkäynnin puolella.

Molempia rakennuksia on vuosien varrella jonkin verran muutettu. Vuonna 1918 Hollola muutettiin jo ruokalakäyttöön.⁵⁴ Tällöin tehtiin ullakolle huoneita. Arkkitehti Uno Ullberg laati vuonna 1926 sekä Hollolaan että Kumpulaan muutospiirustukset.⁵⁵ Jälleen tehtiin ullakolle lisähuoneita ja myös kattoikkunoiden määrä lisääntyi. Rakennusten ulkuvuoraus uusittiin, ylä- ja alareunojen vaakalaudat sekä nurkkalaudat jätettiin pois. Ullbergin piirtämä peiterimavuoraus edustaa pelkistetyn 20-luvun klassismin tyyliä. Tämän jälkeen pieniä muutoksia on tehty vuosina -29, -46, -59, -61 ja -91. Ulkoasultaan ja myös huonejaoltaan rakennukset ovat säilyneet kuitenkin pieniä muutoksia lukuunottamatta alkuperäisessä asussaan. Hollolaan on rakennettu tuuletusparveke vuonna 1959 ja kahden ikkunan kokoa on kasvatettu.⁵⁶ Kumpulassa tuuletusparveke oli takajulkisivun puolella.

Alunperin kaivosvoudin asuntona toiminut Kumpula on purettu vuonna 1995 ja siirretty muualle. Poikamiesasuntola-ruokalana ja vierasasuntona myöhemmin palvellut virkailijan asunto Hollola on monien vaiheiden jälkeen yksityisomistuksessa ja asuntona. Rakennuksen sisätilat on uusittu täysin v.1991.⁵⁷ Rakennuksen ulkomuoto on kuitenkin säilynyt lähes alkuperäisenä lukuunottamatta uusia kattoikkunoita ja puisteluparveketta. Rakennuksen kunto on hyvä.

Kyykeri 1 ja Kyykeri 2

"Stockholm i April 1912 Gustaf Wickman arkitekt" lukee työläisasuntoja varten laadittuun piirustuksen alkuunmassa. Talot rakennettiin kaivoksen lähistölle Kyykerin mäelle.⁵⁸

Ulkomuodoltaan rakennukset ovat samaan tapaan yhtenäisiä ja kuutiomaisia kuin Hollola ja Kumpulakin, mutta Kyykereissä on korkean aumakaton sijasta mansardikatto. Hirsirakennusten pohjamuoto on neliö (11,4m x 11,5m), ja keskellä rakennusta on yksi savupiippu, johon kaikki tulisijat on liitetty. Neljä huoneistoa käsittävässä rakennuksessa on ollut molemmilla sivuilla avokuistit, takapuolella portaat ja pienet katokset yläkerran sisäänkäynneissä. Ulkoverhous on puujugendille yleisin kapea helmiponttilaudoitus, päätykolmioissa on lomalaudoitus ja laudoituskenttien rajakohdassa on lista. Julkisivut on kehystetty leveillä nurkkalaudoilla ja jalustan leveämmällä laudalla. Kivijalustan päällä on myös vesilista. Rakennukset edustavat Kumpulan ja Hollolan tavoin arkkitehtuuriltaan jugendin myöhäistä, symmetriaan palannutta vaihetta.

Kulmaikkunoiden puitejako on tunnusomaista jugendia yläosan pienine ruutuineen. Ikkunoiden päälle on päällekkäisistä vuorilautoista muodostettu lipat. Asuntojen välissä olevan säiliön pienempi ikkuna on Kyykereissä pystysuuntainen kun se Hollolassa ja Kumpulassa on vaakasuuntainen. Kuistin kaiteissa on ollut jugendyylliset koristeet.

Pohjakaava Kyykereissä on symmetrinen johtuen jaosta neljään asuntoon. Alakerran asuntoihin, jotka olivat toistensa peilikuvia kuului eteinen, keittiö, huone ja kaksi komeroa.

Eteisestä oli myös käynti kellariin. Asuntojen väliin sijoitetuilla komeroilla on saatu huonemuoto pysymään ehyenä. Komeroilla on myös varmasti ollut merkitystä ääneneristyksen kannalta. Tämä komeroratkaisu näkyy myös julkisivun jäsennöönnissä kahtena listana hirsien nurkkien kohdalla. Yläkerrassa on alunperin ollut vain kaksi hellahuonetta rakennuksen keskellä. Huoneiden ikkunat ovat olleet päädyissä. Omilla sisäänkäynneillä varustetut portaat ovat johtaneet avoimeen ullakotilaan, johon pieni kattolyhty on antanut valoa, huoneisiin käynti on ollut tämän ullakotilan kautta. Myös yläkerrassa on säilytyskomerot sijoitettu huoneistojen väliin.

Alkuperäisestä kiinteästä sisutuksesta käy piirustuksista esiin pönttöuunit ja hellat. Sisäovet ovat olleet viisipeilisiä. Huoneistot ovat olleet ilmeisen valoisia ja viihtyisiä.

Vuonna 1917 on Kyykeri 1:n ja 2:n välissä ollut kaivo ja liiteri, joka on vieläkin pystyssä. Pihapiiriin vapaasti sijoiteltuna on Kyykeri 1:een kuulunut makki ja navetta, Kyykeri 2:een navetta, makki, lato sekä sauna ja pyykkihuone, joihin on molempiin liittynyt oma kaivo.⁵⁹

Ensimmäiset muutokset Kyykereihin on tehty jo ennen vuotta 1929, jolloin rakennukset on mitattu.⁶⁰ Kyykeri 1:ssä yläkerran portaikkojen alatasanteen väljä tila on tehty komeroksi ja ullakolle portaan viereen on myös rakennettu komero. Ullakotilaan on tehty lisähuoneet molemmille puolille. Kyykeri 2 on muutettu kahden perheen asunnoksi liittämällä yläkerran huoneet alakerran asuntoihin. Portaat on muutettu kaksivartisiksi ja lähtemään eteisestä ylös. Yläkerran sisäänkäynneistä on tehty keittiöön johtavat sivusisäänkäynnit. Yläkerta on muutettu samoin kuin Kyykeri 1:ssä. Kattoikkunoita on valon saamiseksi uusiin huoneisiin rakennettu lisää.

Gustaf Wickmannin ohella toinen Outokummussa jo kaivoksen alkuaikoina, 1910-luvulla rakennettuun ympäristöön vaikuttanut arkkitehti on viipurilainen Uno Ullberg. Hän oli Eero Mäkisen opiskelutoveri ja hyvä ystävä. Hän on suunnitellut Outokumpu Kopperverkin toimesta kaivoksen läheisyyteen vanhan konttorin 1913, sairaalan 1914, insinööriasunto Tuulensuun 1914, isännöitsijän asunnon Sänkivaaran 1914 ja tarkastajan asunnon Koivikon 1918. Ullberg on suunnitellut Outokumpuun 1920- ja 30-luvuilla myös muita rakennuksia, joista kerrotaan tuonnempana.⁶¹

Uno Ullbergin suunnittelemat asuinrakennukset Outokumpuun olivat kaikki kaivoksen johdon ja toimihenkilöiden käyttöön tarkoitettuja isoja hirsitaloja.

Outokummun sairastuvan ja Tuulensuun Ullberg on suunnitellut samanaikaisesti kesäkuussa 1914 ja suunnitelmassa onkin havaittavissa huomattavia yhteneväisyyksiä. Rakennukset ovat massamuodoltaan kuutiomaisia kuten myöskin vähän myöhemmin suunniteltu Koivikko. Kaikissa Ullbergin 10-luvun rakennuksissa Outokummussa on korkea, aumattu tiilikatto. Tyyliiltään rakennukset ovat jugendhenkistä klassismia.

Tuulensuu

Tuulensuu rakennettiin vuonna 1914 Uno Ullbergin suunnitelmien mukaisesti kaivoksen johtavan insinöörin asunnoksi.⁶² Tyyliillisesti Tuulensuu on jugendin myöhempää suuntausta. Klassismiin paluuseen ja jugend tyyliin soveltamiseen klassistisiin rakennuksiin viittaa talon lähes ehdoton symmetrisyys, ulkovuorauksen yhtenäisyys sekä yksityiskoh- tien muotoilu. Kookas asuinrakennus kohoaa linnamaisesti nykyisin rehevän puuston täyttämällä rinnetontilla. Rakennus sijaitsee aivan kaivoksen tuntumassa Outokummun vaaran kupeessa.

Massamuodoltaan Tuulensuu on kiinteä ja kuutiomainen. Se sijaitsee rinteessä siten, että pohjoispuolella, missä sisäänkäynti sijaitsee, rakennuksen julkisivu on ainoastaan yhden kerroksen korkuinen ja alarinteen puolelta on rakennus jopa kolme kerrosta korkea. Eteläpuolen rinteessä ja mäen notkossa sijaitsee Tuulensuun puutarha. Massamuodon noppamaisuutta korostaa aumakatto, jonka pohjoispuolen lape jatkuu taitekattona madaltaen näin pohjoisjulkisivun yksikerroksiseksi. Katon alempi osa on myös aumattu. Tämä monimutkainen kattomuoto muistuttaa vielä jugend-tyylistä. Kattoikkunoiden katto jatkaa ylemmän lappeen linjaa.

Rakennusvolyymiin liittyy kaksi kuistia. Puutarhan puolella on iso puolipyöreä kuisti, joka on ollut avonainen, mutta lasitettu myöhemmin.⁶³ Kuistin päällä on toisen kerroksen parveke, joka on ollut alunperin pienempi kuin nykyinen alakerran kuistin kokoinen parveke.⁶⁴ Pohjoispuolella on puolitoistakerroksinen umpikuisti, jonka molemmiin puoliin on sisäänkäynnit. Kuistissa on harjakatto, jonka päätykolmiota on korostettu klassismille ominaiseen tapaan voimakkein listoituksin. Kuisti kätkee sisäänsä portaat sekä yläkertaan että kellariin ja pääsisäänkäynnin tuulikaapin.

Tuulensuun päälähestymisuunta on lännestä, tie rakennukseen on kulkenut kiertäen puutarhan kautta. Keittiön ovelta lähtevä tie on aikaisemmin vienyt Kumpulän kanssa yhteisten saunan ja kaivon luo. Kumpulän pihapiiriin on lisäksi kuulunut talli, navetta, rekiliiteri ja kanala, joita Tuulensuun pihassa ei ole ollut. Tuulensuun pihapiiriin kuului ainoastaan ulkokuone, paloposti ja jääkellari.⁶⁵

Luonnonkiviperustuksen päälle on alarinteessä rakennettu kellarikerroksen seinä punatiilestä. Tiilien saumaustaasti pullistuu pyöreänä ulos saumoista. Kellarin ikkunoiden

ja tuuletusluukkujen päällä on tiili limitetty pystyyn. Myös vilpolan alla on kaareva tiliseinä ja pariovet pyöreään halkovajaan. Kellarikerroksen päällä rakennus jatkuu hirsiraken- teisenä, vesilauta erottaa tiilliseinän ja lomalaudoitetun puuseinän toisistaan. Vuoraus jatkuu yhtenäisenä aina yläkerran ikkunoiden yläreunaan saakka, missä se vaihtuu sileäksi vaakaponttivuoraukseksi, joka muodostaa rakennuksen otsan. Tämä valkeaksi maalattu otsavyöhyke puuttuu ylärinteen puolelta, missä räystäskorkeus on matalampi. Seinän yläosan laudoitus jatkuu yhtenäisenä pitkien räystäiden aluslaudoituksena. Katemateriaalina on tiili, jonka aluskatteena on käytetty pärettä.

Tuulensuun vaakasuuntaiset ikkunat on jaettu kansallisromanttiseen tapaan pieniin ruutuihin. Hierarkkisesti tärkeimpien tilojen ikkunoita on korostettu kolmiopäädyillä ikkunoiden päällä. Ikkunoissa on yksi yläruuduista sisään-ulosaukeava terveysikkuna tuuletuksen järjestämiseksi terveellisellä tavalla. Koristeruudutus on vain ulkopuiteissa kuten Ullbergin suunnittelemassa Sairastuvassakin. Yläkerran ja alakerran vaakasuun- tai- set ikkunat on yhdistetty valkealla sileällä pystyponttilaudoituksella yhtenäiseksi ik- kunakentäksi julkisivussa. Pääsisäänkäynnissä on pariovet, joiden ylin peili on korvattu vinopuitteisella ikkunalla. Keittiön ovesta on samanlainen ikkuna. Sisäänkäyntikatoksia kannattaa klassistisesti artikuloidut pilarit, joille on kiviperustukseen tehty ulokkeet kanta- vuusvaikutelman korostamiseksi. Katoksen sisänurkissa on myös pilasterit. Kellarikerrok- sen ulko-ovena on vinopaneloitu pariovi.

Tuulensuun pohjakaava on lähes symmetrinen. Rakennuksen halkaisee sekä ylä- että alakerrassa halli, jonka molemmissa päissä on rakennusrunkoon sisälle työntyvät kuistit. Samaa perusratkaisua on Ullberg käyttänyt myös sairastuvassa, jossa halkaisuun on sisäänkäyntiin nähden toinen, näin on sairastuvan vilpola saatu suunnattua etelään. Alakerrassa on olohuone, ruokasali, työhuone ja keittiö sekä wc ja tarjoiluhuone. Yläker- rassa on alunperin ollut kaksi isoa makuuhuonetta, yksi pienempi makuuhuone ja vanna- huone. Kellarikerroksessa on sijainnut palvelijan asuinhuone.⁶⁶

Tuulensuun kiinteä sisustus on jo 20-luvun klassismia enteilevä. Hallin pilastereiden koristelu on klassistinen. Rakennuksessa on ollut kaikissa huoneissa kaakeliuunit sekä keittiössä leivinuuni ja puuhella.⁶⁷ Yhtäkään vanhaa tulisijaa ei ole säästetty. 90-luvulla on ruokasaliin asennettu uusi kaakeliuuni.⁶⁸ Tuulensuun lattianpäällysteenä on tänään linoleum ja sisäkattojen materiaalina kuitulevyt sekä sekundääritiloissa valkea helmiprofi- loitu ponttilauta. Seiniä peittää pinkopahvit, jotka on joko maalattu tai tapetoitu.

Vanha insinööriasunto on säilynyt lähes alkuperäisessä asussaan. Puolipyöreä vilpola on lasitettu vuonna 1930. Sodan jälkeen vuonna 1945 on Tuulensuu muutettu kahden perheen asuintaloksi siten, että keittiön ovesta on ollut käynti portaikkoon ja siitä yläker- ran asuntoon. Uusi ovi alakerran asuntoon on tehty naulakkosyvennyksestä. Tämä portaikon ja ovien muutos on kuitenkin palautettu ennalleen. Samojen muutostöiden yhteydessä vuonna 1946 on Tuulensuuhun asennettu keskuslämmitys joka on muutettu öljylämmitteiseksi 1976. Muutostöiden yhteydessä on muut uunit purettu paitsi työhuo- neen kaakeliuuni. Keittiöön on tehty uusi pieni ikkuna itseinustalle, ja takkahuoneen pohjoispuolen ikkuna on peitetty. Alakerran kylpyhuoneelle on lohkaistu tila tarjoiluhuo- neesta ja vilpolaan on tehty kaksi säilytyskomeroa. Yläkerrassa on kylpyhuone siirretty entiseen ullakkotilaan ja näin saatu yksi makuuhuone lisää. Kylpyhuoneen perälle tehtiin vaatehuone, joka on myöhemmin liitetty alkovina makuuhuoneeseen. Yläkerran parve- ketta on vuonna -45 myös suurennettu. Nykyinen keittiökälytys on vuodelta -65. Vuonna 1971 päivätyjen piirustusten mukaan rakennettiin kellarikerroksen palveli- janhuoneeseen saunatilat. Takaisin yhden perheen käyttöön Tuulensuu on muutettu 1972. Pääsisäänkäynti ja portaat on entisöity, mutta muut muutokset ovat säilyneet.⁶⁹

Sänkivaara

Vanha Sänkivaara eli "Disponentbostad" rakennettiin vuonna 1914. Toimitusjohtajan asunnoksi rakennetun talon suunnittelijana toimi arkkitehti Uno Ullberg.⁷⁰

Massaltaan suorakaiteen muotoista rakennusta peitti perinteinen satulakatto. Pääsisäänkäynnin puolella avokuisti muodosti rakennukseen poikkipäädyn. Kuistin edustalla oli lisäksi katos portaiden suojana. Talon eteläpuolella oli vilpola kookkaampana satulakattoisena poikkipäätyinä rakennuksessa.⁷¹

Sänkivaara oli ulkoa päin vuorattu pystyrimavuorauksella ja maalattu tummalla värillä. Vielä 1919 oli Sänkivaara vuoraamaton. Katemateriaalina oli päre.⁷²

Ikkunat olivat pieniruutuiset ja niissä oli aedikulakehys eli ikkunoiden päällä oli koristeena listoitut kolmiopäädyt kuten myös Ullbergin suunnittelemissa Tuulensuussa ja Koivikossa sekä Kallelassa. Ikkunoiden sivuvuorilaudat olivat selvästi leveämmät kuin ala- ja ylävuorilaudat. Kuten sairaalaan eli Kalmistoon oli myös Sänkivaaraan suunniteltu samantyyppiset valkeiksi maalatut peilipaneelit ikkunoiden alle. Kalmistossa suunnitellut paneelit oli korvattu valkeaksi maalatulla lomalaudoituksella, mutta Sänkivaaraan panelointi rakennettiin.⁷³ Ikkunoiden muoto on selvästi pysty, mutta horisontaalisempaa vaikutelmaa on saatu aikaan sijoittamalla kaksi ikkunaa leveine vuorilautoineen aivan toistensa viereen. Kattoa koristivat pienet puolipyöreät kattoikkunat. Kuistissa ja kaiteissa oli Ullberg käyttänyt balusteripilareita sekä samanlaista ristikkokoristetta kuin Koivikossa.⁷⁴

Pohjakaavaltaan vanha Sänkivaara oli differentoitunut. Pihan puolella sijaitsi kaksi salia ja niiden vieressä rakennuksen molemmissa päissä oli asuinhuoneet. Keittiötilat ja lasten makuuhuoneet sijaitsivat samalla puolella taloa kuin pääsisäänkäynti. Portaat ullakolle oli erillisessä porrasulonteessa.⁷⁵

Vanha Sänkivaara paloi 7.2.1938.⁷⁶ Toimitusjohtajan asunnoksi rakennettiin Ullbergin suunnitteleman Sänkivaaran tilalle uusi Sänkivaara arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnitelmien mukaan vuosina 1938–39.⁷⁷

Koivikko

Uno Ullberg suunnitteli Koivikon elokuussa 1918 tarkastajan asunnoksi.⁷⁸ Se sijaitsee kauempana kaivoksesta kuin kaivoksen johdolle rakennetut asuintalot. Tarkastajan asunnon pihapiiriin kuului päärakennuksen lisäksi saunarakennus, jossa karjakko ja myöhemmin vahtimestari asuivat sekä piharakennus, jossa sijaitsi navetta, talli, kanala, hevostärryaitta, puuvaja, lantala sekä ylhäällä puucee. Pihapiiriä dominoi kuitenkin päärakennus, joka oli alkuperäisessä asussaan noppamainen.

Rakennuksen vanhan osan arkkitehtuuri on tyyliltään jugendin myöhempää klassistista suuntausta kuten myös muut Uno Ullbergin 10-luvulla Outokumpuun suunnittelemaat rakennukset. Koivikon massamuoto on kuutio, jonka kattaa korkea aumakatto. Rakennuksessa on yksi täysi kerros ja katon alla kaksi ullakkokerrosta. Yhtenäisen massamuodon rikkoo pihan puolella umpikuisti ja pääjulkisivun puolella sisäänkäyntisyvennys. Rakennus on ehdottoman symmetrinen ainoastaan päälähestymissuunnasta. Katon massiivisuutta keventää useat kattolyhdyt, joista yläkerran makuuhuoneet saavat kaiken valonsa.

Hirsirakennuksessa on luonnonkiviperustus. Katemateriaalina on loivaprofiilinen savitiili. Räystäät on laudoitettu umpeen ja räystäslaudoitusta jatkaa muuten klassistisen rauhallisesti lomalaudoituksella vuoratun seinän yläosan yksi vaakalauta. Kivijalustan päällä on vesilauta, mutta nurkkia ei ole korostettu nurkkalaudoituksin. Alapohjana on sahanpuru-tytteen rossipohja. Tiilikatteen alla on aluskatteena käytetty pärettä.

Koivikon ikkunat ovat olleet kahdeksanruutuiset. Vuorilaudat ovat 20-luvun klassismin tapaan selvästi leveämmät kuin ylä- ja alavuorilaudat ja koostuvat useammasta laudasta. Koivikon ikkunat ovat pystysuuntaiset kun Tuulensuussa ja Sairastuvassa ikkunoiden suunta oli pikemminkin vaaka. Pääsisäänkäynnissä on ollut pariovet, joiden kolme ylintä peiliä on ollut korvattuna vinopuitteisilla lasiruuduilla.⁷⁹

Pääsisäänkäynnin edustalla on terassi, joka on reunustettu isoilla kivilohkareilla. Oven edessä on lisäksi kaksi puolipyöreää kivistä porrasaskelmaa. Terassin lattia on ollut punatiiltä, mutta on myöhemmin korvattu lautalattialla.⁸⁰ Pääsisäänkäynnin edustalle on 1955 rakennettu katos.⁸¹ Pihan puoleisen kuistin harjakatto on katettu sementtitiilillä. Päätykolmiota korostaa moninkertainen räystäslaudoitus ja lista, joka erottaa päätykolmion muusta seinäpinnasta. Kuisti toimii sisäänkäyntinä keittiöön ja myöhemmin rakennettuun kellariin.

Pohjakaavaltaan Koivikko ei ole yhtä selkeän symmetrinen kuin Tuulensuu ja Sairastupa. Keittiön kuisti ei ole sijoitettu samaan linjaan pääsisäänkäynnin kanssa vaan hieman siitä sivuun. Pääsisäänkäynnissä on aulaan sisälle työntyvä tuulikaappi, joka muodostaa syvennykset molemmille sivuilleen. Neliömäisestä aulasta on käynti pariovien kautta työhuoneeseen ja saliin, jotka sijaitsevat symmetrisesti rakennuksen pääjulkisivun puolella. Pihan puolella sijaitsevat ruokasali, joka on avattu isolla aukolla olohuoneeseen, keittiö, palvelijanhuone ja tarjoiluhuone sekä wc.

Yläkerran portaat lähtevät eteisestä kuten myös Tuulensuussa. Aumakaton alla on halli ja kaksi makuuhuonetta sekä kylpyhuone. Hallissa on alunperin ollut kaksi seinämällä hallista erotettua makuuaukkoa.⁸²

Koivikon vanhan osan pohjakaava on säilynyt lähes alkuperäisenä. Palvelijanhuoneeseen on rakennettu kylmiö ja keittiöön kiinteitä komeroita. Yläkerran kylpyhuoneeseen on rakennettu erillinen wc-tila ja komeroita vuonna 1957, jolloin myös hallin alkovit on purettu.⁸³

Vuosien varrella tehdyt muutostyöt eivät ole säästäneet Koivikon alkuperäisestä kiinteästä sisustuksesta mitään. Alakerran kaikki viisi ja yläkerran kolme kaakeliuunia on purettu kerroskeskuslämmityksen asentamisen yhteydessä vuonna 1957. Vanhat sisäovet on vaihdettu uusiin laakaoviin vuonna 1957, jolloin myös pieniruutuiset ikkunat on vaihdettu nykyisiin kaksiruutuisiin ja ulko-ovet yksiruutuisella ikkunalla varustettuihin pystypaneeliioviin. 1957 rakennettiin kirjastohuoneeseen takka.⁸⁴ Nykyisinä sisustusmateriaaleina Koivikossa on tapetoidut tai maalatut pinkopahvit tai lastulevyt seinissä, kuitulevyt katoissa ja muovimatot lattioissa.

Vuonna 1931 Uno Ullberg laati ehdotuksen Koivikon laajennukseksi.⁸⁵ Tätä kaksikerroksista aumakattoista laajennusehdotusta ei kuitenkaan toteutettu. Lisärakentaminen toteutettiin yksikerroksisena kaksi huonetta käsittävänä siipenä rakennuksen eteläpuolelle. Vuonna 1942 tätä hammaslääkärin vastaanottotilat käsittävää rakennusosaa laajennettiin leveämmäksi. Nyt se oli koko vanhan rakennuksen levyinen. Vastaanottoilojen sisäänkäynti siirrettiin itäpuolelta rakennuksen päätyyn. Laajennusosa käsitti tällöin vastaanottohuoneen, sihteerihuoneen, odotushuoneen, pimeän huoneen sekä tuulikaapin ja välikön odotushuoneen ja vastaanottohuoneen välillä.⁸⁶

Vuoden 1957 muutostöiden yhteydessä on Koivikkoon rakennettu kellarikerros. Kellarin sisäänkäynti rakennettiin pihan puoleisen kuistin komerotilasta. Kellaritiloihin rakennettiin kattilahuone. Samana vuonna rakennettiin yläkerran portaiden välitasanteelta puisteluparveke, joka on tuettu vinotuin rakennuksen seinästä. Keittiön kalustusta uusittiin ja leivinuuni purettiin, yläkertaan tehtiin jo mainitut muutokset.

Nykyisen asunsa Koivikon laajennusosa on saanut vuonna 1970.⁸⁷ Rakennusta on laajennettu edelleen kahden auton autotallilla ja saunaosastolla. Vastaanottoiloista on tehty takkahuone. Yksikerroksisessa laajennuksessa on konttiräystäinen tasakatto, jonka päällä on yläkerran parveke. Uudessa laajennusosassa on betoniperustus, kun taas vanha laajennus oli jatkanut alkuperäisen rakennuksen luonnonkivijalkaa. Ulko-ovoruokseina on samanlainen lomalaudoitus kuin vanhassa rakennusosassa. Saunaosastossa on kapeat yläikkunat.

Koivikon pihapiiriin kuuluu edelleen vanha tallirakennus, missä nykyään toimii lahjatavarapuoti. Rakennuksen u-volyymisen rungon ydinosa on hirsirakenteinen ja risaliitit ovat lautarakenteisia. Muodostuvasta syvennyksessä on sisäänkäynnit eri rakennusosiin ja portaat yläkertaan, missä on sijainnut makki.

Aumakattoinen rakennus jatkuu koko pitkän sivun pituisella pulpettikattoisella lantalaosalla rakennuksen takapuolella. Lautarakenteisessa lantalassa on muun rakennuksen yhtenäisen kiviperustuksen sijasta ainoastaan nurkkakivet perustuksena. Ulkorakennuksen peiterimavuoraus on varsinaisessa rakennuksessa tasalevyistä, mutta lantalassa on käytetty särmäämätöntä lautaa. Lantalan lautaovissa on vanhat kiskosaranat. Ulkorakennuksen ikkunat ovat matalat ja pieniruutuiset jugend-ikkunat.

Tallin toisessa päädyssä on ollut myöhemmin autotalli, mutta rakennus on entisöity alkuperäiseen asuunsa. Pärekatto on korvattu aaltopeltikatolla 1990-luvulla.⁸⁸

RAKENNUSTEKNIikka JA MATERIAALIT

Suomessa vuosisadan alkupuolella on puu ollut pääasiallinen rakennusmateriaali. Lähes kaikki tuolloin Outokumpuun rakennetut rakennukset olivat lamasalvostekniikalla rakennettuja hirsirakennuksia.⁸⁹ Vuorattavaksi tarkoitettut rakennukset tehtiin lyhytnurkkaisiksi, mutta työväestön pienet asuinrakennukset jätettiin perinteisesti pitkänurkkaisiksi. Myös lyhytnurkkaista vuoraamattomaksi jäänyttä rakennustyyppiä esiintyy, jolloin nurkat suojattiin valkeiksi maalatuilla nurkkalautoilla.⁹⁰

Arkkitehtien suunnittelemaa rakennuksia (jotka käsitellään yksityiskohtaisemmin erikseen) lukuunottamatta lähes kaikki rakennukset ovat olleet satulakattoisia ja useimmiten yksikerroksisia. Kaivoksen toimesta rakennetuissa asuintaloissa ja itse tehdasrakennuksissa on myös kaksikerroksisia rakennuksia. Kallelassa (1915), Kyykeri 1:ssä (1914) ja Kyykeri 2:ssa (1913) on mansardikatto, joka oli vuosisadan alkupuolella kansallisromanttisena aikana muodinmukainen, kuten myös korkea aumakatto, jota arkkitehdit ovat Outokummun suunnitelmissaan käyttäneet. Hollolassa, Kumpulassa, Tuulensuussa, Kalmistossa ja Koivikossa on korkea aumakatto.

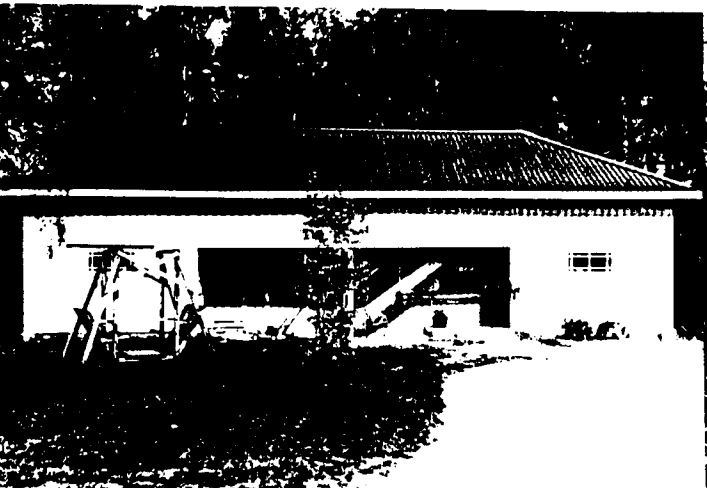
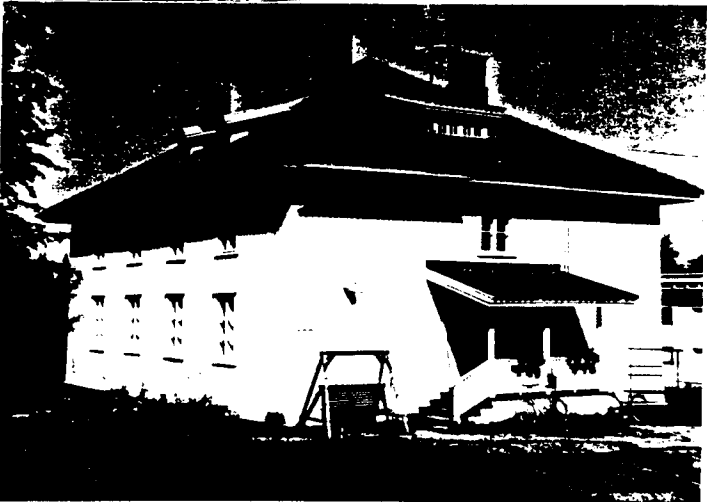
Rakennusmuoto oli yksinkertainen. Lähes kaikki rakennukset olivat massaltaan kiinteitä kuutioita. Työläisten mökeissa oli yleinen päätyyn sijoittuva pulpettikattainen porstua.⁹¹ Kallelan alkuperäinen perusmuoto oli vinkkeli ja se poikkesi myös näin rakennusperinteestä Outokummun alueella.

Myös itse kuparitehdas, tehdasrakenteet ja voimalaitos rakennettiin hirrestä. Vain vesisäiliö oli betonirakenteinen. Pienemmät verstaat ja varastorakennukset rakennettiin kokonaan laudasta, kuten myös osa talousrakennuksista saunoja lukuunottamatta, jotka olivat kaikki vuoteen 1917 mennessä hirsirakenteisia. 10-luvun pula-aikana talousrakennusten rakentaminen lautarakenteisiksi yleistyi.

Yksi rakennustekninen erikoisuus kaivoksen vanhimmasta säilyneestä rakennuskannasta löytyy: Kallela, virkailijoille tarkoitettu asuintalo rakennettiin pystysalvostekniikalla.⁹²

Katemateriaalina kaivoksen alueella on tehdasrakennuksissa ja tehdastoimintaan liittyvissä muissa rakennuksissa käytetty huopaa. Asuinrakennukset ja ulkorakennukset on katettu päreillä. Lautakattoa vuoden 1917 rakennuskannassa on käytetty jonkin verran navetoissa, saunoissa, ladoissa ja jääkellareissa. Latoja on katettu myös tuohella ja jääkellareista on kaksi ollut tuolloin turvekattoista.⁹³

Arkkitehtien suunnittelemat rakennukset eivät ole rakennusteknisesti innovatiivisia, vaan on pitäydytty hyviksi todetuissa perinteisissä rakennusmateriaaleissa ja tekniikoissa.

1. Annala, Outokummun historia s.67
2. Annala s.128-129
3. Outokumpu Kopparverk, OKKA 014.10
4. Rakennuskulttuurin luettelointikaavakkeet, Outokummun kaivos-
museo
5. Rak.kult.luettelointi, OKM
6. Imatran saunan rakennuspiirustus, Piirustusarkisto 260, OKM
7. Rak.kult. luettelointi, OKM
8. Huttunen, Sivonen, Kuusjärven-Outokummun historia, s.138
9. Huttunen, s.147
10. Huttunen, s.159
11. Rak.kult. luettelointi, OKM
12. Valokuva-arkisto, OKM
13. Vanhan konttorin rakennuspiirustus, Piir.ark. 598, OKM
14. Piir.ark., OKM
15. Rak.kultt. luettelointi, OKM
16. Vanhan konttorin rakennuspiirustus, piir.ark. 402, OKM
17. Valokuva-arkisto, Outokummun keskusarkisto
18. Kuisma, s.94
19. Rak.kultt. luettelointi, OKM
20. Outokumpu Oy:n asuntokortisto, OKKA
21. Tiluskartta 1917, Mittaustoimiston arkisto, Outokummun kau-
punkki
22. Sairastuvan rakennuspiirustukset, piirr.ark. 139-142, OKM
23. Asuntokortisto, OKKA
24. Outokummun Sanomat 1/1939, artikkeli "Outokummun uusi sai-
raala"
25. Rak.kultt. luettelointi, OKM
26. Rak.kultt. luettelointi, OKM
27. Kyykereiden rak.piir., piir.ark. 385-386, OKM
28. Tiluskartta 1917
29. Kyykeri 4:n rak.piir., piir.ark. 355, OKM
30. Kyykereiden rak.piir., piir. ark. 356-359, OKM
31. Suomen Rakennustaiteen museo, OA 081/1-5
32. Huttunen, s.286 valokuva
33. Miettinen Ritva, Työväen asunto-olojen kehitys Outokummun
kaivoksella 50 vuoden aikana, s.10

34. Miettinen, s.4
35. Tiluskartta 1917
36. Rak.kultt. luettelointi, OKM
37. Valokuva-ark., OKKA
38. Kallelan rak.piiir., piir.ark. 293, OKM
39. Outokumpu Kopparverk, 014.10 Kansio 1, OKKA
40. Rak.kultt. luettelointi, OKM
41. Valokuva-arkisto, OKKA
42. Piir.ark. 293, OKM
43. Outokumpu Kapparverk, 014.10 Kansio 1, OKKA
44. Annukka ja Esko-Pekka Tiitisen haastattelu 31.7.1995
45. Piir.ark. 293, OKM
46. Asuntokortisto, OKKA
47. Annukka ja Esko-Pekka Tiitisen haastattelu 31.7.1995
48. Asuntokortisto, OKKA
49. Kumpulan ja Hollolan rak.piiir., piir.ark. 619, OKM
50. valokuva-arkisto, OKM ja asuntokortisto, OKKA
51. Valokuva-arkisto, OKM
52. Kaila Panu, Talo kautta aikojen, Julkisivujen historia s.31
53. Nylen Anna-Maja, Den svenska hemslöjden
54. Hollolan rak.piiirr., piiirr.ark. 258, OKM
55. Hollolan ja Kumpulan rak.piiir., piir.ark. 162-168, OKM
56. Hollolan rak.piiirr., piiirr.ark. 659, OKM
57. Yrjö Rydenfeltin haastattelu 6.7.1995
58. Kyykeri 1 ja 2 rar.piiir., piir.ark. 385-386, OKM
59. Tiluskartta 1917
60. Kyykereiden mittauspiirustukset, piir.ark. 385-386, OKM
61. Rak.kultt. luettelointi, OKM
62. Rak.kultt. luettelointi, OKM
63. Valokuva-arkisto, OKM
64. Tuulensuun rak.piiir., piir.ark 149-159, OKM
65. Tiluskartta 1917, Mittausosaston arkisto, Outokummun kaupunki
66. Piir.ark. 149-152, OKM

67. Piirr.ark. 149-152, OKM
68. Unto Lavikaisen haastattelu 2.8.1995
69. Outokumpu Oy:n asuntokortisto, OKKA ja Lavikaisten piirustukset
70. Teivonen Pirkko, Sänkivaara 1913-1979, s.3
71. Sänkivaaran rak.piirr, piirr.ark. 159-160, OKM
72. Annala Vilho, Outokummun historia, s.241 valokuva
73. Valokuva-arkisto, OKKA
74. Sänkivaaran rak.piirr., piirr.ark. 159-160 ja 187-188, OKM
75. Piir.ark. 190, OKM
76. Annala, s 241
77. Rak.kultt. luettelointi, OKM
78. Koivikon rak.piir., piir.ark. 183-185, OKM
79. Piirr.ark. 183-185, OKM
80. Piir.ark. 191, OKM
81. Asuntokortisto, OKKA
82. Piir.ark. 184, OKM
83. Rakennuspiirustukset, Raimo ja Toini Vänskä
84. Asuntokortisto, OKKA ja piirrustukset, Raimo ja Toini Vänskä
85. Piir.ark. 180, OKM
86. Rakennuspiirustukset, Raimo ja Toini Vänskä
87. Piir.ark. 944, OKM
88. Raimo ja Toini Vänskän haastattelu 31.7.1995
89. Tiluskartta 1917, Mittaustoimiston arkisto, Outokummun kaupunki
90. Valokuva-arkistot, OKKA ja OKM
91. Valokuva-arkisto, OKM
92. Rak.kultt. luettelointi, OKM
93. Tiluskartta 1917

2. 1926–1928 LAAJENTUMISVAIHE

UUDET TUOTANTOLAITOKSET

Kaivosyhtiön valtiollistamisen (30.12.1924) jälkeen laajennettiin Outokummun tuotantoa. Uuden rikastamon rakennustyöt aloitettiin vuonna 1926, jolloin ne pääsivät vain osittain alkuun.¹ Aiemmin hankittu ja jo vanhentunut koneisto ei asettanut esteitä suunnittelulle ja rakennustyölle. Yleisessä teknillisessä suunnittelussa voitiin soveltaa uusinta alan kokemusta, ja myös uudisrakennusten paikat voitiin valita mahdollisimman tarkoituksemukaisesti.²

Keskuskuilu rakennettiin pystysuoraksi ja nostotorni sijoitettiin Kummun päälle, sen korkeimpaan kohtaan. Rikastamo sijoitettiin Kummun etelärinteelle. Näin malmi voitiin siirtää nostotornin juurella sijaitsevasta murskaamosta kuljettimilla rikastamon ylimpään osaan, josta se omalla painollaan valui portaalta portaalle prosessin eri vaiheiden läpi.³ Tarkoitus oli selvittää ilman energiaa vaativia pumppuja. Nostokonehuone, josta ohjattiin kaivoksen nostolaitteita sijoitettiin Kummun länsirinteelle.

Lisäksi vuosina 1926–28 rakennettiin voima-asema, kaivostupa, korjauspaja ja veturitalli. Voima-asema sijoitettiin Kummun pohjoispuolelle rikastamon välittömään läheisyyteen. Rakennusten lämmittämiseen tarvittu höyry saatiin suoraan voima-aseman kattiloista, ja läheinen sijainti myös helpotti voima-aseman hoitoa. Jäähdytysvesi voima-asemalle saatiin rikastamolle vedettyä vesijohtoa pitkin. Kaivostupa, jonka yhteydessä oli myös kaivoksen sisäänkäynti komeine portaaleineen rakennettiin Kummun pohjoisrinteeseen. Kaivostuvassa olivat työläisten pesu- ja pukutilat. Kaivostuvasta hieman länteen rakennettiin korjauspaja.

Vaaran rinteelle rakennettiin nostorata, jota pitkin saatiin rakennustavarat nostettua ylös. Ratoja pitkin nostettiin myöhemmin rikastusprosessissa tarvittavat kemikaalit ja jauhinkuulat vaaran laella sijaitsevaan rikastamoon.⁴

Leveäraiteisen rautatien rakentaminen kuului myös laajentumisohjelmaan. Joensuu – Outokumpu rata valmistui elokuussa 1928.⁵ Ratayhteys vedettiin suoraan rikastamon alle rikastevarastoon.⁶ Ratapihat sijaitsivat Kummun pohjoispuolella paja- ja varastoalueella. Outokumpuun rakennettiin myös veturitalli, joka sijaitsee korjauspajan vieressä.⁷

W.G. PALMQVIST

Outokumpuun vuosina 1926–28 rakennettujen tuotantorakennusten arkkitehtina on toiminut helsinkiläinen Wäinö Gustaf Palmqvist (1882–1964). Palmqvist suunnitteli valtaosan Outokummun kaivoksen tähän päivään saakka säilyneistä rakennuksista. Omaan ansioluetteloonsa Palmqvist on kirjannut seuraavat Outokumpu Oy:lle suunnittelemansa rakennukset: kaivoksen nostotorni, höyryvoima-asema, veturitalli, kaivostupa ja tunneliaukean portaali, rikastustehdas, korjauspaja ja nostokonehuone 1926–1928. Murskaamot ja kiisunkuivauslaitokset 1933–34. Virkailijain ja työväen asuntoja 1930–34. Huoltokeskus, kokous- ja voimistelusalit, saunat ja pesulaitos 1935. Maatalousrakennuksia, tilanhoitajan asunto, kasvihuone ja puutarhurin asunto 1935–36. Palokuntatalo, autokeskus ja lottaruokala 1937. Pääjohtajan, kaivosinsinöörin ja konttoripäällikön asuinrakennukset 1938. Mökkivaaran kaivoksen nostotorni, murskaamo, voimakeskus, huolto-osastot, varastot ym. tehdasrakennukset 1936–37. Asutusalueiden asemakaavoja 1939–42. Kunnansairaala 1938, kulkutautisairaala 1940. Kunnan kansakoulu 1938–39. Seurakunnan kirkko 1943– sodan takia rakentamatta.⁸

Tehdasyhdyskuntien suunnittelu oli tähän aikaan varsin kokonaisvaltaista. Tuotantolaitosten lisäksi arkkitehti suunnitteli alueen asemakaavan, koulut, urheilurakennukset, yhdistystalot ja sairaalat. Myös kirkon suunnitteleminen annettiin usein saman arkkitehdin tehtäväksi. Outokummun lisäksi Palmqvist laati kokonaissuunnitelmia mm. seuraaville tuotantolaitoksille: Kaukaan Tehdas Oy Lauritsalassa, Serlachius Oy Mäntässä, Kaukaan paperitehdas Oy Jyväskylässä, Elektrokemiallinen Oy Imatralla, Äänekoski Ab Äänekoskella, Tako Oy Tampereella, Kemi Oy Kemissä, Yhtyneet paperitehtaat Oy Myllykoskella, Valkeakoskella ja Jämsänkoskella sekä Jakobstads Cellulosa Ab Pietarsaassa. Outokumpu Oy:n Imatran kuparitehtaan ja Porin metallitehtaan suunnitelmat olivat myös Palmqvistin laatimia.⁹

Palmqvistin arkkitehtuuri edustaa massiivista, barokkivaikutteista klassismia. Hänen rakennussuunnitelmansa poikkesivat aikakaudelle ominaisesta keveydestä ja pelkistetyistä "asplundilaisuudesta". Palmqvistin edustama rakennustyyli soveltui hyvin liike- ja teollisuusrakennuksiin, joista hänet pääasiassa tunnetaan.¹⁰ Palmqvistin tyyli on ominaista konservatiivisuus ja helppotajaisuus, muotokieli on traditionaalista. Hänen on luonnehdittu tutkivan huolellisesti teknisiä ongelmia ja osoittavan suurta mielenkiintoa detaljeihin.¹¹

Outokummun tuotantorakennusten arkkitehtuurille ominaista on teollisuusarkkitehtuurille traditionaalisen, mutta niukan muotokielen soveltaminen yleisluotoista funktionaalisista lähtökohdista saaviin rakennuksiin. Niukasti koristeltujen teollisuusrakennusten yksityiskohtien muotoilu on tyyliään klassistista. Rakennustekniikan on annettu näkyä myös rakennusten arkkitehtuurissa. Pyrkimyksenä kaikissa rakennuksissa on ollut klassinen, symmetrinen ulkomuoto.

Pieniruutuiset ikkunat noudattavat jonkinlaista modulijattelua. Kaikkien rakennusten ikkunat koostuvat samankokoisista ruuduista, joita on yhdistelty erilaisiin karmimuotoihin. Erikokoisia puolipyöreitä klassistisia lunetti-ikkunoita Palmqvist on käyttänyt runsaasti. Isommissa lunetti-ikkunoissa rikastamorakennuksessa on suorakaiteen muotoiset ruudut, mutta esim. veturitallissa ja kaivosportaalissa on puitejako mielikuvituksellisempi. Myös ulko-ovet noudattelevat yhtenäistä linjaa. Palmqvist on käyttänyt suurimmassa osassa kaivosrakennusten ulko-ovia 20-luvun klassismille tyypillistä vinopaneeliovea, joka oli kokenut tyylipiirteensä uuden tulemisen.

Kaivostorni ja murskaamo

Kiireellisin rakennustyö oli keskuskuilun louhiminen ja tähän kuuluvat rakennustyöt. Rakentaminen aloitettiin kesällä 1926 ja ne edistyivät hitaasti rakennustyömaan ahtauden vuoksi. Kuilun aukon koko oli 3,3 x 6,5 m ja se louhittiin +100 metrin tasolle, jolle tulivat tunnelijaksot eli perät. Sähköveturin vetämä malmijuna kuljetti louhitun malmin keskuskuiluun. Kaivoskuilun viereen samalle 100 metrin tasolle sijoitettiin myös malmin murskaaja. Malmi painui murskausprosessissa louhintatasolta 35 metriä alaspäin ennen kuin se nostettiin ylös.¹²

Kuilun suulle, Kummun korkeimpaan kohtaan rakennettiin 30 m korkea kaivostorni. Torni rakennettiin rautabetonista. Malmin nostaminen tapahtui malmikapoilla ja kaikki muut kuljetukset hissillä.¹³ Tornissa oli taittopyörät, joiden kautta vaijerit kulkivat nostokonehuoneesta kuiluun.¹⁴

Murskaamorakennus sijoitettiin kaivostornin juurelle. Ylös nostettu malmi kaadettiin siiloon, josta se joutui murskainlaitteisiin. Murskaamosta malmi kuljetettiin hihnakuuljetinta pitkin rikastamoon.¹⁵

Sekä kaivostornin että murskaamon suunnittelusta vastasi arkkitehti W.G. Palmqvist. Rakennukset valmistuivat 1928. Yksinkertaiseen betoniseen tornimassaan liittyy sulavasti punatiilinen, harjakattoinen murskaamo eräänlaisen betonisen nivelosan välityksellä. Alkuperäisessä asussaan murskaamo sijaitsi symmetrisesti torniin nähden. Kaivostornin huippu on kreneloitu ja tornin nurkissa betoniseinät ovat vahvemmat muodostaen syvennyksen julkisivuihin. Näissä syvennyksissä sijaitsivat pienet, matalat lunetti-ikkunat. Syvennysten yläpuolella, tornin yläosassa on eri julkisivuilla joko pyöreä ikkuna tai pariovet. Samanlaiset pyöreät ikkunat Palmqvist on sijoittanut myös nivelosaan ja murskaamon päätyn.

Murskaamon vanhin, vuonna 1928 rakennettu osa on tiilirakenteinen. Perustus on betonia ja seinärakenne on eräänlainen kuorirakenne, jossa sisäkuori on betonia ja ulkokuori punatiiltä, välissä on eristeenä turvetta. Kattorakenteet ovat betonia ja muodostavat rakennuksen betonisen räystäslistan, jota on korostettu klassistisella tavalla rakennuksen päädyissä. Satulakatto, johon tornin viiste liittyy saumattomasti on katettu aaltopellillä. Murskaamossa on isot suorakaiteen muotoiset ikkunat, joiden ruutujako on pieni. Seinän alaosassa on lisäksi puolipyöreät ikkunat pääikkunoiden alapuolella.¹⁶

Murskaamoa on laajennettu myöhemmin kahteen otteeseen. Apumurskaajain rakennuksen vuodelta 1933 suunnittelivat Kyrenius ja Palmqvist. Satulakattoinen jatko-osa murskaamon pohjoispäädyssä oli matalampi kuin vanha rakennus. Laajennusosassa oli betonipilarit nurkissa ja seinärakenne oli samanlainen kuin vanhassa rakennuksessa.¹⁷

Murskaamoa laajennettiin jälleen vuonna 1943. Tällöin korotettiin vuoden -33 laajennus vanhan murskaamon tasoon ja rakennusta jatkettiin edelleen. Laajennuksessa on betonikehät kantavana runkona. Seinät on muurattu punatiilestä ja kattorakenteet ovat puuta. Laajennuksen arkkitehtuuri noudattelee vanhan murskaamorakennuksen tyyliä.¹⁸

Kaivostorni ja murskaamo kuuluvat nykyään Kaivosmuseon rakennuksiin ja toimivat näyttelytiloina.

Rikastamo

Rikastamon rakennustyöt aloitettiin keväällä 1927. Tilavuudeltaan 22 000 m² rikastamo rakennettiin Kummun etelärinteelle siten, että nostotornista saatu malmi oli helppo siirtää kuljettimella rikastamon ylimpään osaan, josta se omalla painollaan valui portaalta portaalte prosessin eri vaiheiden läpi.¹⁹

Rikastusprosessissa käytettiin yhdistettyä tärypöytä- ja vaahdotusmenetelmää vuodesta 1928 vuoteen -33. Rikastamon ylimmässä osassa olivat malmisiilot, joista murskattu malmi valui kuulamylyosastoon. Täältä saadun karkean tuotteen rikastus tapahtui tärypöydillä. Seuraavana prosessissa oli jälkijauhatusosasto, jossa tärypöydiltä jäänyt aine jaudettiin hienommaksi ja johdettiin vaahdotusosastolle. Siellä se vaahdotusmenetelmää käyttäen erotettiin vaahdotusrikasteeksi ja jätteeksi. Vaahdotuksessa tarvittava paineilma kehitettiin kuulamylyjen alla sijaitsevassa puhallinosastossa.²⁰ Rikastamon koneiston asennustyöt päästiin alkamaan vuoden 1928 alussa samanaikaisesti tehdasrakennuksen eri tasoilla.²¹

Rikastamon arkkitehtuurin lähtökohdat ovat itse prosessissa ja tehtaan sijainnissa kummun rinteellä. Pulpettikattoiset rakennusosat myötäilevät rinteeseen muotoa. Rakennus on korkeimmalta kohdaltaan yli 50 m korkea. Alkuperäisessä muodossa on rakennuskompleksin ylin osa ollut muuta rakennusta kapeampi ja satulakattoinen. Tämän yläosan

on liittänyt muuhun rakennukseen poikkipääty. W.G. Palmqvistin alkuperäisissä suunnitelmissa yläosa tosin on piirretty koko rakennuksen levyiseksi ja sen molempiin päätyihin on suunniteltu sijoitettavaksi tuuliviirit, joissa olisi Outokummun tunnus. Rakennuksen muut osat olivat pulpettikattoisia ja kaikki hieman erikokoisia. Alimpana rinteessä sijaitsi rikastevarasto, jossa ei ollut sivuseiniä lainkaan. Yhteensä rikastamo käsitti valmistuttuaan kuusi rakennusosaa, jotka myötäilivät rinteen muotoa. Edestä ja takaa katsottuna rikastamo oli aivan symmetrinen rakennus.²²

Rakennustekniikka on ollut prosessin ja sijainnin ohella yksi rakennusmuotoon vaikuttava tekijä. Rikastamon kantava runko on betonia. Pilari-palkki konstruktio on valettu monoliittiseksi rakenteeksi rautavahvisteisesta betonista. Tämä on mahdollistanut ulkoseinien rakentamisen kevyiksi ja suurten ikkunoiden sijoittamisen kaikkiin seiniin. Betonipilarit jätettiin alunperin näkyviin myös rakennuksen ulkopintaan, mikä antoi arkkitehtuuriin konstruktivisen lisän. Yläpohjarakenteet ovat betonia ja katemateriaalina on huopa. Rakennuksessa on vain kaksi koko rakennuksen rinteen suunnassa hal- kaisevaa seinää.

Yksityiskohtien muotoilu on vanhassa rikastamossa klassistista. Ikkunat on pieniruutuisia, suorakaiteen muotoisia, pyöreitä tai puoliympyrän muotoisia. Myös ehdoton symmetrisyys on klassismille ominainen piirre. Ylimmäisessä rakennusosassa on klassistinen pilarijako tiheämpi kuin rakennuksen muissa osissa ja välitilat on rapattu. Tämän rakennusosan yläosa on ollut puurakenteinen.²³ Kaikki rikastamon ulko-ovet ovat vinopaneeliovina.

Myöhemmin rikastamorakennukseen on tehty joitakin muutoksia. Heti vuonna 1929 laajennettiin rikastamon yläosaa käsittämään koko rakennusleveys. Samana vuonna oli kuparitehdas lopettanut toimintansa kannattamattomana ja vanhentuneena. Juhannuksena 1932 tehdas oli pysähdyksissä uudistustöiden takia. Itse rakennusta ei tällöin kuitenkaan muutettu. 1935 aloitettiin rikastamon vuoraustyöt. Talvipakkasilla rakennus oli niin kylmä, että paljon vettä tarvitsevassa prosessissa aiheutui jäätymistä. Seinien lämmöneristeeksi käytettiin läheisen Viurunsuon turvetta. Näin rikastamo sai peiterimavuorauksensa, josta osa tuhoutui jo heti rakennusvaiheessa, vuoden 1936 muunta- japalossa.²⁴

Mökkivaaran kaivoskuilun rakennustyöt aloitettiin kesäkuussa 1936- ja rakennustöiden päättymistä juhlittiin 1939.²⁵ Mökkivaaralta malmi kuljetettiin köysirataa pitkin vanhaan rikastamoon, ja näin ollen Mökkivaaran rakentaminen aiheutti myös rikastamossa muutostöitä. Rikastamon yläosan poikkipääty purettiin 36-37 ja yläosaa korotettiin vuoden -38 lopulla itäpuolelta kuutiomaisella rakennusosalla, johon köysiradan rakennelmat yhtyivät. Laajennusosa vuorattiin ulkoa päin aaltopellillä. Rikastamon kahta ylintä rakennusosaa, joissa sijaitsivat malmisiilo ja kuulamylyosasto laajennettiin vuonna -42 länteen päin. Tämä laajennus noudattaa vanhan rakennuksen arkkitehtuuria.

Nostokonehuone

W.G. Palmqvistin suunnittelema nostokonehuone oli osa vuosien 26-28 rakennusohjelmaa ja se rakennettiin nostotornista länteen vaaran rinteeseen. Nostokonehuoneesta ohjattiin kaivoskuilun nostolaitteita. Vaijerit kulkivat rakennuksesta nostotornin kautta kuiluun. Nostokoneita oli alunperin kaksi, toinen malminnostoa ja toinen henkilöhissiä varten.²⁶ Nostokoneille on syvennykset betonisessa alapohjassa ja vaijereita varten on seinässä reiät.

Nostokoneet eivät sinänsä vaikuttaneet rakennusten suunnitteluun muuten kuin isojen pariovien osalta. Palmqvist onkin antanut nostokonehuoneelle varsin traditionaalisen, kiinteän rakennusmuodon satulakattoineen.

Nostokonehuoneen runko on punatiiltä. Se on rapattu ulkopuolelta. Seinien sisäpuolella on eristeenä turvekerros ja ohut betonikuori tämän päällä on maalattu valkeaksi. Katonkannattajina nostokonehuoneessa on betoniset kattotuolit, joiden päiden välillä on rautaiset vetotangot. Kattotuolien varassa on betoninen yläpohjalaatta.

Voimakkaasti artikuloitut betoniset räystääslisat korostavat klassistiseen tapaan rakennuksen päätyjä. Rakennusmassa on matala ja kattokulma loiva. Pääjulkisivua hallitsevat isot pariovet, joiden päällä on kamanaikkuna. Ikkunat ovat pystysuuntaiset ja pieniruutuiset. Niissä on ristikarmi ja kaareva yläreuna. Päätykolmioiden ikkunat ovat pyöreät.

Alkuperäisessä asussaan säilyneeseen rakennukseen on vaihdettu uudet ikkunat kesällä 1995, muuten rakennus on säästynyt muutostöiltä. Nostokonehuone on nykyään Kaivostuomuseon näyttelytilana.

Kaivostupa

Työntekijöiden puku- ja pesutiloiksi rakennettiin kaivosportaalin yhteyteen kaivostupa vuosina -26-28. Kaivoksen sisäänkäynti sijaitsi Kummun pohjoisrinteessä. Portaalin takaa alkoi jo itse kaivoskäytävä, jonka kautta kaivostupa oli yhteydessä kaivoksen keskuskuiluun.²⁷

Rakennuksen suunnittelijana toimi W.G. Palmqvist. Kaivosportaalilla on massiivinen luonnonkiviseinä, jonka keskellä on isot pariovet ja niiden päällä puolipyöreä ikkuna. Portaalin yläreuna on pykälöity. Portaalin ja vaaran rinteiden väliin sijoittuu kaivostuparakennus. Tunnelin suu oli ennen kaivotuvan toisen kerroksen rakentamista kahden kerroksen korkuinen ja rakennuksessa oli kattoikkunat, joista tuli valoa tunneliin. Alunperin yksikerroksinen kaivostupa liittyi korkeaan kaivostunneliin samansuuntaisen käytävän välityksellä. Käytävään johti oma pieni ovi portaalissa. Massaltaan kaivostupa oli alkuperäisessä asussaan yksikerroksinen satulakattoinen rakennus, jossa katon toinen lape oli pitempi ja sen alle sijoittuivat varsinaiset puku- ja pesutilat. Rakennuksen itäpäässä oli pieni poikkipääty.²⁸

Alistuen massiiviselle luonnonkiviportaalille on itse kaivostuparakennus varsin vaatimaton. Se on lautarakenteinen ja on ollut valmistuttuaan vuorattu peiterimoitetulla pustylaudoituksella. Katemateriaalina on ollut huopa.

Kaivosportaalilla on merkitty rakennusvuosi 1927 ja kuparin kemiallinen merkki raudasta taotuin numeroin. Portaalin ison lunetti-ikkunan puitejako on suorakulmainen, mutta alaruuduissa on lisäksi vinot puitteet. Isoissa pariovissa on kaivoksen arkkitehtuurille tunnusomainen vinopaneeliovi. Kaivotuvan ikkunat ovat kuusiruutuiset.

Kaivostupaa laajennettiin 1940- ja 50-lukujen vaihteessa. Tällöin rakennettiin kaivotuvan toinen kerros ja poikkipäätyä rinteiden kupeessa jatkettiin siten, että rakennuksen perusmuodoksi tuli vinkkeli. Katto korotettiin entisten kattoikkunoiden tasalle ja myös kaivostunnelin päälle rakennettiin toinen kerros. Rakennus vuorattiin nyt vaakalaudoituksella.

Kuusiruutuisissa ikkunoissa on ristikarmi, jossa vaakapuite on ikkunan alaosassa. Alaruudut toimivat tuuletusikkunoina. Ulosaukeavien ikkunoiden puitteissa ei ole vesinokkaa. Ikkunoissa on vain hyvin kapeat vuorilistat. Räystäiden alapintoja ei ole laudoitettu lainkaan.

Kun kaivostoiminta lopetettiin vanhalla kaivoksella 50-luvulla, muutettiin kaivostupa puutyöpajaksi. Kaivostuomuseo perustettiin kaivostupaan 1982. Tällöin tehtiin joitakin

muutoksia rakennuksen sisätiloihin. Yläkerrasta poistettiin varasto, pesuhuone ja wc. Alakerrasta purettiin joitakin väliseiniä.²⁹

Kaivoksen portti toimii nykyään museotunnelin sisäänkäyntinä.

Veturitali

Outokummun kaivokselle rakennettiin vuosina 1926–28 veturitalli kapearaiteisen radan vetureille. Tallissa oli paikat kolmelle veturille. Rautatie Outokummusta Joensuuun valmistui vuonna 1928. Uusi rata, jonka pääteasemana oli tuolloin Outokumpu, oli normaali levyinen.

Veturitalin suunnittelijana toimi myös arkkitehti W.G.Palmqvist. Rakennus on muodoltaan kaareva, ja sen edessä on ollut kääntöpöytä. Tallin alla on korjausmonttu. Pulpettikattoinen rakennus kääntää selkänsä kaivoksen suuntaan ja aivan vierestä nykyään kulkevan uuden tien pengerrusta peittää rakennuksen jalustan kokonaan.³⁰

Punatiilisen veturitallin kattorakenteet on suunnitellut insinööritoimisto P. Kyrenius. Katon kaksikerroksisen betonilaatan välissä on turvejokua. Katolla on savunpoistopiiput. Veturitaliin johdettiin kaukolämpö vuonna 1929.³¹

Veturitalin yksityiskohtien muotoilu tehty huolellisesti. Rakennuksen nurkkia on korostettu nurkkapilareilla. Julkisivu on porrastettu siten, että se on keskeltä korkeampi, ja keskimäisen oven päällä on tiililimityksellä tehty pyöreä syvennys. Isoja pariovia on viisi, niiden päällä on puolipyöreät kamaikkunat. Palmqvist suunnitteli rakennuksen takajulkisivullekin isot pariovet, mutta niitä ei kuitenkaan rakennettu. Rakennuksen sivuilla ja on tildestä tehty moninkertainen räystäslistoitus. Ikkunat ovat kahdeksanruutuiset ja jaettu postipuulla kahdeksi avattavaksi osaksi.

Talliin myöhemmin tehdyt muutokset ovat vähäisiä. Vuonna 1975 sijoitettiin veturitalliin peltisepän työtilat ja niihin liittyvät ruokailuhuone ja pukuhuone. Isoihin oviin tehtiin pienet kulkuovet. Muutotyöt suunnitteli J. Turunen.³² Yhtä pariovea on myöhemmin levennetty.

Veturitali on nykyään tyhjiään, mutta on merkitty asemakaavaan suojeltavaksi rakennukseksi.

Korjauspaja

Kaivoksen korjauspaja sijoitettiin lähelle kaivoksen sisäänkäyntiä Kummun pohjoispuolelle. Sijointi valittiin kuljetuksia silmälläpitäen mahdollisimman keskeisesti. Rakennuksen suunnitteli W.G. Palmqvist, ja se on volyymitaan ristin muotoinen. Satulakattoiseen keskiosaan liittyy siipirakennukset, joista toisessa on satulakatto ja toisessa aumakatto. Keskiosassa sijaitsivat alunperin sepänpaja, valimo, puuseppäosasto ja työkaluvarasto. Itäsiivessä oli korjauspaja ja matalassa, aumakattoisessa länsisiivessä sähkömieshuone, varasto, konttori sekä öljy- ja happovarastot.³³

Rakennuksen pohjamuoto oli varsin rationaalinen. Rakennuksessa on betoniperustus ja alapohja. Seinärakenteet on punatiiltä. Kattorakenteena on kaksinkertainen betoniholvi, joka välitilassa on turve-eriste. Katemateriaalina on alunperinkin ollut huopa.

Yksityiskohtien muotoilussa on käytetty samoja klassistisia periaatteita kuin muissakin kaivoksen tuotantorakennuksissa. Ikkunat ovat samanlaiset kuin nostokonehuoneessa: ison, mutta pieniruutuisen ikkunan alareuna on betonisen sokkelin reunassa ja se päättyy

ikkuna-aukon kaarevan yläreunan tiililimitykseen. Rakennuksen länsisiivessä, joka alunperin oli pienempi kuin nykyinen länsisiipi, oli ikkunat pienemmät ja niiden yläreuna oli suora. Tiilisin räystäslistoin korostetuissa päätykolmioissa on pyöreät ikkunat. Alkuperäiset ulko-ovet olivat samantyylliset yksinkertaiset peilipaneeliovet kuin nostokonehuoneessa.

Korjauspajaa on myöhemmin laajennettu kahteen otteeseen. Vuonna 1934 itäsiipeä jatkettiin 19 metrillä. Uuteen osaan sijoitettiin puku- ja pesutilat. Arkkitehtuuriltaan laajennus jatkaa saumattomasti vanhaa rakennusta. Yläpohjarakenteena on moderni teräsbetoninen TT-laatta, kattotuolit ovat puuta.³⁴

Vuonna 1944 laajennettiin korjauspajan länsisiipeä, joka levennettiin lähes rakennuksen keskiosan levyiseksi. Kattoa korotettiin siten, että räystäskorkeudeksi tuli sama kuin rakennuksen muissa osissa. Kattomuoto on auma. Katon harjalle rakennettiin säterikotus. Laajennettuun länsisiipeen tulivat tilat karkealevy- ja hitsaustöitä sekä veturinkorjausta varten. Uuden rakennusosan ikkunat ovat suorakulmaisia ristikarmillisia ikkunoita, jotka on jaettu välipuitteilla yhteensä 16 ruutuun.³⁵

Korjauspajan keskiosaan sijoitettiin 50-luvun alussa malminetsinnän tiloja. Tällöin keskiosa muutettiin osittain kaksikerroksiseksi. Korjauspajan ulkomuotoon muutostyöt vaikuttivat siten, että kolme vanhaa ikkunaa korvattiin pienillä vaakasuuntaisilla ikkunoilla.³⁶

Korjauspajan vierestä kulkevan tien pengerrys on jättänyt rakennuksen pahasti alleen. Keskiosan vanhojen ikkunoiden alaosat ja 50-luvulla tehdyt alakerran ikkunat on jouduttu muuraamaan umpeen.

Korjauspaja kuuluu nykyään Outokummun kaivosmuseolle, jolla on tiloissa arkistoja ja verstastiloja.

Voima-asema

Uuden rikastamon voimakysymys ratkaistiin rakentamalla uusi höyryvoima-asema Kummun pohjoispuolelle ratapihan viereen ja rikastamon välittömään läheisyyteen voimansiirtojohtojen vetämisen imatralta rauettua kustannussyistä. Muista mahdollisista voimalähteistä ja höyryvoima-aseman muista sijoitusvaihtoehdoista luovuttiin toteutetun hyväksi, koska valvonta olisi helppoa ja veden saanti turvattua rikastamoon vedetyn vesijohtojen ansiosta. Lisäksi höyryä voitaisiin käyttää rakennusten lämmittämiseen. Outokummun liittäminen rataverkostoon varmisti yhdessä vanhan kapearaiteisen Pitkälahteen johtavan radan kanssa myös polttoaineen saannin seudun sahoilta. Uusi laitos korvasi vanhan voima-aseman Outolammella.³⁷

Alunperin kuului voima-aseman koneistukseen kaksi höyrykattilaa. Voima-asema rakennettiin 1500 kilowatin teholle.³⁸ Rakennuksessa oli kattilahuoneen lisäksi konehuone, pesuhuone, korjaus- ja varastohuone sekä transformaatiohuone. Kattilahuoneesta johti savukanava savupiippuun, joka sijaitsee voima-aseman pohjoispuolella. Rakennuksen vieressä sijaitsi myös Kumpu A:n kaivostorni.³⁹

Voima-asema on sijoitettu pitkittäin rinteeseen siten, että kaksiosainen volyyymi on alarinteen puolel[769`kerrostakorkeampi kuin yläpuolelta. Kaksi satulakattoista rakennusosaa liittyy päädyistään toisiinsa muodostaen pohjoispuolelle yhtenäisen julkisivun. Korkeammassa länsiosassa oli kattilahuone. Rakennuksen itäosa, jossa sijaitsee konehuone on kapeampi. Massojen yhtymäkohdassa on lisäksi pienempi satulakattoinen rakennusosa, jossa olivat aputilat. Voimalaitoksen arkkitehtuuri jatkaa samaa pelkistettyä

klassistista linjaa muiden Palmqvistin suunnitteleminen kaivosrakennusten kanssa. Rakennuksen perustus on betonia ja runko punatiiltä. Betoninen kattorakenne näkyy rakennuksen ulkopuolelle betonisina räystäälistoina. Klassistista räystääsmuotoilua on korostettu lisäksi tiililimityksellä seinän yläreunassa. Katolla on useita tuuletushormeja, ja katemateriaalina on huopa.

Voima-aseman ikkunat ovat kapeat ja korkeat. Ikkunoissa on ristikarmi ja ne on ohuilla välipuitteilla jaettu pieniin pystysuuntaisiin ruutuihin. Ikkunat liittyvät alareunastaan sokkeleihin ja yläreuna on kaareva aivan kuten nostokonehuoneessa sekä korjauspajassa. Alarinteen puolella sijaitsevan kellarikerroksen ikkunat jatkuvat samana ikkuna-aukkona yläkertaan. Ylä- ja alakerran ikkunoiden välissä näkyy betoninen välipohjalaatta. Itäisessä, kapeammassa rakennusosassa on kaksi kerrosta. Ikkunat eivät jatku yhtenäisinä, mutta ovat perinteiseen tapaan samoilla kohdilla ylä- ja alakerrassa. Yläkerran ikkunoiden kaari on täysi ympyrän puolikas, kun se isoissa ikkunoissa toisessa rakennusosassa on vain loiva segmentti. Pulpettikatteisessa rakennusosassa on erilaisia ikkunoita ja ikkunat on sijoitettu vaihtelevasti.⁴⁰

Rakennuksen ulkoasussa on tapahtunut vain pieniä muutoksia. Pohjoissivulle on tehty uusi pariovi Malminetsinnän toimistoihin ja kattilahuoneeseen rakennettuun autotalliin 70-luvulla. Tällöin myös pohjoissivun ja kahden länsisivun ikkunoiden alaosa muurattiin umpeen. Muutospiirustuksissa sijoitettiin konehuoneeseen varasto, kattilahuone, korjaushuone sekä dieselhuone alakertaan ja autotalli sekä välinevarastoja yläkertaan. Voima-aseman itäosaan sijoitettiin kahteen kerrokseen toimistotiloja.⁴¹

Nykyään on voima-asema lähes tyhjiillään. Kattilahuoneen autotalli toimii edelleen autotallina, mutta toimistotilat ja niihin liittyvät alakerran sosiaalitilat ovat tyhjinä.

Savupiippua on madallettu.

Vanha keskusvarasto

Korjauspajan länsipuolelle rakennettiin vuonna 1928 kaivoksen keskusvarasto.⁴² Varasto oli alkuperäisessä asussaan suorakaiteen muotoinen yksikerroksinen rakennus. Siinä oli aumakatto. Vanha rakennus oli saman levyinen kuin korjauspajan länsisiipi alkuperäisessä asussaan.

Vuonna 1943 keskusvarastoa laajennettiin. Outokummun sanomissa (1/1944) kirjoitettiin uudesta varastosta seuraavasti: "Uusi varasto on tilava ja erittäin valoisa suurine kattoikkunoineen ja voimakkaaine sähkövalaisimineen. Hyllyköissä on runsaasti lokeroita ja alaoivissa kehtolaatikoita, joihin on voitu kätkeä suuria määriä tavaraa." Varastossa oli hallin lisäksi lämpimät huoneet kumitavaroille ja öljyille sekä toimisto-, purkaus- ja pakkaustilat.⁴³

Nykyisessä asussaan vanha punatiilinen keskusvarasto on edelleen suorakaiteen muotoinen, mutta isompi kuin alkuperäinen varastorakennus. Siinä on huovalla katettu satulakatto, jonka harjalla on melkein koko rakennuksen mittainen kattoikkuna. Rakennuksessa on muuten ainoastaan pieniä yläikkunoita paitsi itäpäädyssä, missä on yhteensä seitsemän isompaa ikkunaa, jotka ovat samanlaisia kuin rikastamon pesu- ja ruokailutuvassa. Myöhemmin on eteläisivulle rakennettu toinen ulko-ovi.

Varastossa on myöhemmin toiminut rakennuskonttori. Sisätiloihin kunnostettiin toimistot Malminetsintää varten vuonna 1980. Nykyisin vanha keskusvarasto on tyhjiillään. Rakennus sijaitsee kaivoksen sortuma-alueella ja on melko pahoin vaurioitunut.⁴⁴

MYÖHEMMIN RAKENNETUT KAIVOSRAKENNUKSET

Muuntoasema

Muuntoasema rakennettiin kummun pohjoispuolelle vanhan voima-aseman viereen vuonna 1934. Insinöörisuunnittelusta vastasi Suomen Sähkö Oy ja Gottfr. Strömberg.⁴⁵ Arkkitehtuuriltaan muuntoasema jatkaa vanhan höyryvoima-aseman tyyliä. Rakennus muodostuu kahdesta osasta: korkeampaan noppamaiseen rakennusosaan liittyy pohjois-sivulla samanlevyinen, mutta matalampi rakennusosa. Molemmissa rakennusosissa on satulakatot. Muuntoasema on rakennettu punatiilestä. Perustus ja yläpohja ovat betonia aivan kuten voima-asemassakin.

Yksityiskohtien muotoilussa on otettu mallia voima-asemasta, johon muuntamo myös toiminnallisesti liittyi.

Vanha kiisukuivaamo

Vanha kiisunkuivauslaitoksen suunnitteli W.G. Palmqvist vuoden 1934 syksyllä.⁴⁶ Kuivaamo valmistui rikastamon alapuolelle ratamontun toiselle laidalle vuonna 1935. Vuonna -34 rakennettiin rikkirikasteen kuivauslaitos ja seuraavana vuonna lisättiin siihen kuparipuoli.⁴⁷

Rakennuksessa oli kantavana runkona betonipilarit ja ulkoseinät olivat puhtaaksi muuratua punatiiltä. Rakennusmuoto oli yksinkertainen suorakaide, johon liittyi kuljetin rikastamosta. Vaikka rakennus oli pulpettikattoinen, vaikutti se päädyistä katsottuna tasakattoiselta, koska päätyseinät nousivat katon yli. Arkkitehtuuriltaan vanha kuivaamo oli klassistinen rakennus. Kaikki julkisivut olivat symmetrisiä.

Vanha kuivaamo purettiin vuonna 1950 uuden, isomman kiisukuivaamon tieltä.

Tärypöytäosasto

Rikastustehtaaseen rakennettiin siipirakennus alarinteeseen, rikastamon länsipuolelle vuonna 1936. Rakennukseen sijoitettiin uusi tärypöytäosasto.⁴⁸ Jo vuonna 1939 muutettiin rakennus laboratoriksi ja vuosina 1955-78 toimi siinä kaivosammattikoulu.⁴⁹

Suorakaiteen muotoinen rakennusmassa sijoittuu jyrkkään rinteeseen siten, että se on päädyistään yhteydessä rikastamoon ja on pohjoispuolelta ainoastaan yksikerroksinen, kun taas eteläpuolella, alarinteessä on kolme kerrosta. Rakennuksen toisessa päädyssä sijaitsee myöhemmin rakennettu porrashuone kapeampana rakennusosana. Satulakaton katemateriaalina on huopa.

Tärypöytäosaston rakennusmateriaali on tiili. Ulkoseinät on rapattu ja maalattu vaaleiksi. Rakennuksen kaikki ikkunat sijaitsevat etelä- ja länsijulkisivulla. Keskimäinen kerros on muita korkeampi ja siinä on myös ikkunat isommat. Ikkunat aukeavat ulospäin ja niissä on ristikarmi sekä puitejako pienempiin ruutuihin. Porrashuoneen ikkunat ovat lasitiiltä.

Pohjaratkaisultaan vanha tärypöytäosasto on selkeä. Keskikäytävän varteen on sijoitettu tiloja molemmin puolin. Pohjoispuolen tilat ovat pimeitä. Rakennuksen yläkerrassa sijaitsivat aluksi insinöörien toimistotilat. Koko länsisiipi muutettiin rikastamon laboratoriksi vuonna 1938. Tällöin rakennukseen tehtiin lisää väliseiniä.

Kaivostoiminnan loputtua Vanhalla kaivoksella aloitti länsisiivessä kaivosammattikoulu toimintansa vuonna 1955.⁵⁰

Rikastamon ruoka- ja pesutupa

Vuonna 1936 valmistuneen länsisiiven kanssa vastaavalle kohdalle rikastustehtaan itäpuolelle rakennettiin työmiesten ruoka- ja pesutupa. W.G. Palmqvist laati rakennuksen suunnitelmat vuonna 1937. Punatiilinen työmiesten ruoka- ja pesutupa valmistui vuosien -37-38 vaihteessa.⁵¹

Ruoka- ja pesutupa rakennettiin erilliseksi rakennusmassaksi rikastamon alaosan viereen. Pulpettikattoisessa rinnerakennuksessa on kolme kerrosta siten, että sekä etu- että takajulkisivu ovat vain kaksi kerrosta korkeita. Sisäänkäynti sijaitsee alimmassa kerroksessa ja siitä nouseaan kerros ylös päin entisiin pukutiloihin. Kolmas kerros on avoin parvi rakennuksen pohjoispuolella. Ruokatuva, joka sijaitsi rakennuksen länsipäässä toisessa kerroksessa oli yhteys rikastamoon siltaa pitkin.

Rakennus jatkaa sekä rakennusteknisesti että tyyllisesti vanhempien kaivosrakennusten viitoittamaa suuntaa. Rakennuksen kantavat ulkoseinät ovat punatiiltä, ja alimman kerroksen seinä on betonia. Ala-, väli- ja yläpohja ovat betonirakenteisia. Sisäkatto noudattelee ulkokaton viistoa linjaa muodostaen sisälle tilallisuutta. Rakennuksen nurkkia on korostettu nurkkapilastereilla. Sisäänkäynnissä on betonirakenteinen umpikuisti ja klassiset paneeliovet, joiden päällä on kamanaikkuna. Vanhan rikastamon tyyliä noudattelevat ikkunat on jaettu ristikarmilla neljään samankokoiseen avattavaan ruutuun, jotka on vielä jaettu välipuitteilla pieniin lasiruutuihin. Pääjulkisivun reunimmaisat ikkunat on jaettu kahteen ikkunaan antaen näin rakennukselle ilmettä. Pääkerroksen pohjoispuolen ikkunat ovat pienemmät ja niissä on ikkunaluukut. Osa ikkunoista on uusittu. Rakennuksen symmetria on rikottu sijoittamalla sisäänkäynti reunaan. Toinen sisäänkäynti sijaitsee ruoka- ja pesutuvan päädyssä.

Nykyisen muotonsa rakennus on saanut vuonna 1949, kun työnjohtajain huone rakennettiin ruokatuvan ja rikastamon väliin entisen kulkusillan tilalle. Laajennus on saman mallinen kuin vanha pesu- ja pukutupa ja liittää siipirakennuksen saumattomasti rikastustehtäseen.⁵²

Tänään rakennus toimii Vanhan kaivoksen ravintolana. Entisissä ruoka- ja pesutiloissa on ravintolasali ja ruokatuva on ravintolan keittiö. Nykyisten wc-tilojen paikalla sijaitsivat suihkuhuoneet. Työnjohtajain huonetta muutetaan parhaillaan Vanhan kaivoksen sosiaalitiloiksi.

Sähkö- ja puutyöpaja

Korjauspajan viereen Kummun pohjoispuolelle vuonna 1937 rakennetussa verstarsrakennuksessa sijaitsivat alunperin puutyöpaja, sähkökorjauspaja, kaivoskirjurien konttori, rakennusmestarien konttori, maalaushuone sekä pukeutumis- ja pesuhuone. Rakennuksen suunnitelmat laati W.G. Palmqvist.⁵³

Alkuperäinen rakennusvolyymi, joka käsitti noin puolet nykyisestä, oli suhteiltaan perinteinen. Suorakulmaisessa rakennuksessa on loiva satulakatto. Vaikka rakennus on tyyliiltään klassistinen, on toimivuus ollut suunnittelun lähtökohtana. Julkisivuaukotus on rytmiltään tasainen, mutta symmetria on rikottu eteläjulkisivulla sijoittamalla sisäänkäynti lähelle rakennuksen päätyä. Pohjoisjulkisivulla on korkean pajan ikkunat isommat kuin rakennuksen muut ikkunat. Muissa osissa on ullakkokerros. Alkuperäiset ulko-ovet ovat olleet

Palmqvistin myös muissa kaivosrakennuksissa käyttämät vinopaneliovet.

Punatiilinen rakennus on vasta myöhemmin maalattu nykyisellä vaaleanvihreällä värillä. Betoniperustuksen lisäksi on ala-, väli- ja yläpohja betonia. Alapohjalaatan päällä on ollut tiilinen lattia. Kattorakenteet ovat puuta. Pajan seinillä on ollut betonipalkit nostokonetta varten. Tiilinen räystäslistoitus on muotoiltu klassistiseen tyyliin.

Sähkö- ja puutyöpajaa laajennettiin suunnilleen vanhan kokoisella rakennusvolyymilla itään. Laajennukseen sijoitettiin alakertaan ruokailu- ja pesutilat, maalaamo ja penkki-puuseppien huone sekä yläkertaan valumallivarasto ja timanttipurien valmistustila. Vanha rakennus käsitti nyt kaksi sähköpajahuonetta, koneistuhuoneen, mestarien huoneen, moottorivaraston ja pesuhuoneen.⁵⁴

Uusi osa jatkaa arkkitehtuuriltaan vanhaa sähkö- ja puutyöpajaa. Rakennusosien välissä on palomuri, joka selvästi erottaa uuden osan vanhasta.

Outokummun malminetsintä muutti vanhaan sähkö- ja puutyöpajaan 60-luvun alussa, jolloin rakennus muutettiin toimistotiloiksi. Tällöin poistettiin kuusi vanhaa ulko-ovea ja rakennettiin kattoikkunarivistö katon harjalle. Nykyään ulko-ovia on vain kaksi. Kaivosteknisen ryhmän konttoriksi tilat muutettiin 70-luvun alussa.⁵⁵

Nykyään vanhassa sähkö- ja puutyöpajassa toimii Tietokumpu OY sekä Outokumpu metals & resources, Mining services.

Kultala

Rikastamon länsipuolelle, entisen tärypöytäosaston viereen rakennettiin vuonna 1939 jätteen luokitteluasema. Myös tämän pienen noppamaisen rakennuksen suunnittelu annettiin tehtäväksi arkkitehti W.G. Palmqvistille. Rakennuksessa erotettiin toisistaan karkea ja hieno jäte; karkea jäte käytettiin kaivostäytteeksi ja hieno jäte kuljetettiin jäteränniä pitkin rinnettä alas Outolammen jätealueelle.⁵⁶

Rakennuksen pohjamuoto on lähes neliö ja siinä on hyvin matala pyramidikatto. Katon korkeimmalla kohdalla on ollut kattoratsastaja, jonka kautta on hoitunut kattorakenteen tuuletus. Punatiilisessä Kultalassa on kaksikerroksinen betoniholvikatto. katon rakenne on ulkoa sisään päin seuraavanlainen: Bitumeeri, semptaliini, lämpöeristeenä sahanpuru-koksimurska-betoniseos, 25 mm:n raekerros asfalttiteristys ja betoni. Betonisessa räystäässä on tuuletusta varten aukkoja. Kellaritasolla on ollut pumppulaitteet. Nykyään kellarin päällä on lautalattia.⁵⁷

Vuonna 1948 aloitettiin uudella nukka- eli corduroy-menetelmällä erottaa jätteen luokitteluasemalla jätteestä kultaa. Tästä toiminnasta rakennus sai "Kultala"-nimensä. Kullan erotusasemana Kultala toimi vuoteen 1954.⁵⁸

Kultala on säilyttänyt lähes alkuperäisen asunsa. Ulko-ovet on Palmqvistin piirustuksissa peiliovet, mutta nykyään on rakennuksessa vinopaneeliovet, jotka ovat niin vanhat, että todennäköisesti piirustuksen mukaisia ovia ei ole rakennettukaan. Ikkunat on nykyään peitetty vanerilevyillä.

Kultala kuuluu nykyään Outokummun kaivoseurueelle ja toimii näyttelytiloina.

Varastot

Kaivoksen ratapiha sekä verstaas- ja varastoalue sijaitsi Kummun pohjoispuolella kaivoksen sisäänkäyntiporttaalin ja Kyykerin asutusalueen välissä. Vuosien 1926–28 laajentumiskauden jälkeen alueella sijaitsi veturitalli, keskusvarasto, korjauspaja, voimasema, saha sekä pieniä puisia varastorakennuksia.

Sähkö- ja puutyöpaja rakennettiin vuonna 1937. Kallenkujan varrelle rakennettiin molemmille puolille isot punatiiliset varastot, jälkimmäinen vuonna 1937. Näistä vanhempi, kujan itäpuolella ollut, on purettu. Puinen pitkä varasto on rakennettu 1943 ja vaaleanpuinen puinen varastorakennus 1947. Hieman erillään veturitallin eteläpuolella sijaitsevat pienet varastot on rakennettu 1935 ja 1949. Nykyään alueella on lisäksi yksi peltiseinäinen varasto.⁵⁹

Rakennustekniikaltaan varastorakennukset ovat kaikki vähän erilaisia. Vielä pystyssä olevassa punatiilisessä Kallenkujan varastossa on betoniperustus ja betoniset palkit tiiliseinän päällä ovien yläreunan tasolla sekä betonipilarit oviaukkojen reunoissa. Kattorakenteena on valurautaiset kattotuolit ja niiden varassa rautaiset katonkannattajat. Katteena on aaltopelti. Osa vinopanelisista pariovista on korvattu puusäleiköillä. Varasto sijaitsee kaivoksen maansortuma-alueella ja on vaurioitunut.

Ruskean vuonna –43 rakennetun varastorakennuksen on suunnitellut Oy Teollisuusrakennus. Laudoista naulaamalla kootut ristikkorakenteet toimivat kantavana runkona. Pitkä rakennus on länsipuolelta täysin avonainen, ainoastaan rakennuksen molemmissa päissä on umpinaiset tilat. Aluskatteena aaltopellin alla on tiivis laudoitus. Myös tämän rakennuksen pohjoispääty on painunut maan sortumien vuoksi.

Outokummun malminetsinnän E-varasto, joka on rakennettu 1947 sijaitsee muiden varastojen yläpuolella toisen suuntaisena siten, että sen pääty on vanhalle Kallenkujalle. Rakennuksessa on lautarunko. Satulakatto on katettu aaltopellillä, ulkovuorauksena on peiterimoitettu pysty-laudoitus kuten myös ruskeassa puuvarastossa.

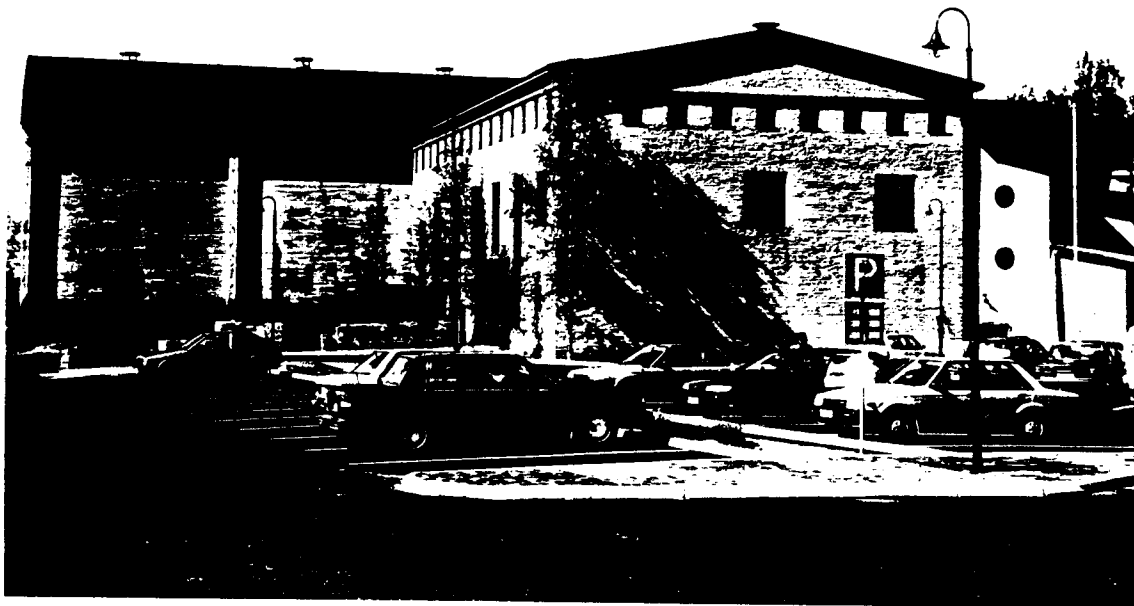
Pienet malminäytevarastot OKME F ja OKME G ovat molemmat lautarakenteisia. Perusmuodoltaan rakennukset ovat yksinkertaisia suorakaiteita ja niissä on satulakatto. Vanhempi OKME F (rak.–35) on katettu kattohuovalla ja uudemmassa OKME G:ssä (rak.–49) on sementtitiilikatto. Molemmissa punaisiksi maalatuissa rakennuksissa on peiterimavuori.

Kiisukuivaamo ja rikastevarasto

Outokummun vanhan kaivoksen viimeinen laajentumisvaihe oli 50-luvun alussa, jolloin varsin lyhytnäköisesti rakennettiin uusi kuivaamorakennus sekä rikastevarasto.

Palmqvistin suunnitteleman vuonna 1934 rakennetun kuivaamarakennuksen käytyä pieneksi uusille kuivausrummuille, päätettiin se korvata kokonaan uudella rakennuksella. Vanha kuivaamo purettiin vuonna 1951 ja samalle paikalle rakennettiin heti uusi kuivaamo. Myös uuden kiisukuivaamon arkkitehtisuunnittelusta vastasi W.G. Palmqvist ja rakennusinsinöörinä toimi O. Hannelius.⁶⁰

Samalla rakennettiin uusi suuri rikastevarasto. Se valmistui 1952. Vanha rikastevarasto oli sijainnut rikastamon jatkeena alhaalla ratamontussa. Myös uusi rikastevarasto sijaitsee siten, että rata on kulkenut sen sisäpuolelta rakennuksen toisessa päädyssä. Rikastevarastolla on samat suunnittelijat kuin kuivaamolla.⁶¹

Kiisukuivaamo sijaitsee rikastamon alapuolella olevan ratamontun toisella laidalla. Rikastamosta rakennettiin uudet betoniset kuljetinsillat uuteen kuivaamoon. Sekä pöytärikaste että vaahdotusrikaste kulkivat läpi kuivatusosaston ennen pääsyä rikastevarastoon.⁶² Rikastevarasto sijaitsee kuivaamoon nähden poikittain. Kuivaamossa on matala satulakatto ja rikastevarastossa kaarikatto.

Kiisukuivaamon kantavana runkona on betoninen pilari-palkki rakenne. Ulkoseinät ovat punatiiltä, joka on slammattu ja maalattu vaaleaksi. Yläpohja on betonia. Rakennuksen matala otsa ja päätykolmio ovat hieman muuta rakennusta leveämmät. Tämän pykälän alapuolella on pienten ikkunoiden rivistö. Pitkillä julkisivuilla on lisäksi korkeiden ikkunoiden rivi. Metallipuitteisten ikkunoiden mitoituksessa on käytetty falssimitä.⁶³

Rikastevarasto on kokonaan betonirakenteinen. Kantavana rakenteena on betonikehät ja niihin liittyy sekä betoniseinä että betoninen kattoholvi. Kehien varassa on lisäksi betonipalkki, joka kannattaa kuljettimien ja nostolaitteiden kiskoja. Jäykistävä rakenne on terästä. Rikastevaraston perustus on seinää leveämpi ja levenee alaspäin, ja länsipuolella ulottuu korkea sokkelimuuri samalle tasolle koko muun rakennuksen sokkelin kanssa. Rakennuksen pohjoispääty on rakennettu betonipilareiden varaan siten, että rautatie on voinut kulkea rakennuksen läpi.

Rikastevarastossa on samanlaiset pienet yläikkunat kuin kuivaamossa. Päädyssä on korkeat lasitiili-ikkunat, joiden yläreuna on kaareva. Lisäksi ikkunoiden korkeus vaihtelee seinän kaarevan räystäslinjan mukaan.⁶⁴

Sekä kiisukuivaamo että rikastevarasto ovat säilyneet alkuperäisessä asussaan. Kuivaamon eteläsivulle on tehty suuri liukuovi. Rikastevarastoon rakennettiin vuonna 1980 tennishalli. Kiisukuivaamo on käytetty mm. teatterisalina.

LAAJENTUMISKAUDEN ASUINRAKENNUKSET

Uno Ullberg

Uno Ullberg suunnitteli joitakin rakennuksia Outokumpuun myös 20-luvulla ja 30-luvulla. Raivionmäkeen, joka oli kaivoksen johdon ja virkailijoiden asuinalue aivan vanhan kaivoksen tuntumassa, Ullberg suunnitteli ensimmäiset rakennukset. Työnjohtajien asuintalo Lepistö rakennettiin 1927 nykyisen Raivionmäentien länsipuolelle. Raivio rakennettiin samana vuonna Lepistön pohjoispuolelle. 20-luvulla Ullberg suunnitteli myös Imatra-nimisen työläiskasarmien saunarakennuksen.

30-luvulla Uno Ullbergilta tilattiin piirustukset uutta konttorirakennusta varten. Konttori- ja klubirakennus rakennettiin 1936 Alatorin pohjoislaitaan. Myös vanha konttorirakennus sijaitsee Alatorin laidalla. Uuteen tyyliltään funktionalistiseen konttorirakennukseen sijoitettiin myös vieraskerhon tilat Sänkivaaran käytyä ahtaaksi kaikille kaivoksen vieraille.

Lepistö

Lepistö rakennettiin vuonna 1927 työnjohtajien asuintaloksi.⁶⁵ Uno Ullberg on laatinut talon suunnitelmat syyskuussa 1927. Alkuperäisessä asussaan kaksikerroksinen talo on ollut jaettuna pystysuunnassa kahteen kolmen huoneen ja keittiön asuntoon. Rakennuksen massa on selkeä suorakaide ja siinä on satulakatto. Ennen laajentamista talo on ollut 11 metriä pitkä ja reilut 8 metriä leveä. Ullberg suunnitteli rakennukseen myös kellarin, jota ei kuitenkaan rakennettu.⁶⁶

Arkkitehtuuriltaan 20-luvun klassismia edustavassa Lepistössä on sisäänkäynnit olleet symmetrisesti talon päädyissä, korostaen näin 20-luvun klassismille tyypillisellä tavalla rakennuksen päätyjä. Avokuiasteilla on ollut rakennusmassasta ulos työntyvä erillinen tuulikaappi. Alakerta on yläkerta korkeampi, osoittaen päätilojen sijainnin rakennuksessa. Massan muoto on korkea ja kuutiomainen. Alakerran ikkunat ovat kuusiruutuiset ja yläkerrassa on neliruutuiset pystykarmilliset ikkunat. Rakennuksen päädyissä ei ole muita ikkunoita kuin ullakon puolipyöreät ikkunat. Kolmipeilisissä ulko-ovissa ylin peili on korvattu ristikkopuitteisella lasiruudulla. Rakennuksen toisessa päädyssä on sisäänkäynti säilynyt alkuperäisessä asussaan.

Lautarunkoinen, sahanpurutäytteinen rakennus on vuorattu peiterimalaudoituksella. Alkuperäisessä piirustuksessa on myös vesilauta perustuksen ja seinän rajakohdassa. Ulkoseinissä on 4x6 tuuman puurunko kun taas huoneistoja erottavassa väliseinässä on käytetty järeeämpää 4x8 tuuman puutavaraa. Rungon ulkopuolella varsinaisten vuoraulautojen alla on tervapahvi ja kaksinkertainen vinolaudoitus. Seinien sisäpuolella on vain yksinkertainen vinolaudoitus, pinkopahvi ja tapetti. Rakennuksen vanhassa ja uudessa osassa on molemmissa betoniperustus. Puurakenteisen yläpohjan lämmöneristeenä on ollut sahanpuru, joka on 90-luvulla korvattu selluvillalla.⁶⁷

Lepistön alkuperäinen huonejako on selkeä ja symmetrinen. Alakerrassa on olohuone sekä pihan puolella keittiö ja porrashuone. Yläkerrassa on pienempi ja isompi makuuhuone. Yläkerran kaakeliuunit ovat olleet molempia huoneita lämmittäviä. Kaakeliuunit, joista yksi on säilynyt ovat olleet valkoiset ja yksinkertaiset.⁶⁸

Alkuperäisestä kiinteästä sisustuksesta voitaisiin mainita myös keittiöiden puuhellat. Yläkerran pienemmässä makuuhuoneessa on hormin vieressä vanha kaakelointi, ikäänkuin talo olisi ollut jaettuna pienempiin asuntoihin, mutta yläkerrassa ei hormistosta päätellen ole kuitenkaan ollut koskaan keittiössä puuhellaa. Lepistössä ei alunperinkään vuodesta -27 asunut kuin kaksi perhettä. Ensimmäinen tapettikerta huoneistoissa on ollut

jugendtyylinen.⁶⁹

Lepistö muutettiin kahden perheen asunnoksi siten, että huoneistot olivat ylä- ja alakerrassa vuonna 1947, samalla asennettiin vesijohdot ja sähköliedet. Kylpyhuoneet rakennettiin toiseen päätyyn portaikon tilalle. Suurimmat muutostyöt Lepistöön on tehty vuonna 1956, jolloin taloa on laajennettu. Laajennuksen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Blomstedt-Lampen. Lukuisista ehdotuksista päädyttiin perinteisimpään talon alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittavaan ratkaisuun. Taloa jatkettiin noin kolmanneksella. Uusi kuisti ja sisäänkäynti on syvennyksenä pihan puolella. Kuistin jatkeena on katos. Laajennus käsitti kuistin lisäksi vain työhuoneen, yläkerran tila jätettiin kylmäksi ullakoksi. Talon päätyyn tehtiin kuitenkin ikkunat myös yläkertaan, jolloin yläkerran tilat olisi helppo muuttaa huoneiksi ja julkisivujäsentely ei ratkaisusta kärsisi. Tällöin asennettiin myös vesikeskuslämmitys. Jatko-osan alla on kellaritiloja, vanhassa osassa ei ole lainkaan kellaria.⁷⁰

Raivionmäen hoidettuun puistoympäristöön kuuluvassa pihapiirissä on myös vanha kellari ja 50-luvulla entisestä ulkovajasta rakennettu autotalli, jonka takaosassa on ollut kanala. Pihalla on pommisuojaan jäänteitä. 1990-luvulla on pihapiiriin rakennettu huvimaja ja varasto. Lepistön molemmilta puolilta on purettu asuintalot.⁷¹

1994 on talossa jälleen tehty muutostöitä. 50-luvun sisäänkäynti on muutettu siten, että tuulikaappi on nyt kuistin päässä pienentäen entisen kylpyhuoneen vain wc-tilaksi. Vanhan eteisen paikalle on rakennettu sauna. Rakennusta on kunnostettu sekä ulkoa että sisältä. Ulkopuolisia muutoksia on tehty vähän, joten arkkitehtuuriltaan rakennus on säilynyt 50-luvun asussaan. Ulkovuorauksen laho alareuna on korvattu vaakalaudoilla. Uudeksi katemateriaaliksi on valittu konesaumattu pelti. Rakennuksen vesiputket ja sähkötyöt on uusittu. Sisätiloista on seiniltä poistettu jopa 17 tapettikerrosta. 50-luvun takka on yläkerrassa korvattu vuolukiviunilla ja keittiökaluusteet on uusittu. Alkuperäisen maalatun puulattian päällä on aikaisemmin tihein koolauksin asennettu kovalevy ja uusi muovimatto. Alkuperäiset maalatut puukatot on kunnostettu.⁷²

Raivio

Lepistön pohjoispuolella sijaitsi Uno Ullbergin samanaikaisesti syksyllä 1926 suunnittelema yhden perheen talo, joka suunniteltiin insinöörin asunnoksi. Rakennuksessa oli L-volyymi, puolitoista kerrosta ja satulakatto. Pihan siipiosa oli vain yksikerroksinen.⁷³

Raivion arkkitehtuuri ei ollut niin puhdaspiirteistä ja pelkistettyä 20-luvun klassismia kuin Lepistö. Rakennuksen eteläpäädyssä oli kuusikulmainen puoliavonainen kuisti. Kuistissa oli käytetty koristeellista kaarimuotoa ja kaidepinnoina balusteri-pilareita. Alakerran ikkunat olivat samanlaiset kuusijakoiset ikkunat kuin Lepistössä. Yläkerrassa on Ullberg käyttänyt 4-ruutuista ikkunaa, jonka yläreuna on kaareva. Yläkerran ikkunoiden klassisille tyypilliset leveämmät sivuvuorilaudat olivat Raiviossa melkein kuin aukinaiset ikkunaluukut. Lepistössäkin käytetty peiterimavuori oli vielä varustettu jalkalistalla.

Virkailija-asunnossa huonetilojen hierarkkia oli selvä. Kadun puolella säännöllisen julkisivun takana olivat edustustilat eli olohuone ja työhuone. Keittiö palvelijahuoneineen, makuuhuoneet sekä kylpyhuone sijaitsivat pihan puolella, minne rakennuksen massamuotokin rönsyili. Keittiön sisäänkäynti sijaitsi pihan puolella. Yläkerrassa oli kaksi makuuhuonetta.

Rakennus on purettu.

Imatran sauna

Uno Ullberg suunnitteli syksyllä 1926 myös Imatra-nimiseen työläiskasarmiin erillisen saunarakennuksen. Symmetrinen, satulakattoinen rakennus sisälsi saunan, pukuhuoneen, leivintuvan, pesutuvan sekä talouskellarin. Rakennuksen toiselta sivulta oli sisäänkäynti saunaan ja toiselta leivin- ja pesutupaan. Kiuas sijaitsi saunan syvennyksessä siten, että se lämmitti myös pukuhuoneen. Rakennuksen välipohjana oli kaksinkertainen betonilaatta, jonka välitila oli täytetty lämmöneristeellä. Sisäseinät oli rapattu.

"Kellarit tuulehditaan ovien kautta, yläosa niissä avautuu erikseen. Ylemmän kerroksen sisäseinät rapataan myöskin siinä tapauksessa, että ne tehdään puusta."

Ullberg oli tässäkin pienessä rakennuksessa käyttänyt 20-luvun klassismin tyylipiirteitä.⁷⁴

Saunarakennus on purettu.

Lepistö

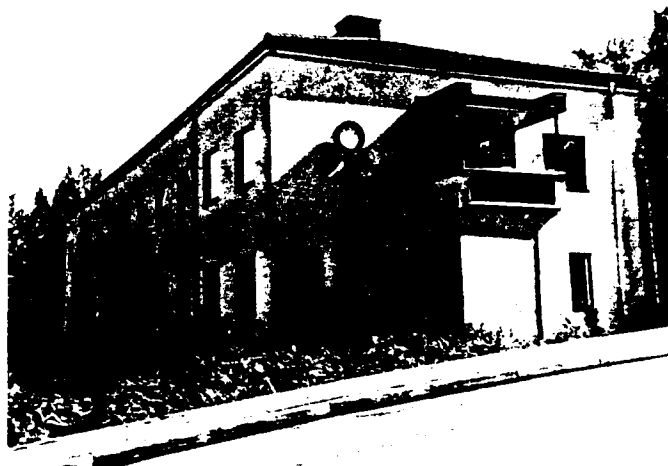

1. Annala Vilho, Outokummun historia, s 222
2. Kuisma Markku, Outokumpu 1910-1985, s.72
3. Kuisma, s. 72
4. Kaivosmuseon tiedonanto 31.8.1995
5. Annala, s. 235
6. Kuisma, s.72
7. Rakennuskulttuurin luettelointi, OKM
8. W.G. Palmqvist 1943, Suomen Rakennustaiteen museon arkisto
9. W.G. Palmqvist, SRMA
10. Piirrustuskokoelma, SRMA
11. Arkkitehti-lehden onnitteluartikkeli 1942, SRMA
12. Annala, s.222-225
13. Annala, s.226
14. Rak.kultt. luettelointi, OKM
15. Rak.kultt. luettelointi, OKM
16. Murskaamon ja nostotornin rak.piid., piir.ark. 703, OKM
17. Piir.ark. 647, OKM
18. Piir.ark. 9, OKM
19. Kuisma, s.72
20. Kuisma, s.74 ja Rak.kultt. luettelointi, OKM
21. Annala, s.230
22. Piir.ark. 648, OKM
23. Valokuva-arkisto, OKM
24. Annala, s.270
25. Rak.kultt. luettelointi, OKM
26. Rak.kultt. luettelointi, OKM
27. Rak.kultt. luettelointi, OKM
28. Rak.kultt. luettelointi, OKM
29. Rak.kultt. luettelointi, OKM
30. Veturitallin rak.piid., piir.ark. 1052, OKM
31. Piir.ark. 1046, OKM
32. Piir.ark. 1053, OKM
33. Rak.kultt. luettelointi, OKM
34. Piir.ark. 1124, OKM
35. Rak. kultt. luettelointi, OKM
36. Rak. kultt. luettelointi, OKM ja piir.ark. 537, OKM
37. Annala, s.231-232
38. Kuisma, s.74

39. Rak.kultt. luettelointi, OKM
40. Piir.ark. 932, OKM
41. Rak. kultt. luettelointi, OKM
42. Rak. kultt. luettelointi, OKM
43. Outokummun Sanomat 1/1938, artikkeli "Uutisrakennuksista ja huoltotoiminnasta Outokummussa"
44. Rak. kultt. luettelointi, OKM
45. Rak. kultt. luettelointi, OKM
46. Vanhan Kuivaamon rak. piir., piir. ark. 1128, OKM
47. Rak. kultt. luettelointi, OKM
48. Rak. kultt. luettelointi, OKM
49. Kaivoseon tiedonanto 31.8.1995
50. Rak. kultt. luettelointi, OKM
51. Peseytymis- ja ruokailutuvan rak. piir., piir. ark. 210, OKM ja Outokummun Sanomat 1/1938, artikkeli "Uutisrakennuksista ja huoltotoiminnasta Outokummussa"
52. Piir. ark. 769, OKM
53. Sähkö- ja puutyöpajan rak. piir., piir. ark. 215-216, OKM
54. Rak. kultt. luettelointi, OKM ja piir. ark. 646, OKM
55. Rak. kultt. luettelointi, OKM
56. Rak. kultt. luettelointi, OKM
57. Kultalan rak. piir., piir. ark., OKM
58. Rak. kultt. luettelointi, OKM
59. Rak. kultt. luettelointi, OKM
60. Rak. kultt. luettelointi, OKM
61. Rak. kultt. luettelointi, OKM
62. Kuisma Markku, Outokumpu 1910-1985, s.74
63. Kuivaamon rak. piir., Piir. ark. 1129, OKM
64. Rikastevaraston rak. piir., piir. ark. 436, 782-785, 818, 890-891, 1076, OKM
65. Rak. kultt. luettelointi, OKM
66. Lepistön rak. piir., piir. ark. 147-148, OKM
67. Juhani Räsänen haastattelu 26.7.1995
68. Piir.ark. 147-148, OKM
69. Juhani Räsänen 26.7.1995
70. Lepistön rak. piir., Juhani Räsänen
71. Rak. kultt. luettelointi, OKM
72. Juhani Räsänen 26.7.1995
73. Raivion rak. piir., piir. ark. 143-146, OKM
74. Imatran saunan rak. piir., piir.ark. 360, OKM

3. 1930-LUKU

KAIVOKSEN KONTTORIT

Konttori- ja klubirakennus

Arkkitehti Uno Ullberg on suunnitellut vuonna 1936 rakennetun Outokumpu OY:n konttori ja klubirakennuksen. Rakennusinsinöörinä toimi Wäinö Wuolio. Hallinnollisena keskuskonttorina nykyään toimiva rakennus sijaitsee Alatorin pohjoislaidalla Räsälänmäellä. Tori jää rinteessä sijaitsevaa konttoria alemmaksi saaden rakennuksen vaikuttamaan kookkaammalta. Pääsisäänkäynnin edestä kulkee tielenkki jättöliikennettä varten ja ennen varsinaista toria on pieni puistoalue.¹

Konttori- ja klubirakennus on arkkitehtuuriltaan funktionalistinen rapattu ja valkoiseksi maalattu rakennus. Kaksikerroksisen rakennuksen massamuoto on suorakaide, johon liittyy kaikilla sivuilla matalammat ulokkeet. Funktionalismin suunnitteluperiaatteiden vastaisesti konttorissa ei ole tasakattoa vaan aumakatto, jonka harjalla on hormistojen muodostama tasakorkea korotus. Rakennuksessa ei ole varsinaisia räystäitä vaan vain kapea betoninen lista, joka on pellitetty. Tällä on saatu aikaa tasakattoista vaikutelmaa. Yksikerroksisten ulokkeiden päällä on toisen kerroksen parvekkeet. Rakennuksen pääjulkisivu ja molemmat päädyt ovat jäsentelyltään symmetrisiä, mikä viittaa myös siihen, ettei Ullberg ollut täysin luopunut klassismin tyylipiirteistä funktionalismin hyväksi.

Pääjulkisivulla rakennuksen pohjoispuolella sijaitsee pääsisäänkäynti. Sisäänkäyntikuistin edessä on liuskekivinen porraskannelma, jossa muurien rajaamalla alueella portaan molemmiin puoliin on istutuksia. Ulonteen päällä on yläkerran keskustilasta aukeava parveke, jonka etureunan kaide on seinän jatke. Päätyjen ulosvedoissa ei ole sisäänkäyntejä, mutta niidenkin päällä on parvekkeet. Takajulkisivulla rakennuksen eteläpuolella on kaksi sisäänkäyntiä. Toisessa näistä on lasikuisti, jonka kyljessä on vielä lisäksi erillinen tuulikaappi. Kuistin sisällä on yläkerran portaat, joihin tulvii valoa myös kuistin päällä sijaitsevasta suorakulmaisesta lasierkkeristä. Toisessa sisäänkäynnissä on kaksi ovea ja leveät ulkoportaat. Myös tämä ulonne toimii porrashuoneena.²

Funktionalismille tyypilliset ikkunat, joissa on toisessa reunassa kapea tuuletusikkuna on sijoitettu tasaiseen rytmiin koko rakennukseen. Etujulkisivulla on varsinaisten kerrosten ikkunoiden lisäksi kellarikerroksen matalat yläikkunat. Pääsisäänkäynnin oviaukossa on iso lasiseinä, jonka keskellä on varsinainen lasiovi. Pääoveilta nousee vielä muutama porraskelma sisätiloissa ennen kuin ollaan ensimmäisellä kerrostasolla. Pääoven päällä kuten myös rakennuksen päädyssä on yhtiön tunnus.

Konttori- ja klubirakennuksen kantavana runkona on tiilestä muuratut kantavat ulkoseinät. Lisäksi välipohjarakenteen palkistoa kannattaa rakennusrungon keskellä betonipilarit. Palkkien varassa on kaksinkertaiset betonivälipohjat. Väli- ja yläpohjan lämmöneristeinä on koksikuonaa. Välipohjan laatan ja suojusbetonin välissä on hiekkakerros. Ulkoseinät on muurattu tiilestä, rapattu ja maalattu valkoisiksi. Ikkuna-aukkojen päällä on kuitenkin betonipalkit. Kattorakenteet ovat puuta, ja katemateriaalina on savitiili. Kattoharjanteessa on ollut lasiseinät, joista on saatu valoa ullakolle.³

Konttori- ja klubirakennuksen ikkunat ovat sisäänaukeavat puuikkunat. Kellarin ikkunoissa lasit on kiinnitetty kittamalla, mutta pääkerrosten isommissa ikkunoissa on käytetty lasilistoja. Pääoven lasiseinässä ja itse ovesa on käytetty ohutta teräsprofiilia. Parvekkeiden kaiteet ovat myös terästä.

Modernit toimistotilat sijoitettiin alunperin uuden konttorirakennuksen alakertaan yläkerran palvelussa vieraskerhona. Yläkertaan oli erillinen sisäänkäynti rakennuksen takaa. Portaat sijaitsevat kuistissa. Toinen porrashuone on toisessa takajulkisivun kuistissa. Klubikerroksessa oli avoin keskustila, joka jatkui ulos rakennuksesta sisäänkäynnin päällä sijaitsevana parvekkeena. Tämä tila toimi ruoka- ja seurustelutilana. Lisäksi oli toisessa kerroksessa käytävien varrella vierashuoneet länsipäädyssä, keittiö ja henkilökunnan tilat itäpäädyssä. Kellarissa oli kattilahuoneen lisäksi talouskellarit ja yhtiön arkisto.⁴

Vuonna 1946 vuorineuvos Eero Mäkisen muutettua Helsinkiin siirrettiin klubi Sänkivaraan, josta tuli kaivoksen edustustila ja vieraskerho.⁵ Alatorin rakennus muutettiin nyt kokonaan konttoritiloiksi. Yläkerran keskustilaan rakennettiin myös toimistohuoneita.⁶

Sisätiloja on uusittu vuonna 1973, mutta huonejako on edelleen vuoden 1946 mukainen.⁷ Entisessä konttori- ja klubirakennuksessa on nykyään Outokumpu Metals & Resources Oy:n toimistotiloja.

Insinöörikonttori

Toisen kaivoksen uudemman konttorirakennuksen suunnitteli arkkitehti W.G. Palmqvist ja insinöörisuunnittelusta vastasi Wäinö Wuolio. Rakentymät aloitettiin jo toukokuussa 1941, mutta sodan vuoksi rakennus valmistui vasta vuoden 1942 elokuussa.⁸

Insinöörikonttori sijaitsee vanhan nostokonehuoneen vieressä Kummun länsipuolella. Sijainti on keskeinen kaivoksen ja ratapiha-alueen välissä. Satulakattoisen, noppamainen rakennuksen pääjulkisivuna on rakennuksen pääty, joka suuntautuu itse vanhan mäen ja nostokonehuoneen muodostamalle pienelle aukiolle. Aukiolla järjestettiin kaivostyöläisille porauskilpailuja.

Kaksikerroksisen rakennuksen päädyssä on pulpettikattoinen sisäänkäyntikuisti. Sisäänkäynteihin, jotka sijaitsevat vilpolan molemmissa päissä johtaa aukiolta portaat. Ulko-ovet ovat kaksipeiliset peiliovet, joiden ylempi peili on korvattu lasiruudulla. Alakerran ikkunoissa on ristikarmi ja yläkerran ikkunoissa ainoastaan yksi postipuu, jolla ikkunat on jaettu kahteen ruutuun. Yläkerran portaaseen on korkea ikkuna rakennuksen pohjoispuolella. Kuistin ikkunat on samanlaiset kuin yläkerran ikkunat. Lisäksi on kuistin katon päällä matalat yläikkunat. Rakennuksen päädyssä on ikkunat ryhmitelty lähelle toisiaan siten, että ne muodostavat melkein funktionalistisen nauhaikkunan. Ullakon ikkuna on itäpäädyssä nykyään suorakulmainen, mutta se on ollut alunperin samanlainen puoli-
pyöreä lunetti-ikkuna kuin länsipäädyssä.⁹

Tyyliään Palmqvistin piirtämä insinöörikonttori on ajalleen tyyppillinen. Suunnittelulähtökohdiinsa funktionalistiselle rakennukselle on annettu klassistisen rauhallinen yleisilme.

Rakennuksessa on satulakatto eikä funktionalismin suosima tasakatto. Katemateriaalina on alunperin ollut pelti, mutta nykyään on katteena sementtikattotiili. Rakennuksen ulkoseinät ovat betonia ja ne on rapattu ja maalattu.

Rakennuksen pohjakaavassa ei ole tapahtunut muutoksia. Alakerrassa on kuusi huonetta, joihin oli alunperin sijoitettu teknillisen johtajan ja kaivosinsinöörien konttorien lisäksi tilasto-, kaivos- ja rakennuskonttori; yläkerrassa olivat mittausinsinöörin ja insinöörin konttori, piirustuskonttori sekä arkisto ja kirjasto. Kellarikerroksessa oli tilaa koneita varten.¹⁰

Nykyään vanha insinöörikonttori toimii Outokumpu Finnmines OY:n toimistotiloina.

JULKINEN RAKENTAMINEN

Sauna, pesula ja kokoussali

W.G. Palmqvist suunnitteli vuoden 1935 lopulla Outokumpu OY:n rakennuttaman työläisten huoltorakennuksen. Rakennuksessa olivat yhtiön työläisten käyttöön tarkoitetut sauna- ja pesulatilat sekä kokoussali, jota käytettiin myös voimistelusalina ja Outokummun ensimmäinen lainakirjasto. Yläsauna sijaitsee Kyykerin urheilukentän laidalla, joka valmistui syksyllä 1937.¹¹ Saunasta etelään rinteeseen alapuolella sijaitsee kaivoksen vanha ratapiha- ja verstaasalue. Mustikkakorvessa sijaitsee toinen yleinen sauna.¹²

Arkkitehtuuriltaan klassistisen rakennuksen perusmuoto on kiinteä kaksikerroksinen suorakaide. Aumakattoisen rakennuksen juhlavampi pääjulkisivu on urheilukentän puolella, mutta sisäänkäynnit sijaitsevat kadun puolella. Täysin symmetrisen rakennuksen kentänpuoleisella julkisivulla on keskirisaliitti jota koristavat klassistiset pylväät kanneleineen ja kapiteeleineen. Risaliitin päätykolmiota on korostettu klassistisin listoituksin ja päätykolmion keskellä on lunetti-ikkuna. Lyhyet räystäät on myös listoitettu. Rakennuksen ikkunat ovat perinteiset kuusiruutuiset, jotka aukeavat modernisti sisäänpäin, paitsi kokoussalissa ja porrashuoneessa, joiden ikkunat ovat juhlavat, korkeat ja pieniruutuiset. Sisäänkäynnit ovat rakennuksen eteläjulkisivulla umpikuisteina, joiden päälle on seinään tehty kentät, joissa on karkeampi rappauspinta ja Outokumpu Oy:n symbolit. Keskellä eteläjulkisivua on porrashuoneen korkea ikkuna.

Yläsauna on rakennettu tiilestä. Perustus sekä ylä- ja välipohjalaatat ovat betonia. Myös tässä rakennuksessa on kaksikerroksiset betonilaatat, joissa välitilassa on eristettä. Kattorakenteet ovat puuta ja katteena konesaumattu pelti. Ulkoseinät on maalattu valkoisiksi kuten kentän toisella puolella sijaitsevassa uudessa vuonna 1939 valmistuneessa sairaalarakennuksessa.

Myös pohjaratkaisussa on pyritty symmetrisyyteen. Kokoussali sijaitsee toisessa kerroksessa rakennuksen keskellä salin perinteisellä paikalla. Kadun puolella on rakennuksen keskellä portaikko, jonka molemmiin puoliin on sisäänkäynnit. Toisessa kerroksessa oli lisäksi Outokummun ensimmäinen lainauskirjasto ja lukusali sekä kuivaushuone ja mankelihuoneet aulan toisella puolella. Katutasossa sijaitsivat naisten ja miesten saunaosastot länsipäädyssä, keskellä pesutupaa ja itäpäädyssä pieni saunaosasto ja asunto, johon oli kulku rakennuksen päädyssä.¹³

Saunarakennusta on myöhemmin 1940-luvun lopulla laajennettu uudella siipiosalla, joka sijoitettu vanhan rakennuksen pohjoispuolelle siten että kokonaisuudesta muodostuu vinkkelirakenus kadunkulmaan. Arkkitehtuuriltaan vanhaa rakennusta kopioiva laajennus on liitetty vanhaan osaan matalamman rakennusosan välityksellä. Nivelosassa sijaitsee uusi sisäänkäynti. Laajennus on yksikerroksinen ja myös siinä on aumakatto. Laajennusosaa on myöhemmin jatkettu yhdellä huonemitalalla.

Lottala

Vuoden 1937 alussa oli kaivosalueen ainoan ravintolan, Kuppilan oikeudet luovutettu Kuusjärven Lotta-svärd paikallisosastolle. Joulukuussa 1937 siirtyi lottaruokala Alatorin reunalle nykyisen Kummunkadun varteen rakennettuun uudisrakennukseen. Lottaruokalan nimitys lyheni kansan suussa ajan myötä pelkäksi "Lottalaksi".¹⁴

Lottalan suunnitteli arkkitehti W.G. Palmqvist. Ruokalan lisäksi rakennuksessa sijaitsi alunperin autotalli ja palokalustovarasto. Lottalassa on L-volyymi, joka sijaitsee rinne- maastossa poikittain mäkeä vasten siten, että ruokalaan, joka on toisessa kerroksessa, on käynti maan tasolta rakennuksen eteläisestä kulmasta. Länsisiipi on vain kerroksen korkuinen ja siinä sijaitsee autotallit. Länsisiiven ja rakennuksen päävolyymien yhtymäkohdassa on torni paloletkujen säilytystä varten. Varastotilat palokalustoa varten sijaitsivat ruokalatiilojen alapuolella ensimmäisessä kerroksessa. Maanpinnan alapuolella eteläsiivessä sijaitsi ruokakellari.

Ruokalaan kuljettiin linja-automatkestajille tarkoitetun odotushuoneen kautta. Odotushuoneesta oli käynti tarjoiluhuoneeseen ja siitä edelleen ruokasaliin. Uloskäynti ruokasalista oli järjestetty toisen oven kautta. Ruokalan henkilökunnan tiloihin päästiin takapihalta rakennuksen sisäkulmasta. Tuulikaapista johtavat portaat myös kellarikerrokseen ja sitä kautta muihin rakennusosiin. Huolto-osassa oli keittiön lisäksi henkilökunnan huoneita ja vierashuone.

Alunperin vaaleanvihreäksi maalatussa Lottalassa on rakennuksen toimivuus ollut tärkeä suunnittelun lähtökohta. Niukat koristeaiheet tornissa ja pääsisäänkäynnin rakennusmas- sasta ulostyöntyvässä tuulikaapissa ovat klassistisia. Lyhyen betonisen räystäään alapinta on profiloitu klassistiseen tyyliin. Hierarkkisesti tärkeimmän kerroksen eli toisen kerroksen ikkunat ovat isoja ja ne on jaettu pystykarmilla epäsymmetrisesti kahteen osaan. Kapeas- ta ikkunaruudusta on lisäksi erotettu alaosaan pieni tuuletusikkuna. Autotallin ja kellarin ikkunat ovat kolmiruutuiset. Paloaseman tornissa on syvennyksessä olevat kapeat pys- tyyntäiset ikkunat, joista alimmainen on myöhemmin muurattu umpeen. Ikkunat ovat kaikki ulosaukeavia ja lasit on kiinnitetty kitillä.

Ruokalan ja odotussalin sisäänkäynti on aivan Kummunkadun vieressä. Alunperin on sisäänkäyntitasanteelle johtanut kahdet portaat, toiset suoraan kadulta ja toiset alarinteen puolelta. Pyörätien rakentamisen yhteydessä on tasannetta jouduttu pienentämään ja portaat purkamaan. Tasanne on päällystetty liuske kivillä samoin kuin sitä reunustavat matalat muurit. Oven edessä, pienen katoksen alla on lisäksi luonnonkiviporras. Pariovien ylin peili on korvattu lasilla ja oven päällä on kamaikkuna. Samantyylinen sisäänkäynti

on myös konttorirakennuksessa Kummunkadun toisella puolella. Autotallien ovet ovat suuret pariovet, joissa kussakin ovesa on kahdeksan peiliä.

Lottalassa on betoniperustus ja punatiilestä muuratut, slammatut ja maalatut ulkoseinät. Rakennus on nykyisessä asussaan keltainen. Yläpohjana on kaksinkertainen betonilaatta, jossa toinen kerros muodostaa katon matalan harjan. Räystäät ovat betonia. Päävolyymin aumakatto on katettu vihertävällä konesaumatuilla pellillä ja autotallisiiven aumakatto on katettu nykyään aaltoprofiloidulla teräskatteella.¹⁵

Vuonna 1945 Lottaruokalan länsisiipeä jatkettiin. Länsipäättyyn tuli uusi sisäänkäynti ja kolme uutta huonetta. Sisätiloja on uusittu vuosina 1959 ja 1981. Nykyään on ruokala Outokumpu Oy:n keskusarkistona ja huonejaossa on tapahtunut useita muutoksia.

Vanha Lottaruokala on jäänyt uusien pyöriteiden puristukseen. Autotallin pihan puolelta tontti on aidattu. Pihapiiriin kuuluu myös vanha jääkellari. Rakennuksessa oleva torni toimii risteysalueeksi muuttuneen Alatorin maamerkinä.

Sairaala

Vuosina 1937–39 Outokumpu OY rakennutti uuden sairaalan, koska entiseen ei saatu mahtumaan röntgenkoneita ja Kalmiston tilat olivat muutenkin käyneet ahtaiksi. Röntgenlaitteita tarvittiin tutkittaessa kaivosmiehillä usein esiintyviä keuhkosairauksia.¹⁶ Aluksi oli ollut aikomuksena laajentaa vanhaa Kalmistoa ja sitä varten oli tilattu jo suunnitelmakin, mutta lopulta päädyttiin kuitenkin kokonaan uuden sairaalan rakentamiseen.

Sairaalan suunnitelmat laati W.G. Palmqvist ja se rakennettiin "Nollakyykerin" viereen Kyykerinkadun varteen. Urheilukentän ympäristöstä muodostui näin kaivosyhdyskunnan terveyshuollon kortteli, jossa sijaitsi sairaalan ja urheilukentän lisäksi kokoushuone saunoineen ja lastenhoidon neuvola.¹⁷

Sairaalarakennus oli alkuperäisessä asussaan perusvolyymitaan yhtenäisen aumakaton alle jäävä u-muoto. Takana olevan syvennyksen lisäksi oli myös etujulkisivulla molemmissa kulmissa syvennykset, joiden kulmissa oli klassistiset pylväät. Toisessa syvennyksessä sijaitsee sairaalan sisäänkäynti ja toisessa oli makuuvilpola. Sisäänkäynnin päädyssä, joka on säilynyt alkuperäisessä asussaan, on lisäksi poikkipääty.

Arkkitehtuuriltaan kaivoksen sairaala edustaa klassismia. Nurkkien pylväät on artikuloitu klassismin keinoin ja rakennuksen päädyssä olevan poikkipäädyn päätykolmiota on korostettu listoituksin. Aumakatto lyhyin räystäin on myös klassistinen piirre. Funktionalistisen tyyli-suunnan vaikutukset voidaan sairaalassa myös havaita: ikkunoissa on kapeat tuuletusikkunat, mutta nekin tosin symmetrisesti molemmissa reunoissa, rapattu tiiliseinä on maalattu puhtaanvalkoiseksi, mikä tietysti sopi hyvin sairaalarakennukseen. Rakennus on klassistisesti täysin symmetrinen, jopa pohjaratkaisussa on pyritty symmetrisyyteen.

Pohjaratkaisua jäsennoi rakennuksen pitkittäissuunnassa halkaiseva käytävä. Käytävän päässä on alunperin ollut odotushuone, joka on ollut erotettu käytävästä lasiseinällä. Kadun puolella on ollut potilashuoneet sekä potilaiden päivähalli, hoitajattarien päivähuone ja parveke; pihan puolella ovat sijainneet poliklinikka, röntgenhuone, leikkaussali, synnytyshuone, huuhtelu- ja kylpyhuoneet sekä keittiö ja pieni vauvojen huone. Potilaspaikkoja oli yhteensä 13. Rakennuksen Kyykerin puoleinen pää on kaksikerroksinen, toiseen kerrokseen oli sijoitettuna henkilökunnan asuinhuoneet. Kellarikerroksessa oli keskuslämmitys, pesu- ja mankelihuoneet sekä kellarit ja ruumishuone.¹⁸

Sairaalan ensimmäisessä laajennuksessa vuonna 1940 rakennettiin kulkutautiosasto.

Laajennuksen suunnitteli W.G. Palmqvist. Rakennusta laajennettiin seuraavan kerran vuonna 1957. Sairaala siirtyi henkilökuntineen Kuusjärven kunnalle vuonna 1964.¹⁹ Rakennusta laajennettiin jälleen vuonna 1969. Uudisrakennuksen suunnitteli arkkitehti Ensio Lappalainen. Sairaalan yhteydessä ollut kulkutautiosasto purettiin uuden rakennuksen tieltä. 1979 terveyskeskuksen pääasemalle, jona sairaala tällöin toimi, rakennettiin työterveyshuollon tilat. Muutoksen suunnitteli Eero Ollikainen. Terveyskeskusta on viimeksi laajennettu 1991.²⁰

ASUINRAKENNUKSET

30-luvulla rakennustoiminta vilkastui outokummussa myös asuinrakennusten osalta. 30-luvun alkupuolella oli rakennustoiminta hidastunut 20-luvun lopun laajentumiskauden jälkeen laman vuoksi. Vuoden 1930 aikana rakennettiin ainoastaan kaksi työväenasuntoa. Vuonna 1931 valmistui Joutenkadulle yksi asunto ja seuraavana vuonna rakennettiin Kyykeri 8.²¹

Asuntopulaa pyrittiin 30-luvulla ratkaisemaan avustamalla eri tavoin omakotitalojen rakentamisessa. Vuonna 1933 kaivoksen puolesta rakennettiin kaksi virkailijoiden asuntoa ja Hartikkalaan kolme työväenasuntoa.²² Vuonna 1935 aloitettiin Kyykerin asuinalueen omakotitalojen rakentaminen. Kyykerinkadulle rakennettiin kolme kahden perheen taloa ja Tehtaankadulle kaksi. Ylä-Kaasilaan rakennettiin myös kaksi työväenasuntoa.²³ Seuraavana vuonna rakennettiin Kyykerinkadulle jopa 15 kahden perheen omakotitaloa ja Tehtaankadulle kolme.²⁴ 30-luvun lopulla rakennettiin vain joitakin työläisasuntoja, koska niiden rakentaminen oli päätetty lopettaa linja-autokuljetuksien alettua. Omakotitalojen omatoimista rakentamista kuitenkin päätettiin tukea.²⁵

Virkailijoille kaivosyhtiö rakennutti 30-luvulla useita asuinrakennuksia. Vuonna 1933 rakennettiin kaksi virkailijoiden asuntoa, joista toinen, Harjula, Raivionmäellä on vielä olemassa. Vuonna 1935 valmistui Mustikkakorpeen Abessinia-niminen talo ja seuraavana vuonna sen viereen samanlainen Italia. Vuonna 1938 valmistui jopa yhdeksän virkailijoiden asuintaloa ja seuraavana vuonna kaksi.²⁶

W.G. Palmqvist

Wäinö Gustaf Palmqvist, joka oli suunnitellut 20-luvun lopulla rakennettuja uusia tuotantolaitokset, suunnitteli myös suurimman osan yhtiön 30-luvulla rakennuttamista virkailijataloista. Raivionmäestä muodostui virkailijamylly, jossa sijaitsi kaikkiaan kahdeksan virkailijoiden asuintaloa. Ensimmäiset Raivionmäen talot, Lepistön ja Raivion, on suunnitellut arkkitehti Uno Ullberg ja ne rakennettiin 1926. Muut kuusi taloa on suunnitellut W.G. Palmqvist ja ne on rakennettu 30-luvulla sekä 40-luvun alussa. Harjula rakennettiin 1933, Alatalo ja Ylätalo 1938, Mökki 1939, Korsu 1940, Motti 1941 ja Paukku 1943.²⁷

Uusi Sänkivaara, joka rakennettiin 1939 palaneen rakennuksen tilalle, on myös Palmqvistin suunnittelema, samoin kuin yksityisen henkilön asuintalokseen rakennuttama Mansikka-aho (rak. 1938), joka sijaitsee Sänkinotkonkadulla Outokummun nykyisessä keskustassa.

Abessinia ja Italia rakennettiin Mustikkakorpeen vuosina 1935–36 Palmqvistin Outokumpua ja Imatraa varten laatiman virkailija-asuntosuunnitelman mukaisesti.²⁸

Palmqvistin suunnitelmissa on yhteneväisiä piirteitä ja Raivionmäen asuintalot muodostavatkin varsin yhtenäisen kokonaisuuden. Arkkitehtuurissa on nähtävissä barokkihenkisen

klassismin vähitellen pelkistyvän kohti funktionalismia. Myös viimeisessä tässä yhteydessä käsiteltävässä virkailijatalossa Paukussa, joka valmistui 1943 on klassismin aineksia. Kehityssuuntaan on vaikuttanut myös sota ja siitä seurannut pula rakennustarvikkeista ja työvoimasta, vaikka kaivoksen virkailijoiden asuntoihin pyrittiinkin siitä huolimatta hankkimaan mahdollisimman hyvät rakennusmateriaalit. Rakennuksista kaksi on hirsirakenteista, kaksi on muurattu tiilestä ja loput ovat lautarakenteisia.

Asuinrakennukset rakennettiin virkailijoiden työsuhteasunnoiksi, joten ajan ja tyyli-työnteiden ohella on arkkitehtuuriin vaikuttanut voimakkaasti myös asukkaan asema kaivosyhtiössä.

Outokumpu OY:n johtajien asuntoja lukuunottamatta rakennettiin virkailijoiden asunnot 30-luvulla paritaloiksi. Palmqvist on käyttänyt kaikissa paritaloissa samaa pohjaratkaisua sitä vain hieman varioiden. Kaksi perustyyppiä muodostuu siitä, että osassa rakennuksista on sisäänkäynnit sijoitettu päätyihin ja osassa rakennuksen pitkälle sivulle. Kaikissa taloissa on keittöiden sisäänkäynnit sekä portaat ullakolle ja kellariin sijoitettu takajulkisivun ulonteeseen. Suunnittelun tietty kaavamaisuus ilmenee mm. siten, että Raivionmäellä on Motti ja Korsu sijoitettu ikään kuin takajulkisivu keittiön sisäänkäynteineen kadulle päin.

Yksityiskohtien muotoilu on johtajien virka-asunnoissa Sänkivaarassa ja Alatalossa rehevää barokkihenkistä klassismia. Motissa ja Paukussa, jotka on rakennettu 40-luvun alussa pula-aikana, on yksityiskohtia niukasti funktionalismin hengen mukaisesti. Näissäkin taloissa on kuitenkin joitakin klassistisia yksityiskohtia, kuten lunetti-ikkunat poikkipäädyissä ja räystäiden umpilaudoitus.

Harjula Raivionmäentie 9

Ensimmäinen W.G. Palmqvistin kaivoksen johdolle Raivionmäkeen suunnittelema asuinrakennus oli vuonna 1933 rakennettu Harjula, joka sijaitsee hieman erillään alueen muista rakennuksista Raivionmäen päällä. Harjula rakennettiin insinöörien ja johtavien toimihenkilöiden asunnoksi.²⁹ Talon ensimmäinen asukas oli rikastamon päällikkö.³⁰

Vaikka Raivionmäkeen oli jo 20-luvulla rakennettu lautarunkoisia taloja, on Harjula hirsitalo. Satulakattoisessa rakennuksessa on pääkerroksen lisäksi kellari- ja ullakkokerrokset. Katemateriaalina on tiili. Kellarissa on rakennuksen valmistuttua ollut vain yksi tila ja ullakko on ollut kylmä vuoteen 1961. Rakennuksen massa on suorakaide, johon liittyy kaksi kuistia. Pääsisäänkäynti on rakennuksen päädyssä. Palmqvist suunnitteli aluksi satulakattoisen vilpolan puoliavoimeksi siten, että sen länsipuoli olisi vain ollut lasitettu. Tätä suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu, vaan arkkitehti piirsi ja -33 erillspiirustuksen, missä vilpola on esitetty kokonaan lasitettavaksi. Lasikuistin lisäksi on sisäänkäynnissä tuulihaappi. Itäseinustalla olevasta toisesta kuistista on käynti keittiöön ja kellarisiin.³¹

Harjulan arkkitehtuuri on klassismia. Rakennuksen päätyjä on korostettu paitsi sijoittamalla pääsisäänkäynti päätyyn, on umpinaisella räystäslaudoituksella muodostettu päätykolmion korostetut nurkat. Rakennus on vuorattu lomalaudoituksella ja nurkkia on korostettu leveillä valkeilla nurkkalautoilla. Alaosassa on vaakavuorauksen muodostama jalusta. Ikkunat ovat kuusi- tai yhdeksänruutuiset ja ristikarmilliset. Tuuletusikkunat ovat ylhäällä ns. terveysikkunoina. Kuistin ikkuna ovat korkeammat kahdeksanruutuiset. Kolmipeilisten ulko-ovien ylin peili on korvattu lasilla. Pääsisäänkäynnin pariovessa on vinopuitteiset ovi lasit ja keittiön ulko-ovessa lasi on jaettu ristipuitteella neljään pieneen ruutuun. Ovien päällä on myös ikkunat. Ovet ja ikkunat ovat säilyneet alkuperäisinä.

Pohjakaava on sokkeloinen, mutta tilajärjestelyillä on selvä hierarkkia. Työhuone ja olohuone ovat jälleen sisäänkäynnin molemmin puolin, nyt siis talon päädyssä. Työhuoneesta on ollut ovi vilpolaan. Talon muut tilat ovat eteisestä lähtevän käytävän varrella. Käytävä toimi tarjoiluhuoneena. Kellaritilat rakennettiin eritavalla kuin Palmqvistin piirustuksissa on esitetty. Kellarissa on ollut alunperin vain yksi huone.

Harjulassa on tehty muutostöitä useaan otteeseen. Uudet asukkaat ovat esittäneet toiveitaan ja yhtiö on toteuttanut ne: Vuonna 1956 rakennettiin ullakolle huone.³² Vuoden -61 piirustuksessa on ullakolle sijoitettu myös wc. Taloukellari rakennettiin vuonna -66 ja saman remontin yhteydessä alkuperäinen työhuone, jota käytettiin olohuoneena, yhdistettiin vilpolaan. Vuonna -71 rakennettiin ullakolle toinen makuuhuone ja saunatilat keittiön viereen. Tällöin on palvelijahuoneen ikkuna peitetty. Vuonna -76 rakennettiin saunan viereen pukuhuone ja työhuoneen ja vilpolan väliin vaatehuone. Nämä tilat on myöhemmin purettu. Makuuhuoneeseen on avattu uusi käynti käytävästä. Vierashuoneen oven paikkaa on muutettu ja vierashuone on yhdistetty leveällä aukolla työhuoneeseen. Nykyisin entiset vilpola, työhuone ja vierashuone muodostavat yhtenäisen tilan.³³

Alkuperäisestä kiinteästä sisustuksesta on jäljellä olohuoneen kaakeliuuni, joka on matala ja massiivinen, väriltään vaaleanruskea. Talossa on ollut alusta asti vesikeskuslämmitys. Nykyisessä olohuoneessa on myöhemmältä ajalta peräisin oleva takka. Lattianpäällysteenä on nykyään parketti tai muovimatto, seinissä maalatut pinkopahvit ja katossa kuitulevyt.

Alatalo ja Ylätalo

Raivionmäentie 1 ja 3

W.G. Palmqvist suunnitteli vuonna 1938 kaivosinsinöörin ja konttoripäällikön asunnoiksi Raivionmäkeen Alatalon ja Ylätalon. Hän laati rakennuksille yhtenevät piirustukset, mutta heti vuonna -38 tehtiin muutospiirustus, jossa Alatalon vilpolan sisäänkäynti muutettiin toiselle puolelle. Tämä johtui siitä että Palmqvist oli suunnitellut molemmat talot rakennettaviksi kadun suuntaisesti. Kaivoksen johtajan asunnoksi rakennettu Alatalo sijaitsee kuitenkin rinteiden kohdalla, joten rakennus käännettiin rinteiden suuntaiseksi.³⁴

Ylätalo on purettu 60-luvun alkupuolella, mutta alatalo on vielä lähes alkuperäisessä asussaan. Alatalo on yksikerroksinen aumakattoinen rapattu tiilitalo. Arkkitehtuuriltaan rakennus on edustava esimerkki Palmqvistin klassistisesta tyylistä. Leveä ja suhteellisen matala massa tiillisen aumakaton alla luo rakennukselle massiivisen yleisilmeen. Hyvin hoidettu, puistomainen piha ja rannesijainti korostavat palatsimaista tunnelmaa, vaikka rakennus ei niin kovin suuri olekaan.

Selkeän massamuodon rikkoo ainoastaan vilpola ja keittiön puoleisen päädyn porrashuone, mistä on myös keittiöön erillinen sivusisäänkäynti. Talon symmetristä perusmuotoa on rikottu sijoittamalla sisäänkäynti lähemmäksi toista päätyä sekä vierashuoneen ja herranhuoneen kulmaikkunoilla, jotka suuntautuvat kadulle. Molempien sisäänkäyntien päällä on katokset. Sekä perusmuodolla että yksityiskohtien muotoilulla on rakennukselle annettu klassistisen rauhallinen, horisontaali yleisilme.

Räystäät ovat pitkät ja raskaasti listoitut betonista muotoilluilla profiileilla. Rakennuksen molemmissa päädyissä on pieni kattolyhty, joissa on harjakatto. Kattolyhtyjen päätykolmioita on korostettu hyvin voimakkaalla profiloinnilla. Myös kaikki rakennuksen hornit on koottu yhdeksi horisontaaliksi paketti katon harjalle.

Alatalo on suunniteltu edustusasunnoksi. Pohjaratkaisussa on sijoitettu sisäänkäynnin läheisyyteen rakennuksen keskelle olohuone, johon ruokasali ja vilpola liittyvät. Kadunpuoleisessa päädyssä sijaitsevat vierashuone ja herranhuone. Herranhuone on yhteydessä olohuoneeseen, mutta jo rakennusta tehtäessä on huoneen ja eteisen välinen seinä tehty muista tiiliseinistä poiketen kevytrakenteiseksi mahdollistaen uuden oviaukon tekemisen. Rakennuksen pihan puoleisessa päädyssä sijaitsevat keittiö ja palvelijanhuone, jossa asui talon kaksi palvelijaa. Kaksi makuuhuonetta sijoittuvat pääsisäänkäynnistä oikealle. Huoneet ovat valoisia ja avaria.³⁵

Rakennuksen yksityiskohdat on muotoiltu huolella. Ikkunat on jaettu yhden tai kahden postipuun ristikarmeilla. Sisäänaukeavissa kolmijakoisissa ikkunoissa on keskimäinen yläikkuna ylhäältä aukeava ns. terveysikkuna. Ulko-ovi on koristeellinen peiliövi. Ovien ja ikkunoiden pielet on profiloitu ja maalattu valkoisiksi talon keltaisesta seinäväristä poiketen.

Talon kiinteästä sisustuksesta voitaisiin mainita punatiilinen pieni takka olohuoneessa. Se on myöhemmin rapattu ja maalattu valkoiseksi. Talossa on alunperin ollut kaksi wc-tilaa ja vierashuoneessa pesuallas. Alkuperäiset sisustusmateriaalit ovat olleet linoleummatto lattialla ja sileäksi rapatut ja maalatut seinät ja katto. Alatalo kuten muutkin Raivionmäen virkailija-asunnot on varustettu jo rakennusvaiheessa puulämmitteisellä vesikeskuslämmityksellä. Alueella on kiertänyt lämmitysryhmä lisäämässä säännöllisesti puita pesään. Puukattila on muutettu öljylämmitteiseksi vuonna -71.³⁶

Alatalon kellarissa sijaitsee halkovarasto, joka on myöhemmin muutettu autotalliksi sekä toinen alunperinkin autotallina toiminut tila. Ullakko on kylmä.

Alataloon ei ole huonejärjestelyyn tehty myöhemmin mitään muita muutoksia kuin, että eteisen wc-tilan väliseinä on purettu ja vierashuoneen pesusyvennys on muutettu komeroksi. Vuonna -69 on kellarikerrokseen rakennettu saunatilat. Tämän muutostyön yhteydessä on palvelijahuoneen toinen ikkuna poistettu. Saunatiloja on uusittu vuonna -95.³⁷

Mökki

Raivionmäentie 4

Raivionmäkeen rakennettiin vuonna 1939 insinöörien ja toimihenkilöiden asuintaloksi Mökki-niminen paritalo. Vastapäätä, tien toisella puolella sijaitsee edellisenä vuonna valmistunut Ylätalo, joka on maansortumien vuoksi sittemmin purettu. Mökki sijaitsee rinteeseen suuntaisesti siten, että sen pääty on tielle päin. Samalla tontilla sijaitsee koko Raivionmäen asukkaille yhteiskäyttöön vuonna 1958 rakennettu saunarakennus.³⁸

Mökki on perusvolyymitaan suorakaiteen muotoinen pitkänomainen rakennus. Massa on melko leveä ja matalahko. Rakennuksessa on aumakatto. Alunperin molemmissa asunnoissa olleet vilpolat rakennuksen kulmissa eteläpuolella kevensivät kokonaisuutta. Pohjoispuolella liittyy rakennukseen korkea poikkipääty, jossa on asuntojen sivusisäänkäynnit ja portaat sekä ullakolle että kellariin.³⁹

Rakennus on arkkitehtuuriltaan klassistinen. Lomalaudoitetun seinän nurkkia on korostettu levein valkoisin nurkkalaudoin ja alareunassa on usean laudan levyinen jalusta. Melko jyrkän aumakaton lyhyet räystäät on laudoitettu umpeen ja seinän yläreunaa kiertää listoitus. Myös ikkunoiden vuorilaudoitus on klassistinen: sivuvuorilaudat on leveät ylä- ja alalistojen ollessa kapeat. Ikkunoiden ruutujako sen sijaan on funktionalistinen kapeine tuuletusikkunoineen talon eteläjulkisivulla, hierarkkisesti tärkeimmissä tiloissa. Pohjoispuolen ikkunoissa on klassistinen ristikarmi. Ikkunat aukeavat sisäänpäin kuten myös Alatalossa. Pääsisäänkäyntien ovet ovat koristeelliset peiliovet ja niiden päällä on kamaikkunat. Takaovissa on koristeellinen vinopanelointi ja pienet vinoneliön muotoiset ikkunat.

Mökissä on betoniperustus ja lautarunko. Katemateriaalina on savikattotiili. Päätyjen kattolyhydyissä on pulpettikatto. Huoneistojen välille on seinään ääneneristykseksi jo rakennusvaineessa laitettu insuliittia.

Talo on täysin symmetrinen. Asuntojen pääsisäänkäynnit sijaitsevat rakennuksen päädyissä, joissa on alunperin myös ollut vilpolat. Pohjakaavassa on rakennuksen pitkittäin halkaiseva käytävävyöhyke, sisäänkäynnin jälkeen on eteinen, josta on käynti olohuoneeseen ja makuuhuoneisiin. Wc on tuulikaapin vieressä. Eteisvyöhykettä jatkaa tarjoiluhuone, jonka perällä samassa linjassa sijaitsee kylpyhuone. Tarjoiluhuoneesta on käynti ruokailuhuoneeseen, palvelijahuoneeseen ja keittiöön. Vuonna -54 rakennetussa, mutta jo puretussa Notkomökissä oli lähes samanlainen pohjaratkaisu, kuten myös toisessa Raivionmäen rakennuksessa, Motissa.

Mökissä on tehty joitakin muutostöitä vuosien varrella. Vilpolat muutettiin asuinhuoneiksi vuonna -53. Kellaritiloissa on tehty muutoksia vuonna -65. Vuonna -71 on vesi- ja viemäröintitöitä sekä sähköjohdot on uusittu. Asunnossa A on palvelijahuone muutettu apukeittiöksi ja asunnossa B se on liitetty keittiöön. Asunnossa B on tehty muutostöitä vuonna -85, Kylpyhuonetta on suurennettu tarjoiluhuoneeseen päin ja ovi tarjoiluhuoneesta olohuoneeseen on peitetty. Rakennus on ulkopuolelta kunnostettu viimeksi vuonna -90.

Alkuperäisestä kiinteästä sisustuksesta on säilynyt olohuoneen punatiiliset takat, jotka ovat samantyyliiset kuin Alatalossa. Asunnoissa on laakaovet, olohuoneen ja ruokailuhuoneen välillä liukuovet, sileäpintaiset patterit sekä edustushuoneiden katoissa sileät pinkopahvit. Sisustustyö on ollut funktionalismin hengen mukaisesti pelkistettyä. Keittiöissä, makuuhuoneissa ja eteistiloissa on alunperin ollut panelikatot.⁴⁰

Korsu

Raivionmäentie 6

Korsuksi nimitetty virkailijoiden asuintalo valmistui vuonna 1940.⁴¹ Sen on suunnitellut W.G. Palmqvist ja se sijaitsee Raivionmäessä edellisenä vuonna rakennetun Mökin pohjoispuolella. Vastapäätä on vuonna -26-27 rakennettu Lepistö ja vieressä vuonna -41 rakennettu Motti. Korsu on tasaisella tontilla sijoitettu tien suuntaisesti, pääsisäänkäynnit ovat talon takana pihan puolella ja keittiön sisäänkäynnit kadun puolella.

Korsun rakennusmuoto on hyvin samanlainen kuin Mökin ja myöhemmin rakennettujen Motin ja Paukun, jotka myös ovat Palmqvistin suunnittelema. Pitkään aumakattoiseen paritalon rakennusmassaan liittyy kadun puolella kapea poikkipääty, jossa on keittiön sisäänkäynnit sekä portaat kellariin ja ullakolle. Pihan puolella on molempien asuntojen pääsisäänkäyntien edustalla avokuistit. Kuisteissa on hyvin matalat satulakatot, kun taas poikkipäädyn katto on jyrkkä ja päätykolmio on erotettu klassistiseen tyyliin listalla. Räystäät ovat pitkät ja niiden alapinta on laudoitettu.

Rakennuksessa on betoniperustus ja lautarunko, seinät on levytetty molemmin puolin. Kellarin seinät on muurattu punatiilestä, ala- ja välipohja on betonia. Yläpohja ja kattorakenteet ovat puuta. Jyrkähkö aumakatto on katettu sementtikattotiilillä, ja aluskatteena on laudoituksen päällä kattuhuopa. Peiterimoitettu pystyvuoraus on maalattu vaaleansinisiksi. Rakennuksessa on alunperinkin ollut puukeskuslämmitys, joka on vuonna -63 muutettu öljylämmitteiseksi. Ullakolla on lämmityssysteemin paisuntasäiliö. Alkuperäiset lämmityspatterit ovat sileäpintaiset.

Yksityiskohtien muotoilu on Korsussa hillityn niukkaa klassismia: poikkipäädyn päätykolmiossa on klassistiset listoitukset ja puolipyöreä lunetti-ikkuna, avokuistien pilareissa on pieni kapiteeli ja kuistin alareunassa vaakalaudoitettu jalusta. Rakennuksen nurkkia on korostettu valkoisin nurkkalaudoin, mutta seinän alareunassa ei ole listaa tai jalustaa kuten useimmissa W.G. Palmqvistin tyyliään klassistisissa puutaloissa. Ikkunat aukeavat ulospäin ja ne on jaettu pystykarmilla kahteen yhtäsuureen ruutuun.

Pohjaratkaisu on Korsussa hyvin samankaltainen kuin kaikissa Palmqvistin virkailijoille suunnittelemissa asuintaloissa. Eteisestä on käynti työhuoneeseen, olohuoneeseen ja makuuhuoneeseen. Tarjoiluhuoneen kautta päästään kylpyhuoneeseen ja keittiöön, jonka yhteydessä on palvelijanhuone. Samanlainen pohjaratkaisu on Abessiiniassa ja Italiassa sekä Paukussa.

Korsu on säilynyt ulkoa alkuperäisessä asussaan ja huonejaossakin on tapahtunut vain pieniä muutoksia. Vuonna -50 laadittiin suunnitelmat ullakkohuoneiden rakentamiseksi. Näitä suunnitelmia ei kuitenkaan toteutettu. Asunnossa a on työhuoneen ja olohuoneen välinen ovi peitetty ja työhuoneen seinälle on rakennettu rivi komeroita. Samalla kun lämpökattila on muutettu öljylämmitteiseksi vuonna -63, on keittiöihin rakennettu uudet kiinteät kalusteet. Asunnossa b on palvelijanhuone yhdistetty keittiöön. Vuonna -75 on käyttövesiputket uusittu.⁴²

Motti

Raivionmäentie 8

Korsun viereen rakennettiin vuonna 1941 Motiksi ristitty kahden huoneiston virkailijoille tarkoitettu asuintalo. Myös tämä talo on rakennettu arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnitelmien mukaan. Aumakattoisessa, yksikerroksisessa rakennuksessa on lähes samanlainen poikkipääty kadun puoleisella julkisivulla kuin Korsussa. Pääsisäänkäynnit ovat rakennuksen päädyissä. Aumakaton päätylape jatkuu avokuistin kattona. Kuistin tyyliä jatkaa päätyjen satulakattoiset kattolyhdyt. Pihan puolella pitkässä julkisivussa ei ole ulko-ovia.⁴³

Arkkitehtuuriltaan Motti edustaa 40-luvulle tyypillistä rakennusperinteisiin pohjautuvaa yksinkertaista funktionalismia. Klassismin tyylipiirteitäkin voidaan rakennuksesta poimia. Pääjulkisivulla on poikkipäädyssä käytetty 20-luvun klassismille tyypillistä lunettiikkunaa, ja räystään alusten vaakasuora umpilaudoitus aiheuttaa päädyssä kolmioaiheet rakennuksen kulmiin. Motissa ei kuitenkaan ole varsinaisesti erotettu päätykolmiota valkoisella listalla muusta seinästä. Tällaista klassismin tyylikeinoa on esim. viereisessä Korsussa käytetty. Julkisivuvuoraus on funktionalistinen, vaakasuuntainen ja viistopintainen puoliponttilaudoitus, ja ikkunoissa on vain hyvin ohuet vuorilistat. Ikkunat on jaettu postipuulla kahteen ulosaukeavaan ruutuun. Ulko-ovet ovat 40-luvulla tyypillisesti käytetyt ohuella pystypaneelilla päällystetyt ovet, joissa on ylhäällä yksi hieman vaakasuuntainen ikkunalasi.

Motti on lautarunkoinen puutalo. Seinissä on kuitulevyt rungon molemmin puolin. Perustukset on tehty betonista ja katemateriaalina on sileä huopa.

Motin pohjaratkaisu on alkuperäisessä muodossaan ollut varsin selkeä. Sisäänkäynnin molemmin puolin ovat sijainneet olohuone ja työhuone. Rakennuksen keskellä olivat makuuhuone ja keittiö sekä sen yhteydessä palvelijanhuone. Keskiakselissa olivat eteinen tarjoiluhuone ja kylpyhuone. Myöhemmin on uusi kylpyhuone rakennettu eteistilaan siten, että kulku keittiöön ja makuuhuoneisiin on kulmahuoneiden kautta.⁴⁴

Palmqvist laati vuonna 1943 suunnitelmat päätyjen korottamiseksi ja ullakkohuoneiden rakentamiseksi. Tätä suunnitelmaa ei kuitenkaan toteutettu ja Motti on edelleenkin yksikerroksinen talo. Vuonna 1965 kellariin rakennettiin peseytymistilat. Asunnossa A on tehty vuonna -72 huonetilajärjestelyjä.⁴⁵

Paukku

Raivionmäentie 2

Paukku on Raivionmäkeen viimeisenä, vuonna 1943 valmistunut virkailijoiden asuintalo. Myös tämän rakennuksen suunnittelijana on toiminut W.G. Palmqvist.⁴⁶

Perusmuodoltaan Paukku on hyvin samantyyppinen paritalo kuin aikaisemmin Raivionmäkeen Palmqvistin suunnitelmien mukaan rakennetut Mökki, Korsu ja Motti. Suurin poikkeavuus näihin on se että Paukussa on satulakatto kun taas muissa rakennuksissa on klassistinen aumakatto. Talo sijaitsee Raivionmäentien alkupäässä. Tien vastakkaisella puolella on Alatalo. Paukku on sijoitettu rinteeseen suuntaisesti siten, että sen pääty on tielle päin, ja pääsisäänkäynnit sijaitsevat alarinteen puolella suuntautuen näin etelään. Pääsisäänkäyntien satulakattoisten avokuiastien lisäksi suorakaiteen muotoiseen rakennusmassaan liittyy pohjoispuolella korkea poikkipääty, jossa sijaitsee portaat ullakolle ja kellariin.

Arkkitehtuuriltaan rakennus edustaa 40-luvun funktionalismia. Koristeellisuus on niukkaa. Palmqvist on uskollisena tyylilleen käyttänyt kuitenkin klassismin aineksia yleisilmeeltään eleetömässä jälleenrakennuskauden rakennuksessa. Takajulkisivun kapean ja korkean poikkipäädyn päätykolmiota on korostettu voimakkailla räystäälistoituksilla ja lunetti-ikkunalla. Poikkipäädystä on vain kaksi ulko-ovea, kun muissa Raivionmäen taloissa on niitä kolme. Tästä johtuen on ulonne hyvin kapea ja korkea. Vaikutelmaa korostaa ulonteen melko jyrkkä satulakatto. Kaksijakoisten ikkunoiden vuorilistat on myös klassistiiseen tapaan sivuilla leveämmät kuin ikkunan ylä- ja alapuolella. Keltaiseksi maalatussa talossa nurkkia on korostettu levein valkoisin nurkkalaudoin. Seinät on vuorattu peiterimoitetulla pystylaudoituksella, ja räystäät on laudoitettu umpeen.

Rakennustekniikaltaan Pauku on myös tyypillinen 40-luvun pientalo. Rakennuksessa, joka on rakennettu louhekasaa päälle, on toisen asunnon alla kellari, jossa on tiiliseinät. Perustus on betonia. Kellarin ja pääkerroksen välillä on kaksikerroksinen betonilaatta. Ulkoseinät on lautarakenteiset, samoin kattorakenteet. Lämmöneristeenä on sekä seinissä että ylä- ja välipohjassa sahanpuru. Katemateriaalina on aluslaudoituksen ja tervapahvin päällä sementtikattotiili. Kuisteissa on huopakate.

Paukun pohjaratkaisu on identtinen vuosina 1935 ja -36 Mustikkakorpeen rakennettujen Abessinian ja Italian sekä vuonna 1940 Raivionmäkeen rakennetun Korsun kanssa. Asunnoilla on yhteinen sivusisäänkäynti rakennuksen pohjoispuolella ja poikkipäädystä sijaitsevia portaita pitkin pääsee ainoastaan asunnon b yläkertaan. Toinen takaovi johtaa kellarin portaisiin. Pohjaratkaisu on selkeä. Eteisestä on käynti makuuhuoneeseen ja työhuoneeseen, jotka sijaitsevat eteläpuolella, sekä olohuoneeseen ja tarjoiluhuoneeseen, jonka kautta päästään keittiöön ja kylpyhuoneeseen. Keittiön yhteydessä on alunperin ollut palvelijanhuone.

Asuntoon b on rakennettu ullakolle aluksi huone ja wc. Asuntoon a on rakennettu ullakolle asuinhuone vuonna 1956.⁴⁷ Portaat on sijoitettu makuuhuoneeseen. Asunnossa b on vuonna -70 yläkerta muutettu ja nyt siellä on kaksi makuuhuonetta ja pesutilat. Vuonna -70 on myös asunnossa b palvelijanhuone yhdistetty keittiöön.⁴⁸

Alunperinkin keskuslämmitteisessä talossa on ollut ainoana tulisijana keittiön puuhella. Sisäovet ovat kolmipeiliset klassiset peiliovet. Ulko-ovessa ja tuulikaapin sisäovessa on ylin peili korvattu lasilla. Seinissä on alkuperäisenä sisustusmateriaalina maalatut pinkopahvit ja katossa huokoiset kuitulevyt.

Raivionmäkeen rakennettiin vuonna 1958 sauna asukkaiden yhteiseen käyttöön.⁴⁹ Saunarakennus sijaitsee samalla tontilla Mökin kanssa.

Italia ja Abessiinia

Italia ja Abessiinia nimiset virkailija-asunnot rakennettiin Mustikkakorpeen, samalle tontille ja vuonna 1915 rakennetun Kallelan kanssa. Rakennukset suunnitteli 1934 W.G. Palmqvist. Talotyyppin nimitys oli Outokumpu-Imatra asuinrakennus C. Abessiinia rakennettiin 1935 ja Italia 1936. Talot olivat alkuperäisessä asussaan keskenään samanlaisia, tyyli-irteiltään klassistisia rakennuksia.⁵⁰

Näille rakennuksille alkuperäisessä asussaan tyypillisen arkkitehtonisen ilmeen antaa niiden rakennusmuoto. Suorakaiteen muotoiset paritalot on katettu hyvin matalalla aumakatolla, joka antaa miltei vaikutelman tasakattoisesta rakennuksesta. Matalaan rakennusmassaan on liitetty kolme kuistia, kaksi avokuistia pääjulkisivuun asuntojen

pääsisäänkäynneiksi, ja pihan puolella on asunnoille yhteinen porraskuisti, josta on sisäänkäynti keittiöihin. Rakennukset ovat täysin symmetrisiä.⁵¹

Puutalot on alunperin vuorattu peiterimalaudoituksella. Leveillä, valkeiksi maalatuilla nurkkalautoilla on korostettu rakennuksen nurkkia. Klassistinen tyyliin nurkkalautojen lisäksi on vaakalautoitettu jalusta. Ikkunat ovat ristikarmilliset ja ulospäinaukeavat. Sivuvuorilaudat ovat klassismille tyypillisellä tavalla leveät. Lyhyet räystäät on laudoitettu umpeen, seinän ja katon yhtymäkohta on pyörästetty profiloidulla listalla.

Avokuistien kattoa kannattaa klassistiset pilarit. Kuistien matalaa aumakattoa koristaa omaleimaiset räystäät, kuistin päädyn suuntaisilla sivuilla on räystäslaudoitusta levennetty muodostaen kulmiin ylöspäin suuntautuvat huiput. Alkuperäisessä asussaan on kuisteissa ollut pystypinnakaiteet.⁵² Keittiön kuistissa on myös samanlaiset siipimäiset räystäät. Portaikon pienet ikkunat muodostavat keittiön umpikuistin päätyyn nauhaikkunan leveine sivuvuorilautoineen ja yhtenäisine vaakalistoineen.

Abessiinian ja Italian valmistuttua käsittivät ne molemmat kaksi kolmen huoneen ja keittiön yhden tason huoneistoa. Pohjakaavassa oli työhuone ja makuuhuone sijoitettu sisäänkäynnin molemmin puolin talon länsipuolelle. Työhuone oli yhdistetty leveällä oviaukolla olohuoneeseen. Asunnon huoltopuoleen kuuluivat keittiö ja siihen liittyvä palvelijahuone sekä tarjoiluhuone ja kylpyhuone.⁵³ Italiassa on tuulikaapit rakennettu pienemmiksi kuin suunnitelmissa oli. Sekä Abessiiniassa että Italiassa on keittiön ja palvelijahuoneen välillä ollut kaikissa huoneistoissa seinä ja ovi toisin kuin alkuperäisissä piirustuksissa, joissa huoneiden välille on suunniteltu isompi aukko.

Abessiinia

Abessiinia on säilyttänyt näistä kahdesta vuosina 35–36 rakennetuista virkailija-asunnoista paremmin alkuperäisen ilmeensä. Siihen on tehty vain pieniä muutoksia sekä ulko- että sisätiloihin.

Rakennuksessa on betoniperustus, seinien ulkovuorauksena lomalauta ja katteena konesaumattu pelti. Toisin kuin hirsirakenteinen Italia on Abessiinia rakennettu lautarunkoiseksi. Seinässä on runkotolppien väliset tilat lokeroitu vaakasuuntaisilla soiroilla. Rungon molemmin puolin on kuitulevyt ja laudoitus. Näin syntynyt lokeroitu ilmatila toimii rakennuksen ulkoseinien ainoana lämmöneristeenä. Yläpohjassa ja alapohjassa on eristeenä turvetta. Yläpohjaan on 90-luvulla lisätty eristeeksi sahanpurua. Huoneistojen välisessä seinässä on ääneneristyksen takia insuliittia. Asunto A:n lattiataso on huomattavasti ylempänä kuin asunto B:n.

Abessiiniassa on tavanomaisten kunnostus- ja tapetointitöiden lisäksi tehty joitakin muutoksia sisätiloihin. Vuonna 1970 on olohuoneen ja takkahuoneen väliset seinät poistettu. Myöhemmin tähän on kuitenkin tehty komeroseinä ja pieni wc-tila, johon on käynti eteisestä. Suunnitelmissa esiintyviä kaakeliuuneja ei työhuoneissa ja makuuhuoneissa ole, mutta molemmissa olohuoneissa on rapattu avotakka. Vuonna 1991 on rakennus muutettu yhden perheen käyttöön. Tällöin on makuuhuoneiden välille tehty pariovet. A-asunnon makuuhuoneesta on purettu kaappirivistö. Samojen muutostöiden yhteydessä on keittiön ja palvelijahuoneen välinen seinä purettu ja talon kaikki sisäseinät tapetoitu. Seinissä on raakalautoituksen päällä joko kuitulevy tai pinkopahvi. Sisäkatot ovat kuitulevyä asuntojen asuinhuoneissa ja kapeata helmiponttilautaa keittiössä ja käytävätiloissa. Kaikissa tiloissa on profiloidut vanhat kattolistat. Lattioilla on korkkimatto ja pyörästetyt, maalatut jalkalistat sekä lakatut mattolistat.

Kellarikerroksessa on varastotilaa, pannuhuone ja kylmiöt. Kellarin portaisiin on käynti

suoraan ulkoa keittiön kuistin keskeltä. Keittiön sisäänkäyntien päälle on myöhemmin rakennettu katokset.

Italia

Toukokuussa 1950 laadittiin ehdotus sekä Italian että Abessiinian korottamiseksi kaksikerroksiseksi. Kesällä –52 laadittiin uusi suunnitelma Italian korottamiseksi, joka toteutui.⁵⁴ Yläkerta on rakennettu lautarakenteisena. Yläkertaan rakennettiin molempiin asuntoihin kaksi makuuhuonetta, halli sekä rakennusrungon keskelle kylpyhuone. Makuuhuoneiden ikkunat sijoituivat rakennuksen päätyyn. Avoportaat toiseen kerrokseen rakennettiin olohuoneen nurkasta, jolloin palvelijahuoneen ikkunaa on jouduttu pienentämään. Rakennuksen ulkoasu muuttui täysin, kun korotukseen rakennettiin satulakatto, joka on katettu sementtitiilillä aluskatteen ollessa huopaa. Kuistit säilytettiin entisessä asussaan. Alakerran makuuhuoneiden ikkunoita on suurennettu vuoden –36 jälkeen, sillä tällöin otetussa valokuvassa ne ovat vielä alkuperäiset.⁵⁵ Talo on vuorattu peiterimalaudoituksella.

Vuonna 1952 Italiaan on asennettu myös vesikeskuslämmitys ja kaikki kaakeliuunit on purettu. 1970-luvulla ja 1990-luvulla on talossa tehty korjaustöitä. Asunnossa A on takkahuoneen ja eteisen välinen ovi peitetty. Eteisen ja tarjoiluhuoneen väliseen oviaukkoon on asennettu paljeovi sekä eteisen ja olohuoneen välinen ovi on korvattu ikkunalla. Käynti olohuoneeseen on nyt tarjoiluhuoneen kautta. Sisäseinät on 90-luvulla peitetty kipsikartonkilevyillä ja tapetoitu. Keittiön seinät on paneloitu. Sisäkatot ovat alkuperäisessä asussaan. Primääritilojen katoissa on kuitulevyt ja muissa tiloissa valkoiseksi maalattu helmiprofiloitu ponttilaudointus. Keittiössä on laotalattia, olohuoneessa parketti ja muualla asunnossa muovimatot. Laakaovet ovat alkuperäiset. 90-luvulla on A-asunnon ullakolle rakennettu saunatilat.⁵⁶

Asunto B on säilynyt sisätiloiltaan alkuperäisemmässä asussa kuin asunto A. Sisäseinissä on maalatut tai tapetoidut pinkopahvit ja lattioissa linoleummatot. Yläkerran lattioina on alkuperäiset maalatut laotalattiat. Alakerran kylpyhuone on uusittu. Sisäkattomateriaalit ovat kuten asunto A:ssa. Myös tässä asunnossa on ovi eteisestä työhuoneeseen peitetty.⁵⁷

Sänkivaara

Vanhan Sänkivaaran tuhouduttua tulipalossa maan tasalle helmikuun 7. päivänä 1938 aloitettiin heti uuden isännöitsijän asunnon suunnittelu. Uuden Sänkivaaran suunnittelijaksi kutsuttiin arkkitehti W.G. Palmqvist, josta oli tullut yhtiön hoviarkkitehti. Uusi rakennus sijoitettiin samalle paikalle kuin vanha ja pohjaratkaisukin oli lähes sama kuin vanhassa Sänkivaarassa, uusi rakennus on tosin isompi ja kaksikerroksinen.⁵⁸

Palmqvist suunnitteli Sänkivaaran klassistiseksi herraskartanoksi. Kuten vanhakin Sänkivaara, sijaitsee uusi rakennus mäen laella siten, että rikastamon puolelle jää etupiha, jota toiselta puolelta rajaa samaan aikaan rakennettu saunarakennus.⁵⁹ Pihaan poikki kulkee rakennuksen kanssa poikkisuunnassa akseli jonka suunta on kohti kaivosta. Tässä akselissa on puutarhan puolella portaat rinnettä alas ja etupihan puolella kulkureitti pihan poikki ja pyöreä istuskelupatio mäen korkeimmalla kohdalla ennen kuin mäki alkaa laskea kohti kaivosta. Kulku klassistisesti sommiteltuun pihapiiriin on sivusta, mäen itäpuolelta.

Itse päärakennus on kookas, palatsimainen kivirakennus. Pääjulkivulla liittyy suorakaiteen

muotoiseen aumakattoiseen rakennusmassaan kaksikerroksinen keskirisaliitti. Takana samassa akselissa on poikkipääty, johon liittyy vielä vilpola ja sen päällä oleva parveke. Rakennusmuoto ja julkisivujäsennöinti ovat symmetrisiä. Ainut poikkeama symmetriaan on ulko-ovien sijoittelu: pääsisäänkäynnin ovi ei ole risaliitin keskellä ja keittiön ovea vastaavaa ovea ei ole rakennuksen toisella puolella. Toinen kerros on kokonaan korkean aumakaton suojassa. Huoneiden ikunat ovat keskirisaliiteissa ja rakennuksen päädyissä on ullakkotilaa.

Yksityiskohtien muotoilu on Sänkivaarassa tyyliltään barokkihenkistä klassismia. Etujulkisivu pitäytyy puhdaspiirteisissä klassistisissa aiheissa kun taas puutarhan puolella barokkivaikutteet ovat selvemmin esillä kuten myös rakennuksen sisätiloissa. Keskirisaliitissa on kaksikerroksinen syvennys sisäänkäynnille ja yläkerran parvekkeelle. Syvennyksessä on klassistisesti artikuloidut pylvääät ja katos sisäänkäynnin päällä. Risaliitin päätykolmio on erotettu listalla muusta seinästä ja keskellä päätykolmiota on lunetti-ikkuna. Takajulkisivun ulonne on muuten samanlainen, mutta tasakattoisen vilpolan päällä olevan parvekkeen reunaa kiertää barokkityylinen balustradikaide.

Kivirakennuksen klassismi tulee esiin myös tasaiseen rytmiiin sijoitetuissa pystysuuntaisissa ikkunoissa, joissa on palkistokehys rakennuksen horisontaalisuutta korostaen. Ikkunoiden puitteet on petsattu tummiksi siten, että kauempaa katsottuna ikkunat näyttävät vain aukoilta kivirakennuksen seinässä. Ikkunoissa on ristikarmi ja kuusi ruutua. Ne aukeavat sisäänpäin. Ulko-ovet ovat koristeelliset peiliovet. Yksityiskohtat ovat samantyyliisiä kuin Raivionmäessä sijaitsevilla virkailijataloissa Alatalossa ja Mökissä

Sänkivaarassa on käytetty samanlaisia rakennusteknisiä ratkaisuja kuin samoihin aikoihin rakennetuissa Yläsaunassa, sairaalassa, Lottalassa ja Alatalossa, jotka kaikki ovat myös Palmqvistin suunnittelema. Tiilinen Sänkivaara on rapattu ja maalattu. Väli- ja yläpohjat ovat betonia. Sänkivaarassa on ollut savitiilikatto, mutta se on uusittu betonikattotiilillä vuonna -92.⁶⁰

Pohjaratkaisultaan Sänkivaara on hyvin samankaltainen kuin Uno Ullbergin vuonna 1913 suunnittelema vanha Sänkivaara.⁶¹ Eteishallista on olohuoneeseen, johon liittyy ruokasali, vilpola ja rouvanhuone. Isännänhuone on eteishallin vasemmalla puolella. Talon päädyssä sijaitsee sekä rouvan- että isännän makuuhuoneet. Toisessa päädyssä on keittiö, palvelijoiden huoneet ja lastenhuone. Eteisestä on myös käynti vierashuoneeseen, joka uuteen Sänkivaaraan rakennettiin, kun huomattiin sen tarpeellisuus. Vanhassa Sänkivaarassa ei ollut ollut varsinaista vierashuonetta. Eteishallista johtaa avoporras yläkertaan, missä on viisi makuuhuonetta: tyttärelle kolme, pojan huone ja vierashuone. Ison rakennuksen pohja on jossain määrin sokkeloinen, mutta se on kuitenkin varsin toimiva edustusasuntona. Sisätilat ovat edustavia ja sisältävät runsaasti mielenkiintoisia yksityiskohtia.

Sänkivaaran alkuperäinen sisustus oli massiivista barokkivaikutteista klassismia. Alkuperäisessä asussa kalusteita lukuunottamatta on säilytetty olohuone, ruokasali ja vilpola.⁶² Olohuoneessa on barokkityylinen palkkikatto, jonka palkit ovat tummaa puuta. Tammiparkettilattioita kiertää reunus, joka on erotettu lattiasta tummalla raidalla. Salin seinät on jaettu kenttiin kapealla listalla ja listan rajaamat alueet on rapattu. Ruokasalissa on koristeellinen kuitulevykatto. Vilpolan ja olohuoneen ulonteen katot on rapattu. Vilpolan lattiassa linoleumlaatat, joilla on muodostettu vihreä-vaikoinen ruudukus. Seinää kiertää samanlainen musta raita kuin on salitilojen parkettilattioissa. Eteistiloissa on klinkkerilattia ja wc-tiloissa alkuperäiset kaakelit. Juhlallisen avoportaan kaiteessa on barokkityylijset balusteripylvääät.

Tulisijoja rakennuksessa on kolme. Olohuoneessa on vaatimaton tiilitakka ja rouvan huoneessa vaikoinen kaakelitakka, jonka kaakeleissa on siniset maalauskoristelut. Myös

isännän huoneessa on punatiilinen takka. Alakerran vierashuoneesta on tehty kabinetti ja isännän huoneesta kirjasto. Kaikki sisustukselliset yksityiskohdat on muotoiltu huolella ja rakennettu parhaista materiaaleista. Samanlaisia alkuperäisiä yksityiskohtia on myös Raivionmäen Alatalossa. Vierashuoneiksi muutetut makuuhuoneet on sisustettu 70-luvulla.⁶³

Saunarakennus rakennettiin heti Sänkivaaran päärakennuksen valmistuttua. Rakennuksessa sijaitsi saunan lisäksi autotalli ja kahden palvelijan asunto.⁶⁴ Saunarakennus on tyyliltään samanlainen kuin päärakennus, mutta vaatimattomampi. Yksikerroksisen rakennuksen julkisivujäsennöinti on symmetrinen. Matala aumakatto jatkuu molemmin puolin rakennusta avokuistien kattoina. Kuistien kaiteissa on barokkityyliset balusteripilarit. Kuusiruutuiset ikkunat aukeavat ulospäin kun taas päärakennuksessa on käytetty arvokkaampia sisäänaukeavia ikkunoita. Saunan ovet ovat samanlaiset vinopaneliovet kuin Palmqvist on käyttänyt useimmissa Outokummun kaivokselle suunnittelemissaan rakennuksissa.

Keltaisen saunarakennuksen ikkunalista ja kuistien kaiteet on maalattu tummanruskeiksi samoin kuin myös betoninen sokkeli. Katto on punaista savitiiltä.

Saunarakennusta on muutettu sisätilojensa osalta vuonna 1970, jolloin siitä tehtiin yhtiön edustussauna. Entiseen asuntoon tehtiin vierashuoneita. Tällöin rakennettiin myös taakse vilpola. Muutoksen suunnitteli T. Pasanen.⁶⁵ Korjaustöitä tehtiin viimeksi vuonna 1992.

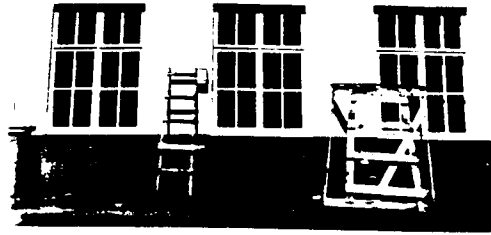
Vieraskerho muutti Alatorin konttori- ja klubirakennuksesta Sänkivaaraan vuonna 1946 Outokumpu Oy:n toimitusjohtajan, vuorineuvos Eero Mäkisen muutettua perheineen Helsinkiin.⁶⁶ Tämän jälkeen, kuten myös Mäkisten asuessa Sänkivaaralla, on talossa vierailut paljon merkittäviä vieraita.

1. Rakennuskulttuurin luettelointi, OKM
2. Konttori- ja klubirakennuksen rak. piir., piir. ark. 391, OKM
3. Piir. ark. 192, OKM
4. Piir.ark. 192-195, OKM
5. Kuisma Markku, Outokumpu 1910-1985, s.111
6. Piir. ark. 415, OKM
7. Rak. kultt. luettelointi, OKM
8. Rak. kultt. luettelointi, OKM ja Outokummun sanomat 5/1942, artikkeli "Outokummun insinöörikonttori"
9. Outokummun sanomat 5/1942
10. Rak. kultt. luettelointi, OKM ja Outokummun sanomat 5/1942
11. Outokummun sanomat 3/1937, artikkeli "Kokoussali ja saunarakennus"
12. Voitto Kontkasan teidonanto 31.8.1995
13. Sauna, pesula ja kokoussali rak. piir., piir. ark. 393-394, OKM
14. Outokummun sanomat 3/1937, artikkeli "Lottaruokala"
15. Piir. ark. 645, OKM
16. Outokummun terveyskeskus, Kuusjärven-Outokummun terveydenhuollon historia s.11
17. Outokummun sanomat 1/1939, artikkeli "Outokummun uusi sairaala"
18. Outokummun sanomat 1/1939
19. Terveystenhuollon historia, s.11
20. Terveystenhuollon historia, s.18 ja piir. ark. Outokummun kaupunki
21. Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1930-31, OKKA
22. Vuosikertomukset 1933-34, OKKA
23. Vuosikertomus 1935, OKKA
24. Vuosikertomus 1936
25. Ylinen Hannu, Asunto-olot Outokummun kaivoksella 1913-1939, s.13
26. Ylinen, s.13
27. Rak.kultt. luettelointi, OKM
28. Rak. kultt. luettelointi, OKM
29. Rak. kultt. luettelointi, OKM
30. Timo Värttilän haastattelu 26.7.1995
31. Piirustukset, Ritva ja Timo Värttilä
32. Rak. kultt. luettelointi, OKM
33. Piirustukset, Ritva ja Timo Värttilä

34. Piirustukset, Leimann
35. Piirustukset, Leimann
36. Mikael Leimannin haastattelu 25.7.1995
37. Piir. ark. 49, OKM ja Mikael Leimannin haastattelu
38. Rak. kultt. luettelointi, OKM
39. MÖkin rak. piir. Piir.ark. 604, OKM
40. Rak. kultt. luettelointi, OKM ja piir. ark. 72, 591, 604, 627, 1145, OKM
41. Asuntokortisto, OKKA
42. Piir. ark. 404 ja 671, OKM
43. Rak. kultt. luettelointi, OKM
44. Piir. ark. 669, OKM
45. Rak. kultt. luettelointi, OKM
46. Rak. kultt. luettelointi, OKM
47. Piir. ark. 670, OKM
48. Rak. kultt. luettelointi, OKM
49. Piir. ark. 342, OKM
50. Rak. kultt. luettelointi, OKM
51. Piir. ark. 621, OKM
52. Piir. ark. 621, OKM
53. Piir. ark. 621, OKM
54. Piirustukset, Yrjö Tenovuori
55. Valokuva-arkisto, OKKA
56. Eeva ja Yrjö Tenovuoren haastattelu 1.8.1995
57. Irja Tenovuoren haastattelu 1.8.1995
58. Teivonen Pirkko, Sänkivaara 1913-1979, s.9
59. Rak. kultt. luettelointi, OKM
60. Marjatta Apilon haastattelu 23.8.1995
61. Piir. ark. 159-160, OKM
62. Marjatta Apilon haastattelu 23.8.1995
63. Marjatta Apilon haastattelu 23.8.1995
64. Teivonen, s.10
65. Piir. ark. 617, OKM
66. Teivonen, s.12

4. KAIVOKSEN VANHAN RAKENNUSKANNAN NYKYTILA

Outokummussa on yhä jäljellä suurin osa ennen sotaa rakennetuista kaivokseen läheisesti liittyvistä rakennuksista. Itse kaivosrakennukset omistaa nykyään Outokummun kaupunki ja niissä toimii kaivosmuseo. Virkailija-asunnot Outokumpu Oy on myös myynyt ja ne on yksityisomistuksessa. Vanhalla kaivoksella on tänä päivänä merkittävä rooli Outokummun matkailun kehittämisessä.

Kaivosrakennuksista suurin osa on hyvässä kunnossa. Kaikki julkiseen käyttöön kaivosyhtiön rakennuttamat rakennukset ovat käytössä ja asuinrakennukset asuttuja. Uhanalaisimmassa tilassa tällä hetkellä on Kummun pohjoispuolella sijaitseva vanha ratapiha-alue ja sen rakennukset.

KAIVOSMILJÖÖ

Outokummun rikas kuparimalmiesiintymä oli alku Suomen modernin vuoriteollisuuden kehitykselle, eikä Outokummun merkitystä Suomen teollisuuden historiassa voida vähätellä. Kuusjärven kunnan Sysmän kylään syntyi kaivostoiminnan alettua kaivosyhdyskunta, jonka kulttuuri muotoutui omaleimaiseksi ja ainutlaatuiseksi. Tästä nyt jo häviävästä kulttuurista meitä muistuttaa Outokummun kaupunki, joka on kokonaan syntynyt kaivoksen ympärille.

Koska Outokummun seudulla oli ennestään vain hyvin vähän asutusta ja rakennettua kulttuuriympäristöä, koko Outokummun vanha rakennuskanta on kaivostoiminnan aiheuttamaa. Ennen kaivostoimintaa olemassa olleet pienet maalaistalot ovat kaivoksen tuntumasta jo hävinneet. Tämä seikka tekee kaivoksen miljööstä taustaltaan yhtenäisen, vaikkakin tietty kerroksellisuus ja elämän eri osa-alueita edustava rikkaus jääkin uupumaan.

Varhaisimmat kaivosmiljöön rakennukset ovat 1910-luvulta. Rakennustoimintaa on jatkettu melko tasaisesti aina 70-luvulle saakka. Vaikka vanha kaivos lopettikin toimintansa jo 50-luvun alussa, on Keretin 50-luvulla rakennettu kaivos kehittänyt Outokummun kaupunkia edelleen. Ajallisen kerrostuneisuuden viimeisen vaiheen muodostaa kaupunkiin kaivoksen ajan jälkeen rakennetut rakennukset.

Ehkä tärkein rakennetun kaivosmiljöön piirre Outokummussa on se, että vanha kaivos sijaitsee aivan keskellä kaupunkia. Yhtiö on rakennuttanut asuinalueensa vanhan mäen pohjoispuolelle ja uudempi keskusta on syntynyt ennen harvemmin rakennetulle etelä- ja kaakkoispuolelle. Näin on kaivos rikastamoinen ja kaivoskuiluinen jäänyt keskelle laajenevaa kaupunkia. Mökkivaaran 30-luvulla toimintansa aloittanut kaivoskuilu ja Keretin kaivos sijoittuivat vanhasta kaivoksesta länteen, alueelle jossa ennestään jo sijaitti kaivoksen jätealue. Nämä kaivokset eivät siis hajoittaneet yhdyskuntarakennetta, vaan jäivät automaattisesti erilleen kaupungista.

Kaivostyö kuten muukin teollisuus jakoi ympärilleen syntyneen yhteiskunnan työläisten ja johtajien kasteihin. Yhtiön sisäinen hierarkkia oli selvä, ja asuinalueet jakautuivat

työläisille tarkoitettuihin alueisiin ja virkailijoiden asuinalueisiin.

Työläisten ensimmäisellä suunnitellusti rakentuneella asuinalueella Kyykerissä on leimallista alunperin paritaloiksi rakennettujen mökkien hallitsemien tonttien suuri koko. Asukkaille tarjottiin näin mahdollisuus kasvimaiden pitoon. Miljööseen vaikuttaa myös se, että tontteja ei ole rajattu aidoilla ja piharakennuksia on vähän ja ne ovat kooltaan pieniä. Pitkät kadut ovat suoraa kumpuilevassa maastossa, mutta varsinaista katutilaa ei alueelle muodostu.

Toinen varhaisemmista yhtenäisistä työläisasuinalueista on 40-luvulla rakennettu Mustikkakorpi. Ahström Oy:n puuelementtitaloista muodostuva ympäristö on luonteeltaan varsin erilainen kuin Kyykerin alue. Mustikkakorvessa on maasto melko tasaista ja osa tonteista on selvästi pienempiä kuin Kyykerissä. Pienet yhden perheen talot ja pitkän malliset paritalot on sijoitettu lähelle katua, siten että katutilasta muodostuu melko tiivis, vaikka myöskään täällä ei ole tontteja rajattu aidoilla. Samanlaisten tyyppitalojen muodostamalle alueelle luo vaihtelevuutta se, että osa taloista on sijoitettu siten, että sisäänkäynnit ovat pihan puolelta ja osa siten, että sisäänkäynnit ovat kadulle päin. Myös talojen väriytyminen rikko monotonian. Nykyään on vanhoihin elementtitaloihin tehty muutoksia ja vanhan rakennuskannan sekaan on tullut myös uudempia taloja. Melko suuri osa taloista on saanut purkutuomion. Kuitenkin on Mustikkakorven alue merkittävä juuri yhtenäisyytensä vuoksi.

Myöhemmin rakennettuja työläisten asuinalueita Outokummussa on Pohjoisahon alue ja Kaasila. Pohjoisaho on funktionalismin periaatteiden mukaan rakennettu alue, jossa on rivitaloja, pistetaloja ja lamellitaloja. Kaasilan aluetta leimaa enemmänkin nopea, pelkkä asuntotuotantoon tähtäävä rakentaminen.

Virkailijoiden asuinmiljöistä tärkein on vuosien -26 ja -43 välillä rakennettu Raivionmäki. Alue on aivan kaivoksen lähellä mutta kuitenkin hieman sivussa siten, että se muodostaa oman eristetyn alueensa. Puistomaisista virkailijamiljöistä toinen sijaitsee Mustikkakorven työläisten asuinalueen vieressä. Tällä pienellä alueella on vain kolme taloa, Abessiinia, Italia ja Kallela, mutta tämäkin alue erottuu yhä omanluonteisena kokonaisuutena ympäristöstään.

Outokummusta on purettu kokonaisia pientaloalueita asuntojen kysynnän vähennyttyä, kun kaivostoiminta oli loppunut. Osa puretuista taloista sijaitsi kaivoskäytävien päällä, jossa maan sortumat olivat aiheuttaneet taloihin vaurioita. Vanhoilla pientalotonteilla on enää jäljellä maakellarit ja omenapuut muistuttamassa menneistä ajoista ja asukkaista. Runsaasta talojen purkamisesta johtuen on Outokummun nykyinen yhdyskuntarakenne paikoin pirstaleinen.

Itse Vanha mäki teollisuusrakennuksineen on kuitenkin kaivosmiljöön sydän. Kaikkein vanhimmat teollisuusrakennukset kuparitehtaan ajoilta ovat hävinneet. Säilyneet rakennukset ovat 20-luvun lopulla tai sen jälkeen rakennettuja. Rikastustehtaan aikainen rakennuskanta on kuitenkin säilynyt lähes täydellisesti.

Kaivosyrityksen toiminta vaikutti fyysiseen ympäristöönsä paitsi rakennustoiminnalla myös ekologisesti. Kuparitehtaan rikkipitoiset savukaasut tuhosivat ympäristön kasvillisuuden ja ennen puhdas ja kalaisa Outolampi oli jätevesistä muuttunut likaiseksi jätealtaaksi. Myös pohjavesien saastuminen oli alkanut. (Kuisma s.97-98) Vaikka ympäristö ei enää kuparitehtaan toiminnan lakkaamisen jälkeen saastunut pahasti lisää, on ympäristötuhojen vaikutukset vieläkin nähtävissä kaivoksen ympäristössä. Saasteille herkäät havupuut ovat vähemmistönä Outokummun nykyisessäkin puustossa ja koivu on saanut pysyvän jalansijan. Myös aluskasvillisuus on luonnontilassa olevilla alueilla Kummun lähetyvillä varsin niukkaa.

SÄILYNEIDEN RAKENNUSTEN ARKKITEHTONINEN, KULTTUURIHISTORIALLINEN JA MAISEMALLINEN MERKITYS

Outokumpu on yhä kaivoskaupunki, vaikka itse kaivokset ovat hiljentyneet. Enää ei kuulu jyske kaivostunneleista eikä malmijunien pillien vihellys. Kaivostyön jättämä perintö on kuitenkin siirtynyt seuraavallekin sukupolvelle paitsi kerrotuissa tarinoissa myös rakennetussa ympäristössä. Katoava kaivoskulttuuri säilyy muisteissamme ainakin niin kauan, kun vanha kaivostorni kohoaa kummun laella alueen maamerkinä.

Kaivosrakennusten perimmäinen arvo on mielestäni kulttuurihistoriallinen. Ilman kaivosta ei olisi Outokumpua ja outokumpulaisia. Kaivosyhteisössä syntyi oma ainutlaatuinen kulttuurinsa. Tähän kulttuuriin liittyviä rakennuksia on Outokummussa jäljellä runsaasti, ja ne luovat yhä yhtenäisen kokonaisuuden, jonka jokainen osanen on merkittävä. Myös Suomen teollisuuden historiassa Outokummun kaivoksella on ollut merkittävä rooli, ja tämä laajentaa kaivosrakennusten kulttuurihistoriallisen merkityksen valtakunnalliselle ja laajemmallekin tasolle.

Läheisesti kaivokseen liittyvien, tässä yhteydessä käsiteltyjen, yksittäisten rakennusten rakennushistoriallinen arvo liittyy mielestäni siihen, että ne ovat osa kokonaisuutta. Ja tässä kokonaisuudessa on jokaisella, pienimmälläkin rakennuksella merkityksensä. Kaivoksen alueella on nähtävissä eri aikoina rakennetuissa rakennuksissa erilaisia arkkitehtonisia pyrkimyksiä ja tyylipiirteitä, vaikka kaivoksen rakennukset ovatkin verraten lyhyeltä ajanjaksolta.

Kuparitehtaan aikana, 10-luvulla rakennetuissa, säilyneissä hirsitaloissa on yhtenäinen tyyli. Rakennusten arkkitehtuuri on klassistiseen puuarkkitehtuuriin sovitettua jugendia tai jugendin myöhempää klassismiin palaavaa suuntausta. Toisissa rakennuksissa jugendipiirteet ovat voimakkaammin esillä, kun taas toiset ovat pikemminkin jo 20-luvun klassismia enteileviä. Varsinaisen 20-luvun klassismin piiriin luettavia rakennuksia kaivoksen alueella on vain yksi, Lepistö.

Merkittävän tekijän kaivoksen arkkitehtuurissa muodostaa samojen arkkitehtien käyttö kaikissa suunnittelutöissä. Teollisuuspaikkakuntien suunnittelu oli usein kokonaisvaltaista ja tästä Outokumpu onesimerkinä Palmqvistin arkkitehtuuri anta vosmiljöölle edustavan ilmeen. Uno Ullbergin suunnittelemat rakennukset sijaitsevat melko hajanaisesti ympäri Outokumpua, joten niistä ei muodostu kerralla havaittavaa kokonaisuutta, mutta yksittäisinä rakennuksina ne tarjoavat läpileikkauksen Ullbergin 10-30-lukujen tuotannosta.

Yksittäisiä esimerkkejä poimiakseni on Outokummussa myös rakennustekniikaltaan joitakin merkittäviä rakennuksia, kuten rakennustekninen erikoisuus, Kallela, joka on rakennettu pystysalvostekniikalla tai Abessiinia, puurakennus, jossa on lokeroitu seinärakenne ilman lämmöneristettä.

Maisemallisesti muodostaa Vanha mäki yhtenäisen ja merkittävän kokonaisuuden. Vaaran rinteessä sijaitseva rikastustehdas ja kaivostorni ovat koko Outokummun alueen merkittävien maiseman rakennettu osatekijä yhdessä Keretin kaivostornin kanssa. Outokummun kaupungin keskustassa Vanha kaivos on maamerkki ja solmukohta. Myös Kyykerin ja Mustikkakorven asuinalueilla on kokonaisuuksina maisemallisia arvoja. Lisäksi Kyykerin urheilukentän ympäristö on maininnan arvoinen.

Kokonaisuuden maisemallisiin arvoihin luo särön se, että Outokummusta on purettu lukuisia asuinrakennuksia. Myös Mökkivaaran kaivorakennukset, jotka olisivat olleet merkittävä osa kokonaisuutta, on purettu.

LÄHDELUETTELO

Arkistolähteet

Outokummun kaivosmuseon arkisto:

Rakennuskulttuurin luettelointikaavakkeet
Piirustusarkisto
Valokuva-arkisto

Outokumpu Oy:n keskusarkisto:

Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1930–1936
"Outokummussa Outokumpu Oy:n asuinrakennuksien luettelo tyypittäin"
"Outokumpu Oy, Outokummun kaivos, asuinrakennukset, valokuvattu 1964, O. Leskinen"
"Outokumpu Kopperverk 014.10 kansio 1, 1917 olemassa olevien rakennusten piirustukset ja valokuvat"
Asuntokortisto (kansiot K ja T–V säilyneet)

Outokummun kaupungin arkisto:

Kartta Outokummun kuparitehtaan tiluksista,
mitattu 1914, täydennetty 1917

Suomen rakennustaiteen museon arkisto:

Wäinö Gustaf Palmqvistin ansioluettelo

Painamattomat käsikirjoitukset ja tutkielmat

Kuusjärven–Outokummun terveydenhuollon historia,
Toimiva terveystakeskus – projekti, Outokumpu 1991

Miettinen, Ritva, Työväen asunto-olojen kehitys
Outokummun kaivoksella 50 vuoden aikana, erityistyö
Helsingin kotitalousopettajaopistossa, Helsinki 1961

Ylinen, Hannu, Asunto-olot outokummun kaivoksella
1913–1939, Outokummun kaivosmuseo 1984

Teivonen, Pirkko, Sänkivaara 1913–1979, Outokumpu Oy
Outokummun kaivos

Tutkielmassa mukanaolevien asuinrakennusten omistajien
haastattelut

Kirjallisuus

Andersson, Päivi, Rakennusinventoinnin opas,
Jyväskylän kaupunki, Keski-Suomen museo. 1988

Annala, Vilho, Outokummun historia 1910–1959.
Helsinki 1960

Huttunen, Veikko – Sivonen, Tuovi, Kuusjärven-
Outokummun historia. Joensuu 1974

Kuisma, Markku, Kuparikaivoksesta suuryhtiöksi
Outokumpu 1910–1985. Forssa 1985

Mattinen, Maire, Teollisuusympäristöt,
Teollisuusympäristöjen dokumentointi, tutkimus ja
suojelu Suomessa, Työväenperinne. Helsinki 1985

Outokummun sanomat 1938–1942

Pajula, Pirkko, Puuarkkitehtuuri, Rakentajain Kustannus
Oy. Jyväskylä 1983

Putkonen, Lauri, Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat
teollisuusympäristöt, Tutkimus, Ympäristöministeriö. 1988

Puurakennukset, historia, tutkimus ja suojelu,
Rakennustietosäätiö. Vammala 1977

Talo kautta aikojen, Julkisivujen historia, Rakentajain
Kustannus Oy. Helsinki 1987

Talo kautta aikojen, Kiinteän sisustuksen historia,
Rakentajain Kustannus Oy. Helsinki 1989

5. VALOKUVAT

VANHAN KAIVOKSEN RAKENNUSINVENTOINTI (VKRI) KESÄ 1995

MUSTAVALKOISET KUVAT

filmi 1:

1. Rikastamon yläosa
2. Rikastamon yläosa
3. Rikastamon laajennus
4. Rikastamon ulkokuuraus
5. Tärypöytäosasto/ Laboratorio/ Ammattikoulu
6. Tärypöytäosasto
7. Rikastamon kuljetussilta alhaalta
8. Tärypöytäosaston takaseinä
9. Kultala
10. Kultala
11. Kultalan oven sarana
12. Kultalan tiiliseinää
13. Nostokonehuone: pääty etelään
14. Nostokonehuone: ikkuna
15. Nostokonehuone: ovi
16. Nostotorni ja murskaamo
17. Murskaamo: ikkuna
18. Murskaamo: ovi ja ikkuna
19. Nostotorni
20. Kalmisto: julkisivu länteen
21. Kalmisto: julkisivu etelään
22. Kalmisto: julkisivu itään
23. Kalmisto: sivusisäänkäynti
24. Kalmisto: pääsisäänkäynti
25. Vanha konttori: julkisivu etelään
26. Vanha konttori
27. Vanha konttori: ulko-ovi
28. Vanha konttori: kuistin ikkuna
29. Vanha konttori: ikkuna
30. Vanha konttori: pohjoispääty
31. Alatalo: vilpola
32. Alatalo: länsipääty
33. Alatalo: ulko-ovi
34. Alatalo: kulmaikkuna
35. Paukku: olohuone
36. Paukku: ikkuna
37. Paukku: julkisivu etelään

filmi 2:

1. Sähkö- ja puutyöpaja: ikkuna
2. Sähkö- ja puutyöpaja: ikkuna
3. Sähkö- ja puutyöpaja: itäpääty
4. Sähkö- ja puutyöpaja: uudempi osa
5. Korjauspaja: julkisivu etelään
6. Veturitalli: julkisivu itään
7. Korjauspajan uusin osa: julkisivu etelään
8. Korjauspaja: ikkuna
9. Korjauspaja: itäsiipi
10. Korjauspaja: ovi
11. Korjauspaja: julkisivu pohjoiseen
12. Korjauspaja
13. Sähkö- ja puutyöpaja: julkisivu pohjoiseen
14. Voima-asema: länsipääty
15. Voima-asema: ikkunoita
16. Voima-asema: itäpääty
17. Voima-asema: julkisivu itään
18. Voima-asema: julkisivu pohjoiseen
19. Muuntamo: julkisivu itään
20. Muuntamo: julkisivu pohjoiseen
21. Muuntamo: julkisivu länteen
22. Muuntamo: julkisivu etelään
23. Korjauspaja: julkisivu pohjoiseen
24. Korjauspaja: itäpääty
25. Insinöörikonttori: julkisivu itään
26. Insinöörikonttori
27. Insinöörikonttori: julkisivu länteen
28. Kuivaamo
29. Rikastevarasto
30. Rikastevarasto: ikkuna
31. Rikastevarasto: julkisivu lounaaseen
32. Kuivaamo ja rikastevarasto: kulma
33. Rikastamo ja ravintola
34. Ravintola
35. Ravintola: julkisivu luoteeseen
36. Ravintola: ikkuna

filmi 3:

1. Näkymä verstasalueelle
2. OKME F
3. OKME F: ikkuna
4. Veturitalli
5. Veturitalli: ikkuna
6. Veturitalli: ote seinästä
7. Veturitalli: julkisivu länteen
8. Veturitalli: ikkuna
9. Veturitalli: kulma
10. OKME G
11. OKME G
12. OKME G: ovi
13. Vanha keskusvarasto: julkisivu länteen
14. Vanha keskusvarasto: ovi
15. Vanha keskusvarasto: tiiliseinää
16. Vanha keskusvarasto: sokkelin nurkka
17. Vanha keskusvarasto: itäpääty
18. Vanha keskusvarasto: julkisivu etelään
19. Peltinen varastorakennus
20. Puinen ruskea varasto
21. Puinen ruskea varasto: sisätila
22. Puinen ruskea varasto: ovi
23. Puinen ruskea varasto ja tiilinen varasto
24. Puinen ruskea varasto: perustus
25. Tiilinen varasto: nurkka
26. Tiilinen varasto: eteläpääty
27. Tiilinen varasto: ulko-ovi
28. Tiilinen varasto: tiiliseinää
29. Puinen ruskea varasto: ulko-ovi
30. Tiilinen varasto: pohjoispääty
31. OKME E: julkisivu itään
32. OKME E: ulko-ovi
33. OKME E: julkisivu länteen
34. OKME E: nurkka
35. Sähkö- ja puutyöpaja: julkisivu länteen
36. Sähkö- ja puutyöpaja

filmi 4:

1. Rikastamo: yleisnäkyvä
2. Rikastamo: yleisnäkyvä
3. Räsälänmäki: näkyvä alatorille
4. Outokumpu Oy:n keskuskonttori
5. Lottala
6. Lottala
7. Lottala: tornin huippu
8. Outokumpu Oy:n keskuskonttori
9. Hollola
10. Mustikkakorpi
11. Sairaala
12. Sairaala
13. Yläsauna
14. Yläsauna, voima-aseman piippu ja nostotorni
15. Kyykeri 1
16. Kyykeri 2
17. Kyykeri 5
18. Talo Kyykerissä
19. Talo Kyykerissä
20. Kaivostupa
21. Korjauspaja ja Sähkö- ja puutyöpaja
22. Nostokonehuone
23. Rikastamo: julkisivu pohjoiseen
24. Kaivostupa: katto
25. Sänkivaara: eteishalli
26. Sänkivaara: ruokasali
27. Sänkivaara: sali
28. Sänkivaara: julkisivu luoteeseen
29. Sänkivaara
30. Sänkivaara: sauna
31. Sänkivaara: julkisivu kaakkoon
32. Sänkivaara: ikkuna
33. Sänkivaara: piha
34. Mansikka-aho
35. Mansikka-aho
36. Mansikka-aho: ulko-ovi

filmi 5:

0. Insinöörikonttori
1. Alatalo: vilpola sisältä
2. Alatalo: ruokasali
3. Alatalo: herranhuone
4. Korsu
5. Korsu: ikkuna
6. Korsu: julkisivu itään
7. Korsu: ulko-ovi
8. Korsu: porraskuisti
9. Lepistö
10. Lepistö: ikkuna
11. Lepistö: eteläpääty
12. Lepistä: pohjoispääty
13. Harjula
14. Harjula: vilpola sisältä
15. Harjula: ruokasali
16. Harjula: kuisti
17. Harjula: julkisivu länteen
18. Harjula: ikkuna
19. Motti
20. Motti: ikkuna
21. Motti: ulko-ovi
22. Motti: porraskuisti
23. Motti
24. Mökki: ulko-ovet
25. Raivionmäen sauna
26. Mökki: julkisivu itään
27. Mökki: julkisivu etelään
28. Mökki: ikkuna
29. Mökki: ikkuna
30. Kallela: eteläpääty
31. Kallela
32. Kallela: kuisti
33. Kallela: sisäänkäynti
34. Kallela: kattoikkuna
35. Kallela: ikkuna

filmi 6:

2. Abessiinia: ikkuna
3. Abessiinia: kuisti
4. Abessiinia: ikkuna
5. Abessiinia: takakuisti
6. Abessiinia: sivusisäänkäynti
7. Abessiinia: pääsisäänkäynti
8. Italia: ikkuna
9. Italia: pääsisäänkäynti
10. Italia: takakuisti
11. Italia: julkisivu itään
12. Italia: kuisti
13. Italia: ikkuna
14. Italia: etukuistit
15. Abessiinia
16. Italia
17. Tuulensuu: kuisti
18. Tuulensuu: pääsisäänkäynti
19. Tuulensuu: räystäslinja
20. Tuulensuu: kellarin ikkuna
21. Tuulensuu: vilpola
22. Tuulensuu: saunan ikkuna
23. Tuulensuu: halkovajan ovi
24. Tuulensuu: julkisivu etelään
25. Tuulensuu: vilpola sisältä
26. Tuulensuu: olohuone
27. Tuulensuu: porras
28. Tuulensuu: vilpola
29. Tuulensuu: ruokasali
30. Koivikko: julkisivu länteen
31. Koivikko: pääsisäänkäynti
32. Koivikko: räystäsdetalji
33. Koivikko: laajennus
34. Koivikko: vanha rakennus
35. Koivikko: julkisivu itään
36. Koivikko: piharakennus

DIAKUVAT

filmi 7:

1. Koivikko, piharakennus
2. Koivikko, piharakennuksen ikkuna
3. Koivikko, piharakennuksen syvennys
4. Koivikko
5. Koivikko, pääsisäänkäynti
6. Koivikko, piharakennuksen oven sarana
7. Koivikko, piharakennuksen oven sarana
8. Kalmisto
9. Keskuskonttori, yhtiön tunnus
10. Keskuskonttori
11. Lottala
12. Kyykerin kenttä ja Yläsauna
13. Asuintalo Kyykerissä
14. Kyykerin asuinalue
15. Marjapensaita Kyykerissä
16. Sähkö- ja puutyöpaja
17. Sähkö- ja puutyöpaja, yksityiskohta
18. Kaivosportaalin ikkuna
19. Kaivosalue lännestä nähtynä
20. Rikastevarasto
21. Ratasyvennys
22. Vanha rikastamon puku- ja ruokatupa
23. Kuivaamo ja rikastevarasto
24. Vanha kaivos, yleisnäky
25. Vanha kaivos, yleisnäky
26. Kuivaamo ja rikastevarasto
27. Kuivaamo ja rikastevarasto
28. Nostokone
29. Näky tomista verstaalueelle
30. Näky tomista Kyykeriin
31. Näky tomista Alatorille
32. Näky tomista rikastamoon
33. Murskaamon sisätila
34. Kultala
35. Nostokonehuone
36. Korjauspaja ja veturitalli
37. Sähkö- ja puutyöpaja

filmi 8:

1. Sähkö- ja puutyöpaja, ikkuna
2. Korjauspaja ja nostotorni ja murskaamo
3. Voima-asema, ovi
4. Voima-asema, pyöreä ikkuna
5. Kaivostupa, nostotorni ja murskaamo
6. Kyykerin kenttä ja Kyykerit 1 ja 2
7. Kyykeri 2
8. Kyykeri 2
9. Kyykeri 2, piharakennus
10. Kyykeri 1
11. Kyykeri 1

12. Talo mustikkakorvessa
13. Talo Mustikkakorvessa
14. Kallela
15. Italia
16. Italia
17. Abessiinia
18. Vanha konttori
19. Lottala
20. Lottala, torni
21. Keskuskonttori
22. Hollola
23. Keskuskonttori, sisäänkäynti
24. Lottala
25. Puu
26. Kalmisto
27. Kaivostupa
28. Yleisnäkyvä rikastamosta
29. Kuivaamo ja rikastevarasto
30. Lähinäkyvä rikastamosta
31. Rikastamo, sisäkuva
32. Rikastamo, sisäkuva
33. Rikastamo, sisäkuva
34. Vanha tärypöytäosasto/laboratorio, ikkuna

filmi 9:

1. Nostokonehuone
2. Harjula
3. Motti
4. Motti
5. Lepistö
6. Lepistö
7. Korsu
8. Korsu
9. Korsu
10. Mökki
11. Mökki
12. Raivionmäen sauna
13. Mökki, ulko-ovi
14. Mökki
15. Paukku
16. Paukku
17. Paukku
18. Alatalo
19. Alatalo
20. Paukku
21. Tuulensuu
22. Tuulensuu
23. Tuulensuu
24. Tuulensuu, kellarin ikkuna
25. Tuulensuu, ikkuna
26. Tuulensuu
27. Tuulensuu, ulko-ovi
28. Näkyvä nostokonehuoneelta pohjoiseen
29. Näkyvä nostokonehuoneelta pohjoiseen

30. Nostokonehuone, ikkuna
31. Insinöörikonttori
32. Porausseinämä
33. Korjauspaja ja sähkö- ja puutyöpaja
34. puu
35. Sähkö- ja puutyöpaja
36. Voima-asema
37. Voima-asema